

TAMPEREEN YLIOPISTO

Mediakuvista!

– kriittisiä mediakuvanlukutaitoja kehittämässä kuvataiteen keinoin

Kasvatustieteiden yksikkö

Opettajankoulutuslaitos

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma

ANNE-MARI LATVALA

Toukokuu 2015

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden yksikkö

ANNE-MARI LATVALA: Mediakuvista! – Kriittisiä mediakuvanlukutaitoja kehittämässä kuvataiteen keinoin

Kasvatustieteiden pro gradu -tutkielma, 100 sivua, 10 liitettä

Toukokuu 2014

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena oli kehittää kriittisiä mediakuvanlukutaitoja koulukontekstissa, erityisesti yläasteen kuvataidetunneilla. Tutkimustehtävänä oli selvittää, miten kriittisyys ilmeni oppilaiden vastauksissa projektin aikana, millaisia kriittisyyden teemoja oppilaat käsittelivät tutkimusprojektin aikana, ja lisäksi projekti oppilaiden kriittisiä mediakuvanlukutaitoja.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys muodostui Puolimatkan realistisesta kasvatuksen mallista, sekä mediatodellisuuden konstruktivistisesta luonteesta, Giroux'n ja Freiren kriittisen kasvatuksen suuntauksista, Suorannan taistelevasta tutkimuksesta sekä taideperustaisesta tutkimuksesta. Lisäksi kriittisen mediakuvanlukutaidon käsitettä hahmoteltiin mediakasvatuksen, kriittisen kasvatuksen, kuvataidekasvatuksen sekä lukutaitoteorioiden kautta.

Kyseessä oli toimintatutkimuksellinen tapaustutkimus, johon osallistui 34 kahdeksaluokkalaista nuorta. Aineistona käytettiin kyselylomakkeiden sanallisia ilmauksia sekä oppilaiden tuottamia kuvataidetöitä. Aineistoanalyysi toteutettiin teorialähtöisellä sisällönanalyysillä sekä semioottisella kuva-analyysillä.

Tulokset osoittivat, että oppilaat käsittelivät kriittisiä teemoja varsin monipuolisesti. Yhteensä 24 teemaa sisältyi viiteen pääluokkaan, jotka käsittelivät identiteetinrakennusta, totuudellisuutta, kyseenalaistamista, yhteiskunnallisuutta sekä luokkaa Muut. Lisäksi vastauksista kävi ilmi, että noin puolet tutkimukseen osallistuneista oppilaista kehittivät kriittisen ajattelun taidoissaan: heistä suurin osa koki kriittisen ajattelun uutena oivalluksena. Noin puolella oli entuudestaan hyvät kriittiset taidot, ja muutaman oppilaan kriittinen ajattelu ei herännyt projektin aikana.

Johtopäätöksinä voidaan sanoa, että lyhytaikaisellakin projektilla on mahdollisuuksia avartaa oppilaiden ajattelua, kuten tarjota uusia näkökulmia sekä antaa tilaa oivalluksille ja ajattelun syvenemiselle. Lisäksi kuvataide oppiaineena antaa muista aineista poikkeavan mahdollisuuden kuvallisen median käsittelyyn kuvien tuottamisen kautta mediakuvien syvällisempään ymmärrykseen.

Avainsanat: kriittisyys, mediakuvasto, kuvanlukutaito, kuvataidekasvatus, yläkoululaiset, mediakasvatus.

Sisällys

1 JOHDANTO	6
2 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET KEHYKSET	9
2.1 Kasvatuksen realistinen malli	9
2.1.1 Oivallusmalli.....	10
2.1.2 Kriittinen malli.....	11
2.1.3 Emansipatorisen opetuksen malli	12
2.2 Kriittiset kasvatusteoriat	12
2.2.1 Kriittisen kasvatuksen arvopohja	13
2.2.2 Radikaali kasvatus	16
2.2.3 Toivon pedagogiikka.....	17
2.2.4 Taisteleva tutkimus	17
2.3 Taideperustainen tutkimus	18
2.4 Ihmiskuva	19
3 MEDIAKUVA JA KRIITTINEN TAIDEKASVATUS.....	20
3.1 Mediakasvatus	21
3.1.1 Mediatodellisuus.....	21
3.1.2 Vallan katse	22
3.1.3 Visuaaliset järjestykset	23
3.1.4 Muita semioottisia käsitteitä.....	24
3.2 Kriittinen kasvatus	27
3.2.1 Kriittisen kasvatuksen paradoksi.....	28
3.2.2 Kriittinen ajattelu turvataitona.....	29
3.2.3 Kriittisen ajattelun osa-alueet	30
3.3 Kuvataidekasvatus	30

3.3.1 ”Näkemään saattaminen”	30
3.3.2 Taide ja yhteiskunta.....	31
3.3.3 Taide ja identiteetti.....	32
3.4 Lukuisat lukutaidot	32
3.4.1 Literacy – sivistys, lukutaito	33
3.4.2 Visuaalinen lukutaito.....	34
3.4.3 Kuva kulttuurisena merkkijärjestelmänä.....	35
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	37
4.1 Tavoitteet ja tutkimuskysymykset.....	37
4.2 Kyselytutkimus.....	38
4.3 Tapaustutkimus	38
4.4 Toimintatutkimus	39
4.5 Teorialähtöinen sisällönanalyysi	40
4.6 Tutkimuksen konteksti	41
4.7 Tutkimuksen vaiheet	42
4.7.1 Vastamainos.....	43
4.7.2 Stereotyyppioita vastaan	43
4.7.3 Kantaaottava taiteilija.....	44
4.7.4 Mainosten salatut ajatukset.....	45
5 KRIITTISTÄ AJATTELUA OPPILAIDEN VASTAUKSISSA	46
5.1 Identiteetinrakennus.....	47
5.1.1 Oman itsensä arvostaminen.....	49
5.1.2 Armollisuus itseä ja toisia kohtaan.....	50
5.1.3 Huoli vaikutuksesta itsetuntoon.....	52
5.1.4 Huoli tyytymättömyydestä itseensä.....	54
5.2 Totuudellisuus	59

5.2.1 Kuvien totuusarvon heikentyminen.....	60
5.2.2 Syvempien merkitysten tiedostaminen	65
5.2.3 Huoli normaaliuden käsityksen kaventumisesta.....	66
5.2.4 Huoli ulkonäköön liittyvien arvostusten kaventumisesta.....	67
5.2.5 Huoli ajattelutavan vääristymisestä	70
5.2.6 Uusien näkökulmien tiedostaminen	71
5.3 Kyseenalaistaminen	72
5.3.1 Stereotyyppien tiedostaminen.....	73
5.3.2 Ihanteisiin vaikuttamisen tiedostaminen.....	74
5.3.3 Huoli toiseuden korostumisesta.....	76
5.3.4 Näkymättömän tiedostaminen.....	78
5.4 Yhteiskunnallisuus	79
5.4.1 Kiinnostus yhteiskuntaan.....	80
5.4.2 Epäoikeudenmukaisuuden tiedostaminen.....	81
5.4.3 Halu toimia.....	83
5.5 Muut.....	84
5.5.1 Mielipiteen muodostaminen.....	84
5.5.2 Mielipiteen esilletuominen.....	86
5.5.3 Konflikti	87
6 MUUTOSTA KRIITTISEMPÄÄN AJATTELUUN	89
7 POHDINTA	92
LÄHTEET.....	97
LIITTEET	101

1 JOHDANTO

Käsite *kriittinen kasvatus* voi herättää monissa ristiriitaisia tunteita ja ajatuksia. Joillekin se sisältää riskin indoktrinaatiosta, eli opettajan mielipiteiden iskostamisesta oppilaiden mieliin. Toisten mielestä touhu on tiukkapipoista: miten jotkut jaksavat yhä meuhkata jostain yhteiskunnasta ja syömis-häiriöitä muka aiheuttavista mannekiineista, menisivät vähän shoppailemaan, se rentouttaa mukavasti. Toisten mielestä kriittinen kasvatus kuuluu Paulo Freiren edustamaan kolmanteen maailmaan, jossa kasvatus voi oikeasti olla pakotie kurjista oloista, muttei tänne teollistuneeseen yhteiskuntaan, jossa kasvatuslaitos on vain osa Althusserin valtiokoneistoa. Jotkut taas laittavat kriittisyyden samaan kategoriaan kyynisyyden ja pessimismin kanssa: kaikkea pitää arvostella, kyllä maailma on sitten paha paikka, ahneet uusliberalistiset ylikansalliset yhtiöt vievät meiltä rahat ja itsearvostuksen.

Tällaisiin luuloihin ja vihjailuihin olen saanut törmätä tutkimusprosessin aikana, ja itsekkin olen alkanut epäillä, onko tässä mahdollisesti käynnissä taistelu tuulimyllyjä vastaan. Onko minussa herännyt henkiin lapsuuteni piirrossankari Alfred J. Kwak, joka tinkimättä kävi taistoon kohtaamaansa epäoikeudenmukaisuutta vastaan? Ennen kuin huomasinkaan, löysin itseni kahlaamasta kriittisen teorian raskassoutuisia teoksia täynnä vaikeasti hahmotettavia suuntauksia ja painotuksia eri puolilta maailmaa. Ihmettelin, miten tulin valinneeksi näin ohdakkeisen tien.

Luulen löytäneeni vastauksen lueskellessani Henry Giroux'n ja Peter McLarenin henkilöhistoriaa: molemmat ponnistivat akateemiseen maailmaan työväenluokasta, aivan kuten itsekkin. En aiemmin ollut ajatellut sen merkitystä, että vanhempani ovat kansakoulun kasvatteja. Vaikka nykyään luokkaeroista puhumista vältetään, eikä niillä ole entisaikojen tapaista roolia nyt kun jokainen lähtötaustasta riippumatta voi kouluttautua niin pitkälle kuin haluaa, voi sillä kuitenkin olla vaikutuksia ajatteluun. Aivan kuten edellä mainitsemani kriittisen pedagogiikan pioneereilla, minullakin on positio työväenluokan ja keskiluokan rajalla, josta on näköala kumpaankin todellisuuteen.

Huomasin tutkimusprosessin aikana myös, etten ollut ainoa, joka on kokenut kriittisyyden haasteeksi. Herkman toteaa erilaisten kasvatusteorioiden suosion olevan noususuunnassa, mutta samaan

hengenvetoon harmittelee, ettei kriittiseen kasvatukseen uskalleta tarttua sen teoreettisuuden vuoksi (Herkman 2007a, 9). Toisaalla Sava kertoo tehneensä Taideteollisen korkeakoulun taidekasvatuksen osaston opiskelijoille kyselyn, jossa kysyttiin, mitkä olivat heidän mielestään kuvataideopettajan tärkeimmät persoonallisuuden piirteet sekä osaamisen alueet. Vähiten merkittäväksi koettiin opettajan rooli yhteiskunnallisena tiedostajana ja vaikuttajana. (Sava 2007, 166.) Ilokseni voin todeta, että suunta on kriittisempään päin: sain alun perin kimmokkeen kriittiseen kuvataideopetukseen opettajankoulutuslaitoksen mediakasvatuspajasta, jossa opettajina toimivat samaiset Taideteollisen korkeakoulun (nyk. Aalto-yliopiston) taidekasvatuksen opiskelijat. Sain kuitenkin matkan varrella runsaasti rohkaisua, ja olenkin lukuisten tutkijoiden kanssa samaa mieltä siitä, että kriittisyyteen kasvattaminen on tärkeä kansalaistaito ja henkilökohtaisen voimaantumisen väline.

Tässä tutkimuksessa kriittistä ajattelua pyrittiin kehittämään erityisesti mediakuvien ja kuvataiteen kautta. Tutkimuksen otsikko *Mediakuvista* sisältää ajatusleikin: tarkastelun kohteena ovat mediakuvat, eli puhutaan mediakuvista. Toiseksi oppilaat tarkastelevat mediakuvia kuvataideprojektin puitteissa, joten toiminta on ”mediakuvista”. En kuitenkaan pyri mahdollistamaan tähän koko mediakuvien kirjoa, joten rajauksen tekeminen on paikallaan. Puhuessani jatkossa mediakuvasta tarkoitan pääasiassa henkilökuvia mainoksista sekä populaarikulttuurin kuvastosta, ts. julkisuuden henkilöistä, esimerkkeinä muusikot, näyttelijät ja mallit. Uutiskuvat sekä videot rajautuvat siis tutkimuksen ulkopuolelle. Mainoskuvasto sekä populaarikulttuurin kuvasto ovat rinnasteisia siinä mielessä, että molemmat toisintavat länsimaisen kulttuurin stereotyyppistä ihanneihmiskuvaa. Toisekseen julkisuudenhenkilöt esiintyvät usein mainoksissa. Kolmanneksi, populaarikulttuurin kuvat ovat usein digitaalisesti retusoituja, samoin kuin mainoskuvat. Viimeiseksi, julkisuuden henkilöt ovat juuri niitä, joihin nuoret kohdistavat ihailunsa ja käyttävät heistä luotuja hahmoja esikuvinaan.

Puhuttaessa länsimaisista ihanteista herää kysymys, mikä oikeastaan on länsimaista. Kulttuurintutkija Stuart Hallin (1999, 78–79) mukaan länsi ei ole enää maantieteellinen määritelmä vaan pikemminkin historiallinen käsite. Hän kirjoittaa: ”[l]äntisellä me tarkoitamme sellaista yhteiskuntaa, joka on kehittynyt, teollistunut, kaupungistunut, kapitalistinen, maallinen ja moderni” (Hall 1999, 78–79). Itse asiassa juuri perinteisten läntisten yhteiskuntien, Euroopan ja Pohjois-Amerikan, tuottamien mediakuvien virta kaikkialle maailmaan on mahdollistanut sen, että edellä lueteltuja ihanteita tavoitellaan joka maankolkassa.

Ensisijainen kiinnostuksen kohteeni ei kuitenkaan ole kriittinen kasvatus, mediakuvasto tai koululaitoksen tila, vaan nuoret: kasvattajana kokemani välittäminen heistä, sekä huoli heidän pärjäämisestään alati muuttuvassa yhteiskunnassa. Tutkimuksen kohteeksi valitsin peruskoulun yläkouluikäiset, ja toteutukseen lähti mukaan kahdeksasluokkalaisia nuoria. Tämä siksi, että vaikka me-

diakasvatusta tulee antaa jo alakoululaisille, kriittistä oppisisältöä ei kannata aloittaa kuin vasta yläkouluiässä. Herkmanin (2007, 12) mukaan vasta yläkoululaisilla on riittävästi henkistä kompetenssia käsitellä asioita kriittisesti. Toisekseen lukiolaiset olisivat jo varsin valikoitunut joukko, ja tarkoitukseni on, että jokaisella olisi mahdollisuus oppia kriittisiä tulkintataitoja. Kolmanneksi valitsin yläkoululaiset lukiolaisten sijaan kehittääkseni omaa opettajan ammattitaitoani, sillä koulutukseni antaa minulle pätevyyden opettaa kuvataidetta yläkoulussa. Tutkittavia lähestyin koulukontekstissa siis pääasiassa ammatillisista ja opetuksen kehittämissyistä, mutta koulukontekstista lähestyttäessä myös valikoitumista tapahtuu vähemmän kuin esimerkiksi avoimen kurssin järjestämisestä, jonne ilmoittautuisivat vain asiasta innostuneet.

Tutkimus jakautuu kolmeen osioon. Ensimmäisessä osassa valetaan teoreettinen perusta: millaisiin käsitteisiin, kasvatustilfilosofioihin ja todellisuuskäsitykseen tutkimus pohjautuu. Toinen osa käsittelee tutkimuksen empiriaa: projektin vaiheet sekä aineiston. Kolmas osa sisältää tutkimuksen tulokset sekä pohdintaa.

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET KEHYKSET

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni teoreettisia ja filosofisia lähtökohtia, kuten kasvatuksen realistista mallia, kriittisestä teoriasta kumpuavia kriittisiä kasvatusteorioita, taideperustaista tutkimusta sekä näiden pohjalta muodostuvaa ihmiskuvaa. Teorian joukkoon liittyy päättelyä, jonka pyrkimyksenä on valaista teorian sidosteisuus käsillä olevaan tutkimukseen. Kuten Hakala toteaa, päätteilyn tulee läpäistä koko tutkimusprosessi (Hakala 1999, 72–73).

2.1 Kasvatuksen realistinen malli

Tämä kappale käsittelee Puolimatkan esittämää mallia, jossa kasvatuksen perustana on realismi. Jäljempänä käsittelen mediatodellisuutta (ks. luku Mediatodellisuus 3.1.1), jonka totean konstruoidun eli rakentavan todellisuutta. Tämä ei kuitenkaan ole ristiriidassa realistisen käsityksen kanssa, että todellisuus olisi tietynlainen ja pysyvä (Puolimatka 2002, 15), eikä vain jonkinlainen ajatusrakennelma, jonka jokainen luo itselleen. Kappaleessa käsitellään myös realistisen opetuksen teorioita siltä osin, kuin se on olennaista tämän tutkimuksen kannalta: oivallusmallia sekä kriittistä mallia. Lisäksi sivuan konstruktivistisen teorian mukaista emansipatorisen opetuksen mallia, sillä kuten Puolimatka (2002, 14) muistuttaa, eri teorioiden heikkouksia voidaan paikata täydentämällä ja yhdistämällä niitä toisiinsa. Tutkimuksen lähtökohtana on myös arvorealismi, jota käsittelen luvussa 2.2.1.

Realistiselle lähestymistavalle on ominaista, että todellisuudella on tietynlaisia ominaisuuksia ihmisen havainnoista ja ajatusrakennelmista riippumatta. Näin ollen Puolimatka toteaa, että oppimisessa ihminen saa todellisuudesta selville jotain uutta (Emt., 21), ja kriittisyyden perustana on, että ihminen kykenee muuttamaan käsityksiään paremmin todellisuutta vastaavaksi (Emt., 30). Kriittiseen medialukutaitoon sisältyy tavoite, että ymmärretään mediatodellisuuden luonne konstruoiduksi erilaisten esitystapojen kautta, eikä se suinkaan edusta todellisuutta kokonaisuudessaan. Kriittinen näkökulma korjaa ihmisen ajatusrakennelmaa vastaamaan paremmin todellisuutta, jos siellä on me-

dian tuottamia vääristyneitä käsityksiä esimerkiksi ulkonäköön tai toimintatapoihin liittyvistä normeista.

Realistiseen malliin kuuluu ajatus yleissivistävästä kasvatusihanteesta, joka on Puolimatkan mukaan ollut osa länsimaista kasvatuserinnettä antiikin ajoista nykyisyyteen saakka. Sivistyksen käsitteen hän määrittelee seuraavasti: ”*henkinen kasvu, kypsyminen ja ymmärryksen syveneminen*”. Sen sijaan realismin mukainen yleissivistys torjuu yleistiedon tai hyötynäkökulman tarpeellisuuden. Ennen tulee herättää kasvatettavan kiinnostus käsiteltävästä aiheesta ja innostaa hankkimaan siitä lisää tietoa. Tiedon ensisijainen merkitys on kasvatettavan kasvaminen ihmisenä: Puolimatkan mukaan tieto vapauttaa ihmisen toimimaan ihmisyytensä mukaisesti. (Emt., 17–19.) Kriittisten lukutaitojen hallinnassa on kyse juuri hyvän elämän taidoista ja ymmärryksen syvenemisestä mediakuvien ja todellisuuden välillä. Lyhyenkin lukutaitoprojektin puitteissa on mahdollisuus herättää kiinnostus kriittiseen tapaan tarkastella mediakuvia. Alituisen pyrkimykseen selitellä taideaineiden yhteiskunnallista hyödyllisyyttä tulisikin tapahtua muutos, sillä taideaineet muun perusopetuksen joukossa toteuttavat kasvatuksen ydinsisältöä: elämäntaitoja ja ihmisenä kasvamista.

2.1.1 Oivallusmalli

”Mikä sai Augustinuksen tarkastelemaan oppimista oivalluksen näkökulmasta? Yhtenä syynä voidaan pitää hänen elämänhistoriaansa, jota hän itse luonnehtii totuuden asteittaiseksi valkenemiseksi sisäiselle minuudelle. --- Totuuden avautumista hän kuvaa toisiaan seuraavina murroksina, --- joita luonnehti oivalluksenomainen asioiden avautuminen, asioiden näkeminen uudessa valossa. Vaikka hänellä oli hyviä opettajia johdattamassa ajan sivistyksen lähteille, se ei riittänyt avaamaan hänelle oikeaa käsitystä asioista. Jotain täytyi tapahtua hänen sisäisessä maailmassaan...” (Puolimatka 2002, 312.)

Puolimatka kirjoittaa 300–400-luvun taitteessa eläneen Aurelius Augustinuksen kokemuksista, joista oivallusmalli on lähtöisin. Katkelma kuvaa, ettei informaation siirtäminen opettajalta oppilaalle ole sama asia kuin tietäminen: jotta informaatiosta voi tulla tietoa, sen täytyy merkityksellistyä oppilaan ”sisäiselle minuudelle”. Niinpä ulkoa opetellut ja toistetut asiat eivät vielä ole oppilaan omaksumaa tietoa. Toinen keskeinen seikka oppimisen oivallusmallissa on sykäsmäiset oivalluksen hetket, mitä edellyttää tietenkin älyllinen toiminta opiskeltavan asian äärellä. Uudessa valossa näkeminen merkitsee, että asia, jota oivallus koskee, syvenee tai laajenee oppilaan ymmärryksessä. Oivaltaminen on eräänlainen aivojen toimintamekanismi, jossa informaation hitaan kypsytämisen

tuloksena syntyy tietoa. Opettajan rooli prosessissa on aktivoida ja ohjata oppilaan tiedollista etsintää pohdinnoilla ja kysymyksillä (Puolimatka 2002, 312–314).

Sovellettaessa oivallusmallia tutkimuksessa käsiteltävään kriittisen mediakuvanlukutaidon projektiin tulee tiedostaa, että kriittisen ajattelun kypsyminen kestää vuosia, ja jatkuu yksilön koko eliniän. Mitään suureellisia tavoitteita ei lyhytkestoiselle projektiopetukselle tulekaan asettaa. Sen sijaan pienten oivallusten mahdollisuus, uusien näkökulmien avautuminen sekä prosessiin alkuun saattaminen ovat mahdollisia. Tutun mediakuvaston voi oppia näkemään uudessa valossa opettajan pohdintojen ja kysymysten avulla. Oppilas voi tehdä esimerkiksi oivalluksen, että median stereotyyppiset esitystavat vastaavatkin hyvin kapeaa käsitystä todellisuudesta, tai uudet näkökulmat voivat olla tukemassa oppilaan identiteettipohdintoja, jotka korostuvat murrosikäisen ajatusmaailmassa. Oivallusmalli ei tue tiedonsiirtomallia, jonka mukaan opettajan tiedot ja näkemykset siirrettäisiin sellaisenaan oppilaaseen. Myöskään kriittisten lukutaitojen opettamisessa sellainen ei tule kysymykseen.

2.1.2 Kriittinen malli

Oppimisen oivallusmalli ei ole kaikenkattava menetelmä, vaan siinä on muiden mallien tapaan omat puutteensa ja heikkoutensa. Puolimatkan mukaan tarvitaan lisäksi kriittisen mallin periaatteita: oivalluksen perustelemiskykyä ja sen julkista kriittistä arviointia keskustelun muodossa, sekä oppilaan itsenäisen arviointikykyä kehittämistä (Puolimatka 2002, 320). Jos oppilas saa esimerkiksi oivalluksen, että uskonnot ovat syynä maailmassa käytäviin sotiin, tulee hänen pystyä perustelemaan näkemyksensä, ja keskustelussa voidaan näkemystä käsitellä kriittisesti. Esimerkin mukainen keskustelu nimittäin käytiin projektin aikana, ja todettiin, ettei oppilaan näkemys ole kuin osa totuudesta: keskustelussa tuotiin esiin Neuvostoliiton sekä Hitlerin Saksan ateistiset ideologiat, jotka ovat vastuussa suurimmista 1900-luvun sodista. Näin oppilaan näkemys muuttui paremmin todellisuutta vastaavaksi.

Puolimatka toteaaakin, että tarvitaan realismin mukaisia yleispäteviä kriteerejä ja periaatteita, joihin järkiperäinen arvio tukeutuu. Ilman niitä itsenäinen arviointikyky ei voi olla perusteltu. Järkiperäinen, johdonmukainen päättely tulee oivalluksen lisämääreeksi. Johdonmukaisuus ja sitoutuminen periaatteisiin johtavat Puolimatkan mukaan toimimaan niiden mukaan siitäkin huolimatta, ettei se ole aina ihmiselle eduksi. Kasvatuksen päämääränä onkin kriittisen mallin mukaan *”kasvattaa luonnetta tässä laajimmassa merkityksessä, periaatteellisuutta ajatuksissa ja teoissa”*. (Puolimatka

2002, 320–321.) Oppilas ei siten saa luoda mielivaltaisia ajatusrakennelmia, vaan kriittisten ajatusten tulee alistua johdonmukaisuuden ja eettisesti kestävien periaatteiden mukaiseksi. Jos esimerkiksi oppilas saa oivalluksen, että rikkailta saa varastaa, tulee häneltä kysyä, olisiko hän edelleen sitä mieltä, jos hänestä tulisikin rikas. Jos hän vastaisi kieltävästi, hänen argumenttinsa todettaisiin sekä epäjohdonmukaiseksi että epäeettiseksi.

2.1.3 Emansipatorisen opetuksen malli

Opetuksen emansipatorisen intressin taustalla on kriittinen teoria (ks. luku Kriittiset kasvatusteoriat 2.2). Puolimatkan mukaan emansipatorisessa opetuksessa kiinnitetään huomiota tiedon ja vallan suhteeseen, mikä tarkoittaa, että tiedon tuottamisen taustalla vaikuttaa eri tahojen valtaintressit sekä etunäkökohdat. Emansipaatio merkitsee vapautumista: oppija pyritään vapauttamaan niistä itsensänselvyyksiksi muotoutuneista käsityksistä, jotka hän on omaksunut sosialisointiprosessissa. Ennakkoluuloista, vääristymistä ja muusta vierasmääräytyneisyydestä voidaan tulla tietoiseksi saattamalla oppija pohtimaan omien uskomustensa järkevyyttä ja arvioimaan niitä kriittisesti. Emansipatorisen opetuksen tavoitteena on, että oppija sisäisen vapautumisen kautta pääsee kosketuksiin minuutensa itsestä vieraantumisen sijaan. (Puolimatka 2002, 272–274.) Kriittisen mediakuvien tarkastelun kohdalla tämä tarkoittaa, että mediakuvien tuottajat sisällyttävät kuviin omien etupyyteiden mukaista informaatiota representaatioiden ja myyttien muodossa. Yksilön omaksuessa sen osaksi omia tietorakenteita samalla vääristää tietoisuuttaan ja käsitystä todellisuudesta, ja saa hänet toimimaan epämielikkäästi. Kriittisen mediakuvanlukutaidon hallinnalla pyritään ravistelemaan näitä itsestäänselvyyksiä ja saavuttamaan yksilön itsemääräämisoikeus suhteessa omaan identiteettiinsä ja tietoisuuteensa.

2.2 *Kriittiset kasvatusteoriat*

Tutkimus sijoittuu marxilaiseen tutkimusfilosofiseen suuntaukseen perinteisessä jaottelussa loogis-analyttiseen, fenomenologis-hermeneuttiseen ja marxilaiseen pääsuuntaukseen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 36). Marxilaisuuden perintö on taustalla kaikissa eri puolilla maailmaa esiintyvissä kriittisissä suuntauksissa, ja sen äänenpainot koskevat erityisesti kriittistä teoriaa yhteiskunnasta. Kriittinen teoria on perustana myös lukuisille kriittisille kasvatusteorioille, joista tässä luvussa esitellään yh-

dysvaltalaisen Henry Giroux'n ja Peter McLarenin sekä brasilialaisen Paulo Freiren edustamat suuntaukset.

Suoranta ja Ryyänen muistuttavat, että kriittinen teoria muodostettiin vaihtoehdoksi traditionaaliseksi tutkimusparadigmaksi muodostuneelle uuspositivismille, jossa tutkija pyrkii tarkkailemaan tutkittavaa kohdetta ulkoa käsin, ottamatta kantaa yhteiskunnan oloihin. Kriittisen teorian näkemys on päinvastainen: objektiivisuuteen ja todellisuuden ulkopuolelta tarkkailemaan pyrkivä tutkimus nähtiin mahdottomana. Sen sijaan tutkija persoonansa ja arvojensa kanssa nähtiin osaksi tutkimusta. (Suoranta ym. 2014, 38,65.)

Habermasin tiedonintressiteorian mukaan tieto on sidoksissa ihmisen toimintaan, ja nimenomaan hänen intresseihinsä, ja siihen, mikä hänen toimintaansa motivoi. Habermas jaottelee tiedonintressit tekniseen (työn kautta muotoutuvaan), praktiseen (kielen ja kommunikaation kautta muotoutuvaan) ja emansipatoriseen (vallan kautta muotoutuvaan) intressiin, joista jälkimmäiseen tämä tutkimus sijoittuu. Tieteentekijä, jota motivoi emansipatorinen tiedonintressi, lähtee siitä olettamuksesta, että yhteiskunta pitää sisällään valtarakenteita, joista vapautuminen edellyttää niiden julkituomista. Vallan käsite liittyy jonkin tietyn sosiokulttuurisen elämänmuodon tarpeiden tyydyttämiseen sekä uusintamiseen. (Emt., 38–39.) Tässä tutkimuksessa mediakuvien välittämä tieto on sidoksissa ihmisen toimintaan ja intresseihin. Sosiokulttuurinen elämänmuoto merkitsee tässä mediakuvastoa, joka representoi länsimaisia ja uusliberalistisia arvoja ja ihanteita, ja joita se myös uusintaa. Kriittinen ja emansipatorinen tapa tarkastella mediakuvia paljastaa tämän representaatioluonteen, joten ihminen voi tulla siitä tietoiseksi ja halutessaan vapautua näistä valtarakenteista.

2.2.1 Kriittisen kasvatuksen arvopohja

2.2.1.1 Arvorealismi

Useat tutkijat jakavat käsityksen, että arvot ja etiikka ovat aina läsnä opetustyössä (ks. esim. Puolimatka 2002 ja Suoranta 2003). Tukeudun tässä Puolimatkan edustamaan arvorealismiin, jonka mukaan arvot ovat reaalisia eli todellisia ja ihmisten vaihtelevista arvostuksista riippumattomia. Hänen mukaansa kriittiseltä arvokeskustelulta putoaa pohja, jollei arvototuutta tunnusteta: *”[j]os ei ole totuutta, ei ole myöskään erehtymisen vaaraa. Jos ei ole erehtymisen vaaraa, kriittisyyttä ei tarvita.”* Arvorealismi tunnistaa oikeat arvot siitä, että ne lisäävät ja parantavat ihmiselämän laatua ja

mahdollisuuksia. (Puolimatka 2002, 129–130.) Mediatodellisuuden voidaan katsoa välittävän arvoja, joiden mukaan kuluttaminen, omistaminen ja tietynlainen ulkonäkö lisäävät onnellisuutta tai yhteiskunnallista statusta. Joku voisi todeta rahan parantavan ihmiselämän laatua ja mahdollisuuksia. Näitä arvoja voi tarkastella kriittisesti kysymällä, ovatko kaikki kauniin ulkomuodon omistavat onnellisia. Entä parantaako ostosreissu elämänlaatua? Voiko rahalla ostaa ystävyyttä? Voiko köyhä tai vammaisen elää täyttä elämää? Mikäli arvot eivät osoittaudu aukottomiksi, voidaan todeta, etteivät ne ole päteviä ihmiselämän perustaksi. Puolimatka kehottaakin tällaiseen vallitsevien arvostusten kyseenalaistamiseen, sillä kaikki tieto, arvoja koskeva tieto mukaan lukien, on erehtyväästä (Emt. 130).

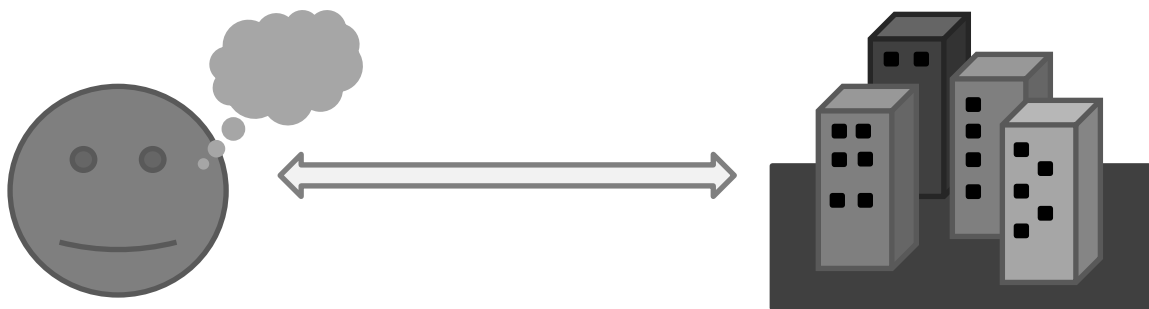
3.2.1.2 Tutkimuksen arvot

Suoranta peräänkuuluttaa opettajan roolia moraalisenä toimijana, ja kuinka *”koulu ja opettaja voivat - tarjota lapsen kasvulle uusliberalismista vapaan suoja-alueen, jossa lapsi voisi kasvaa vahvaksi moraalisubjektiksi”* (Suoranta 2003, 122). Myös Kupiaisen ja Sintosen mukaan kriittisyys ei pelkästään voi toimia kriittisen kasvatuksen sisältönä, vaan toiminta on aina arvosidonnaista. Toisin sanoen ei ole mahdollista kasvattaa kriittisyyteen, jollei kriittisyydelle ole asetettu tiettyjä päämääriä. Kriittisyys voidaan ymmärtää ajattelun taidoksi, mutta se ei vielä kerro, miten ajattelua tulisi suunnata. (Kupiainen ym. 2009, 58–59.) Herkman toteaa, että erityisesti mediakriittisyyttä tarkastellen kansalaisyhteiskunnan eetos sekä eettisesti kestävät periaatteet, kuten solidaarisuus, tasa-arvo sekä myönteisen minäkuvan rakentaminen ovat yhteiskunnassamme hyväksytyjä arvoja (Herkman 2007a, 12). Hän lisää tähän myös erityisesti kriittisen kasvatuksen lähtökohtia, kuten globaalin markkinaliberalismin, kilpailun ja talousajattelun kritisoiminen (Emt., 19–20). Kupiainen & Sintonen tarkentavat, että rasismiin, seksismiin sekä alistussuhteisiin tulee suhtautua kriittisesti. Myös ympäristönsuojelukysymykset, yksilön pyrkiminen kohti tervettä kasvua, hyvinvointia sekä hyvää elämää sopivat mediakriittiseen ajatteluun. (Kupiainen ym. 2009, 59).

Painotan tutkimuksessani kriittisen kasvatuksen tavoitteina kriittistä suhtautumista erityisesti mediakuvien tarjoamiin ihanteisiin ja arvoihin. Kriittisen kasvatuksen tulee näyttää ja tarjota kasvatettavalle näkökulmien rikkaus, taitoja punnita niitä eettisesti ja rohkaista muodostamaan oma mielipiteensä. Kriittisen kasvatuksen tulee tukea yksilön autonomiaa ajattelussa, valinnoissa sekä identiteetinrakennuksessa. Toinen mahdollinen suuntaus on yhteiskuntaan suuntautuva kritiikki, jossa

kasvatettava oppii ottamaan kantaa niihin yhteiskunnallisiin epäkohtiin, jotka hän kokee tärkeiksi. Suuntausvaihtoehdot on esitetty laatimassani kuviossa (kuvio 1).

Tutkimuksessa käsiteltiin monipuolisesti yllä olevia arvoja, ts. tutkimuksessa ei keskitytty tarkastelemaan vain joitain tiettyjä arvoja, vaan tutkittavat saivat tarttua itselle merkityksellisiin arvoihin. Toki projektissa keskusteltiin ja tuotiin esiin näkökulmia, jotka nousivat edellä mainituista arvoista, mutta tutkijana en esittänyt henkilökohtaisia arvostuksia tai asettanut arvoja minkäänlaiseen järjestykseen.

kuvio 1 Kriittisen ajattelun arvojen mahdolliset suuntaukset

Merkittävin arvo koko tutkimustoiminnan taustalla on – Sinikka Viskarin käsitettä lainatakseni – pedagoginen rakkaus. Rantalan mukaan pedagogisessa rakkaudessa on keskeistä *”toisesta ihmisestä välittäminen, ihmisen ainutkertaisuuden ja kokemusten kunnioittaminen, tunteisiin ja kehoon kietoutuvan tiedon arvostaminen”*, ja se on hänen mukaansa kadonnut ainakin kasvatustieteellisestä ja mediakasvatuksellisesta keskustelusta (Rantala 2008, 41), mutta ei toivon mukaan kasvatustoiminnasta. Rakkaus, aito välittäminen kasvatettavia kohtaan muodostaa mielekkään perustan myös mediakasvatukselle sekä asettaa alemman tason arvot oikeisiin merkityssuhteisiin: esimerkiksi markkinaliberalismin kritiikki rakkauden näkökulmasta asettaa yksilön henkisen hyvinvoinnin talouden edun edelle. Myös Puolimatka kirjoittaa, kuinka rakkaus auttaa yksilöä asettamaan arvot oikeaan järjestykseen. Hän viittaa Schelerin määritelmään rakkaudesta, joka on *”avoimuutta todellisuutta kohtaan ja syvään tiedolliseen kiinnostukseen perustuvaa todellisuuden myönteistä kokemuksellista omistamista, joka motivoi ihmisen toimintaa, havaintoja, ajattelua ja tunteita.”* (Puolimatka 2002, 353.) Rakkaudellinen lähtökohta median kriittiseen tarkasteluun on siten suhtautumista todellisuuden myönteisesti ja kiinnostuneesti, ja joka vaikuttaa ihmisen toimintaan ja kognitioon kokonaisvaltaisesti. Myös rakkaus tietoa kohtaan tekee oppimisesta mielekäästä: opettajan innostava asenne saa oppilaassa heräämään kiinnostuksen kyseistä aihetta kohtaan (Emt., 354). Mediakriittisyyttä tulisikin opettaa myönteisen innostuksen hengessä, jolloin oppilaassa herää tekemisen motivaatio.

2.2.2 Radikaali kasvatus

Aittola ja Suoranta (2001, 7) tiivistävät Giroux'n ja McLarenin kriittisen pedagogiikan annin, ja sen, mikä on tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista: koulu ja kasvatustoiminta ovat yhteydessä mediaan ja populaarikulttuuriin, ja näiden suhde on varsin jännitteinen. Giroux'n mukaan nuorten oppiminen tapahtuu enenevässä määrin populaarin alueilla, jotka *"muovaavat nuorten identiteettejä kouluopetuksesta puuttuvien tiedon ja halun muotojen kautta"* (Giroux 2001, 230). Median ja populaarikulttuurin kasvatustuikutus tulisikin tiedostaa, ja koulun formaalin ja vapaa-ajan informaalin oppimisen rajapintoja tulisi liudentaa. Toisekseen kriittisen pedagogiikan avainsanoja ovat Aittolan ja Suorannan mukaan politiikka, kulttuuri ja talous. Poliittikan määritelmä tuleekin ymmärtää laajemmin, ja sillä viitataan *"kulttuuriseen, sosiaaliseen ja yhteisölliseen toimintaan, jossa rakennetaan identiteettejä, ylläpidetään ja uusinnetaan elämäntapoja ja luodaan merkityksiä."* (Aittola ym. 2001, 12–13.) Näin ollen sekä kasvatustoimintaan että mediaan, ja mediakuviin, joihin tässä tutkimuksessa keskitytään, sisältyy tämän mukaan poliittista toimintaa, kun niissä tuotetaan ja tarjoillaan tiettyjä arvoja ja todellisuuskäsityksiä.

Nuorten, koululaitoksen sekä populaarin ja kaupallisen kulttuurin suhde ei ole Giroux'n ja McLarenin käsityksen mukaan niin uhkaava ja pessimistinen kuin se usein nähdään. Esimerkiksi Rantalan (2008, 42) mukaan Giroux'n puhettavasta kaikuu Theodor Adornon kulttuuriteollisuuden kritiikki, joka käsittää nuoret passiivisina altistujina median haittavaikutuksille (Rantala 2008, 42). Giroux'n retoriikka onkin kieltämättä kärjistävä, mutta hänen viestinsä tulee lukea kokonaisuutena ilman, että kommentoi irrallisia lauseita. Giroux kirjoittaa: *"Opetus ja politiikka voivat yhdistää voimansa hedelmällisellä tavalla tarttuakseen tähän [populaarikulttuurin] luovuuteen paitsi muodikkaana esteetiikkana myös luovana voimavarana..."* ja jatkaa, kuinka kulttuurisen pedagogiikan tulee hyödyntää mediakulttuuria tarjoamalla nuorille median kriittisiä tulkintataitoja (Giroux 2001, 230). Giroux'n ajattelun voi siten tulkita positiivissävytteiseksi, sillä hän ei jää epäoikeudenmukaisuutta havaitessaan tuleen makaamaan. Kriittisten lukutaitojen harjaannuttaminen luo toivoa, että yksilön ja mediakulttuurin suhteesta voi muodostua tasapainoinen. Näin ollen tämänkin tutkimuksen pohjavire tulee ymmärtää optimistiseksi: mediakulttuuria voidaan hyödyntää kasvatuksessa ja sieltä voidaan ammentaa luovuutta, kunhan opitaan väistämään siellä piilevät karikat.

2.2.3 Toivon pedagogiikka

Toivosta puhuttaessa voidaan puhua myös Paulo Freirestä. Yhdyn Suorannan (2003, 130) ajatukseen, kun hän kirjoittaa: *”Freirelle toivo kuuluu ihmisyyteen, ja jatkuva liike kohti oikeudenmukaisuutta on merkki toivosta.”* (Suoranta 2003, 130). Ajattelen, että kriittisten mediakuvanlukutaitojen opettaminen on tuota liikettä kohti oikeudenmukaisuutta, ja nuori, joka omaksuu autonomisen ajattelun taidon, on merkki toivosta. Suorannan mukaan Freiren keskeinen ajatus on myös oman keskenäisyyden tiedostaminen, joka on hänen mukaansa edellytys sekä kasvattajalle että kasvatettavalle. Kasvatuksen ei siten tulisikaan kummuta oppikirjoista tai kasvattajan ylivertauudesta kasvatettavaan nähden, vaan kasvatettavan itsenäisyyttä tulisi Freiren mukaan kunnioittaa. (Emt., 128–129.) Mediatodellisuuden äärellä sekä kasvattaja että kasvatettava tarkastelevat sitä hieman eri näkökulmista, ja kun molemmat ymmärtävät tietonsa tästä olevan vajavaista, voi syntyä aitoa vuorovaikutusta ja tietojen jakamista. Myös tilan antaminen kasvatettavan omien mielipiteiden ilmaisuun sekä hänen kokemusmaailmalleen luokkahuoneessa kuuluvat itsenäisyyden kunnioittamiseen. Suorannan mukaan tällaista kasvatussuhdetta Freire nimittää dialogiseksi opetuksiksi, jota voidaan kuvailla empaattiseksi ja rakkaudelliseksi, mutta myös kriittiseksi (Emt., 174).

2.2.4 Taisteleva tutkimus

Juha Suoranta ja Sanna Ryytänen esittelevät yhteiskuntatieteellisen tutkimusalan kriittisiä tutkimusmenetelmiä, joita he kutsuvat yhteisnimityksellä taisteleva tutkimus. Suorannalla on asiantuntemusta myös kasvatustieteestä, joten taistelevan tutkimuksen piirteitä voinee lainata myös kriittisen kasvatuksen puolelle. Suorannan ja Ryytänen mukaan taistelevalla tutkimuksella ja kriittisellä teoriolla on yhteisiä tekijöitä, joista monet sopivat myös tämän tutkimuksen perustaksi. Positivismin kritiikin lisäksi (ks. luku Kriittiset kasvatusteoriat 2.2) taistelevan tutkimuksen näky on mahdollisuus muutokseen: *”se, mikä vielä eilen oli näkymättömissä alistaen ja sortaen, voidaan tänään tunnistaa ja huomenna muuttaa.”* Taistelua käydään tietämättömyyttä vastaan, joko suuntautuen alhaalta ylös tai ylhäältä alas. (Suoranta ym. 2014, 38–39.) Koulukontekstiin sijoittuva tutkimus on ruohonjuuritason, alhaalta ylös suuntautuvaa taistelua tietämättömyyttä vastaan.

Suorannan ja Ryytänen mukaan kriittisen tutkijan tulee omaksua itsekriittinen rooli, joka pyrkii avoimuuteen ja reflektoi itseään ja toimintaansa. Kriittinen tutkija on tietoinen arvoperustastaan sekä asemastaan maailmassa ja yhteiskunnassa että suhteessa tutkimuskohteeseensa. Suoranta ja

Freire jakavat näkemyksen keskeneräisyydestä, jonka mukaan yksilön, olipa hän tutkija tai opettaja, on oltava tarvittaessa valmis muuttamaan käsityksiään. (Suoranta ym. 2014, 279.)

Käsillä oleva tutkimus on käytännön ja teorian yhdistelmää, siis Suorannan ja Ryytäsen mukaan praksista. Praksista ei tehdä teoriajohtoisesti eikä toimintälähtöisesti, vaan teoria ja käytäntö kulkevat kaiken aikaa käsi kädessä dynaamisessa vuorovaikutuksessa. Toiminta on siten aina tavoitteellista, huolellisesti perusteltua ja pohdittua, reflektiivistä ja dialektista. Praksis pyrkiiikin mahdollisimman suureen avoimuuteen lähtökohtiensa, arvojensa ja tavoitteidensa suhteen. Freiren sanoin ”kohtaamisessa kukaan ei ole täysin tietämätön, eikä kukaan täysin viisas. On vain ihmisiä, jotka pyrkivät yhdessä oppimaan enemmän kuin sillä hetkellä tietävät.” (Emt., 39–41.) Tämä koskee sekä oppilasta että opettajaa: hedelmällisintä toiminta on silloin, kun kumpikin osapuoli on avoin uuden oppimiseen, eikä opettaja arkaile antaa tilaa oppilaan asiantuntemukselle, tässä tapauksessa mediakuvien tuntemukselle.

Taisteleva tutkimus innostaa osallistumaan, ts. mobilisoimaan yksilöitä. Suoranta ja Ryytänen tähdentävät, ettei mobilisointi tässä merkitse marxilaista ajatusta etujoukosta, jossa valveutuneet vetävät massoja liikkeelle, vaan yksilössä jo olevien ideoiden liikkeelle saattamista. Tavoitteena on oppimisprosessi, jossa yksilön ymmärrys syvenee ja taidot vaikuttaa yhteiskuntaan kehittyvät. (Emt., 35–36.)

2.3 Taideperustainen tutkimus

Tutkimukseni käsittelee kriittisten mediakuvanlukutaitojen kehittämistä erityisesti kuvataiteen keinoin. Kasvatus kuvataiteen keinoin merkitsee paitsi konkreettista työkalua, jolla prosessoida ympäröivää visuaalista kulttuuria, myös kehollista ja kuvallista työskentelyä, joka ei palaudu loogiseen ja kielelliseen tietämiseen. Taidekasvatuksella on toisin sanoen ulottuvuuksia tuottaa oppimisen ja oivalluksen elämyksiä, joita muut kasvatusteoriat eivät tavoita. Kallio puhuu ”aistisesta tiedosta”, joka usein jää matemaattis-loogisen tiedonmuodostuksen varjoon (Kallio 2008, 113).

Kallio esittää artikkelissaan, että kasvatukseen kohdistuvaa taiteellista tutkimusta kutsuttaisiin nimityksellä taideperustainen tutkimus (*arts-based research*). Taideperustainen tutkimus sopii yhdistettäväksi moniin laadullisiin tutkimusperinteisiin, kuten pragmatistiseen toimintatutkimukseen. Myös kasvatustieteet sekä kriittinen pedagogiikka löytyvät sen monitieteellisistä ääriviivoista. (Kallio 2008, 108.) Taideperustaisella tutkimuksella on lisäksi tämän tutkimuksen kannalta tärkeä merkitys: ”kulttuurisen käytännön kriittinen havainnoiminen ja sen rakenteen näkyväksi tekeminen” (Emt.,

107). Tässä tapauksessa tarkastellaan mediakuvia kriittisesti, ja tehdään näkyväksi, että niitä säätelee joukko kulttuurisidonnaisia visuaalisia järjestyksiä.

2.4 *Ihmiskuva*

Edellä sanotusta voi kootusti todeta, että tutkimuksen ihmiskäsitys on varsin monimuotoinen. Kriittisen ihmiskäsityksen mukaan ajatellaan, ettei ihminen ole luonnostaan kriittinen, vaan kuten Herkman (2007a, 21) asian muotoilee, ihminen haluaa turruttaa itsensä kulttuuriteollisuuden tuotteilla. Kriittisen kasvatuksen päämäärä on siten herätellä ihmistä kriittisyyteen. Sama ajatus löytyy Vartolta, jonka mukaan ihminen tulkitsee ympäröivää maailmaa luonnollisesti. Tällä hän tarkoittaa ”ongelmatonta, ei-tutkivaa” tapaa ottaa ärsykkeet vastaan. (Varto 1992, 53.) Ihminen on siten kykenevä kriittiseen maailman tulkitsemiseen, mutta sen kehittyminen tarvitsee tuekseen kasvatusta, niin kuin monet muutkin hyveet.

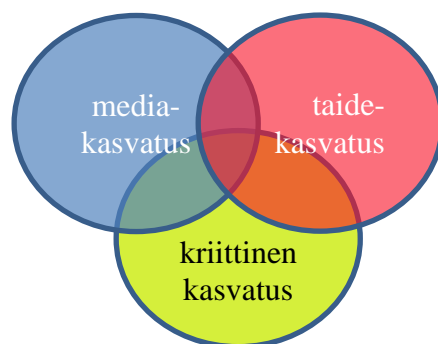
Suoranta ja Ryyänen tähdentävät, että ihmisellä on kyky itsetiedostukseen sekä voimavaroja itsemääräämiseen ja itsenäiseen toimintaan. Kriittinen tutkimus pyrkii tukemaan ja vahvistamaan yksilöä näissä pyrkimyksissä. Toisekseen yksilön, kuten oppilaan, kokemusta tulee arvostaa. (Suoranta ym. 2014, 84.)

Taiteen ihmiskuva on hyvin kokonaisvaltainen. Kuten Kallio edellä (ks. luku Taideperustainen tutkimus 2.3) totesi, ihminen kokee ja hankkii tietoa paitsi aisteillaan, myös koko kehollaan. Samoin ihmismielen hiljaiset prosessit sekä hiljainen tieto ei aina palaudu kielelliseen ymmärtämiseen. Tutkimuksen empiirisessä osiossa tapahtuvan taiteellisen työskentelyn tavoitteena on saada tietoa ja kokemuksia, joita on mahdoton opettaa luennoimalla tai kirjasta lukemalla. Näitä kokemuksia tutkittavat ovat sitten parhaansa mukaan kielentäneet.

3 MEDIAKUVA JA KRIITTINEN TAIDEKASVATUS

Tässä luvussa käsittelen tutkimuksen kannalta olennaista tutkimuskirjallisuutta. Selvitän tutkimuksen kannalta keskeiset käsitteet niin mediakasvatuksen, kriittisen kasvatuksen kuin kuvataidekasvatuksenkin osalta, ja pyrin tätä kautta selvittämään kriittisen mediakuvanlukutaidon teoreettista taustaa. Tällaista lähestymistapaa nimitetään eklektiseksi (Syrjälä 1988, 9). Lisäksi käsittelen lukutaidoista käytävää keskustelua soveltuvin osin.

Tutkimuksen kehykset muodostuvat kasvatuksen kolmesta eri painotuksesta: kriittisestä kasvatuksesta, mediakasvatuksesta sekä kuvataidekasvatuksesta. Pyrin selvittämään, mitä yhdistäviä tekijöitä näistä on löydettävissä, mitä annettavaa niillä on muodostettaessa kriittisen mediakuvanlukutaidon ääriviivoja. Ikään kuin etsin kolmen läheisen vyöhykkeen yhteistä rajapintaa (kuvio 2). Kehittemäni kuvio osoittaa hyvin sen, mikä paljastuu eri alojen kirjallisuudesta: mediakasvatus lainaa sisältöjä kriittisen ja taidekasvatuksen aloilta, ja sama pätee muihinkin. Rajat, jos niitä onkaan, ovat hyvin häilyviä ja siksi jaottelu tuntuu varsin keinotekoiselta.

Kuvio 2

3.1 Mediakasvatus

Mediakasvatus on hyvin laaja käsite. Se kattaa kaiken mediatarjonnan, niin analogisen kuin digitaalisenkin, kaikki ikäryhmät päiväkodista aikuiskasvatukseen, kirjalliset ja kuvalliset mediat sekä niiden välimuodot, sekä kaikki lähestymistavat lööppianalyysistä animaation kuvaamiseen. Kupiainen ja Sintonen (2009) toteavatkin, että mediakasvatus on alati muotoaan muuttava ilmiö, joka saa voimansa yhä uusista keskustelunavauksista. Siksi yritykset tarttua siihen ja ymmärtää sitä voivat tuntua välillä turhauttavilta. Käsitteen laajuudessa on myös vaara, että siihen hukkuu, ja mediaa käsitellään ylimalkaisesti. Toinen uhka voi olla eri medialajien keskinäinen kilpailu: mikä niistä saa parhaimmat perustelut ja pääsee opetuksen piiriin niukkenevien tuntikehysten puitteissa? Tulisikin olla tietoinen mediakasvatukseen kuuluvista haarakkeista ja tuoda niitä opetukseen mahdollisimman monipuolisesti. Kotilainen ja Hankala (1999, 44) muotoilevat mediakasvatuksen lähtökohdiksi teknisyyden, taiteen ja yhteiskunnallisuuden. Parhaassa tapauksessa nämä ulottuvuudet integroituvat luontevasti yhteen. Kriittisten mediakuvanlukutaitojen kehittämisessä nämä osa-alueet nivoutuvat toisiinsa, vaikka kyseessä onkin vain pieni fragmentti median koko kuvasta.

3.1.1 Mediatodellisuus

Tässä alaluvussa käsittelemme mediatodellisuutta Sirkku Kotilaisen esittämänä. Tutkimuksen lähtökohdiana on realistinen käsitys todellisuuden luonteesta (ks. luku Kasvatuksen realistinen malli 2.1), mutta että media kokonaisuudessaan on ihmisten tuotosta: se on siis ihmisen konstruoima näkemys todellisuudesta. Sen voidaan ajatella myös heijastavan todellisuutta, mutta ikään kuin vääristävän peilin lailla toisia piirteitä korostaen, toisia piiloon jättäen. Toisen kielikuvan mukaan media on kuin siivilä, jonka läpi todellisuus siivilöityy. Mediatodellisuus on sitä, mikä pääsee siivilästä läpi. On siis mahdollista yhdistää median konstruktiivinen luonne ja todellisuuden realistinen luonne. Mediakasvatustutkija Sirkku Kotilaisen mukaan myös media rakentaa omanlaistaan todellisuutta, jota voi kutsua mediatodellisuudeksi. Hän kirjoittaa: ”*Mediatodellisuus syntyy kulttuurisista koodista ja malleista, joita viestimet tuottavat.*” (Kotilainen 2000, 23.)

Kotilainen korostaa, että mediatodellisuudessa on väistämättä läsnä koodistoon sisäänrakennettuna tiettyjä arvoja, normeja ja pyrkimyksiä, joita median käyttäjät jakavat ja uusintavat. Media viestittää tietynlaisia ihanteita ja elämäntyylyjä, jotka omaksutaan osaksi yksilöiden arkea. Kotilainen myös muistuttaa, etteivät mediatodellisuuden ihanteet ole muodostuneet sattumalta, vaan eri tahot pyrki-

vät mediassa tuomaan esiin omat intressinsä. Näitä tahoja ovat mm. mainostoimistot, liike-elämän organisaatiot, ammattiyhdistysliike sekä erilaiset etujärjestöt. (Emt., 23–24.) Mediakuvia tarkastellessa liikutaan mediatodellisuudessa, ja tulkitessa mediakuvia kriittisesti tulee ymmärtää mediatodellisuuden edellä kuvattu luonne: tulee havaita ne kulttuuriset koodit, jotka toimivat mediakuvien tulkintakehyksinä, ja tulee olla tietoinen eri tahojen intresseistä muokata yksilöiden mielipiteitä.

3.1.2 Vallan katse

Kuviin liittyvä vallankäyttö on usein niin diskreettiä ja näkymätöntä, ettei sitä tule lainkaan ajatella. Paitsi kuvantuottajat, myös kuva itsessään käyttää valtaa suhteessa katsojaan. Herkman kirjoittaa: ”... *elämme postmodernia aikaa, jossa kuvien takaisella todellisuudella ei ole enää merkitystä. Vain pinta ratkaisee...*” (Herkman 2007a, 66). Toisin sanoen kuvat ovat alkaneet elää omaa elämäänsä. Kuva jopa ikään kuin ”katsoo” katsojaansa, arvioivasti, tuomitsevasti. Kuva voi saada katsojansa tuntemaan itsensä riittämättömäksi, kun ihminen jää digitaalisesti retusoidun kuvan kanssa vertaillen toiseksi. Näin kuvalla itsellään on valtaa, kun se asetetaan julkiseen tilaan, bus-sipysäkille tai verkkosivuston mainosbanneriin. Tässä tutkimuksessa tutkitaan, voiko tämän valtaasetelman julkittuminen murtaa hahmottamalla vaihtoehtoisia järjestyksiä. Kun oppilaille avaa mentaalisen mahdollisuuden ajatella toisin, nähdä kuva eri näkökulmista käsin ja tuottaa kuva, joka ei vastaa vallitsevien visuaalisten järjestysten mukaisia representaatioita tai stereotyyppioita, on päästy kriittisen kuvanlukutaidon alueelle.

Seppänen (2004, 45–46) tähdentää, että samastumispintojen tarjoaminen on osa vallankäyttöä, hyvänä esimerkkinä eri sukupuolten ulkonäköön liittyvät visuaaliset järjestykset: ”*millaiset ruumiillisuuden esitykset ovat toivottavia ja haluttavia ja mitkä taas torjutaan*”. (Seppänen 2004, 45–46). Mediakuvien tuottajilla on useimmiten pohjimmiltaan taloudelliset intressit, olipa taustalla sitten mainostaja, elokuvan tuottaja tai musiikkiyhtyeen manageri. Mediakuvat tuottavat ja uusintavat länsimaisia ihanteita liittyen esimerkiksi ulkonäköön, elämäntapaan, ihanteisiin ja arvoihin. Vaikka kuvien intressit olisivatkin taloudellisia, on niillä siis myös henkisiä ja vallankäytöllisiä ulottuvuuksia. Kriittisen kasvatuksen viesti oppilaalle on, että hän voi tulkita maailmaa toisin kuin mediakuvat edellyttävät. Kriittisen prosessin käynnistyessä oppilas lopulta ymmärtää, että itseään ei tarvitse peilata kuvissa näytettäviin ihmisiin, eikä niiden tarjoamiin käsityksiin esimerkiksi ”täydellisestä vartalosta” tai ”menestyksekkäästä elämästä” tarvitse samastua.

Kuviin liittyvä vallankäyttö sanelee siis sen, mitä kuvissa näkyy. Yhtä tärkeää on myös se, mikä rajataan pois katseilta, näkymättömiin. Seppäsen mukaan se on osa normaaliutta rakentavaa visuaalista järjestystä, ja siitä poikkeavat marginalisoidaan (Seppänen 2008, 45). Kriittiseen mediakuvanlukutaitoon kuuluu tämän ymmärtäminen, jotta voidaan pohtia, mikä on tämänhetkisessä kulttuurisissa visuaalisten järjestysten mukaista, siis näkyvää, ja mikä jää näkymättömiin. Mediakuvien visuaalisia järjestyksiä hallitsevat vitalisuus, terveys ja elinvoimaisuus, sekä tarkasti rajattu kauneuden määritelmä. Vastaavasti visuaalisten järjestysten ulkopuolelle jäävät epäkiinnostavat tai epänormaali ihmistyypit, kuten vammaiset. Tosin Seppäsen teoksen kirjoitusajoista on tapahtunut muutosta, ketkä marginalisoidaan ja ketkä päästetään marginaalista visuaalisten järjestysten piiriin. Seppänen nimittäin kirjoittaa, että seksuaaliset vähemmistöt rajataan kuvien ulkopuolelle (Emt., 44), mutta tänä aikana on nähtävissä tämän ryhmän selkeä lobbaaminen mediassa - sanoin, kuvin ja symbolein: sateenkaarivärien vilahduskin on voimakas ilmaus seksuaalivähemmistöjen hyväksymisestä osaksi yhteiskuntaa. Kuvien kulttuuriset merkitykset eivät siis ole lopullisia totuuksia, vaan niitä voidaan käyttää hyväksi kulttuuristen ja poliittisten agendojen läpiviemiseksi. Myös vammaiset ovat murtautumassa marginaalistaan, sillä tätä kirjoittaessa vammaisista koostuva lauluyhtye on valittu edustamaan Suomea Euroviisuissa. Tämän hetken länsimaisessa kulttuurissa on kuitenkin omat marginaaliryhmänsä: esimerkiksi ylipainoiset eivät sovi ajan kuvaan, ja uskonnollisten symbolien käyttö on kiisteltyä eritoten eurooppalaisissa visuaalisissa järjestyksissä.

3.1.3 Visuaaliset järjestykset

Tässä alaluvussa tukeudun pitkälti Seppäsen määritelmään visuaalisista järjestyksistä kahdesta syystä: visuaalisten järjestysten hahmottaminen on aivan kriittisen kuvanlukutaidon keskiössä, ja toisekseen visuaaliset järjestykset ovat Seppäsen luoma käsite.

Seppäsen mukaan visuaalisia järjestyksiä kohtaa joka puolella: kodeissa, kuva-albumeissa, kaupunkikuvassa, mainos- ja uutiskuvissa – jopa se, millaisissa vaatteissa olen tänä aamuna lähtenyt ulos ja miten elehdin sosiaalisessa tilanteessa, lukeutuu visuaalisiin järjestyksiin. Olennainen yhteinen tekijä visuaalisille järjestyksille onkin, että ne ovat aina ihmisten itsensä tuottamia ja rakentamia. Seppänen kiteyttää, että ”*visuaaliset järjestykset sisältävät vakiintuneita ja jaettuja kulttuurisia merkityksiä*” (Seppänen 2008, 34–36). Ihmiset siis sekä tuottavat niitä että sopeutuvat niihin: kulttuuriset ”hiljaiset” sopimukset estävät meitä pukeutumasta miten sattuu, ja toisekseen tulkitsemme näkemiamme kuvia kulttuurisesta kontekstistamme käsin. Useimmiten hyväksymme mukisematta sen

kuvaston, jota media tuottaa julkisuuteen. Samalla hyväksymme sen, että kuvantuottajat käyttävät valtaa suhteessa meihin: millaisia arvostuksia ja ihanteita kuvista välittyy, ja mitä he valitsevat näyttää ja mitä jättää näkymättömiin. Mediakuvia kriittisesti tarkastelemalla voi tehdä havaintoja, millaiset arvostukset ovat kulttuurissamme tällä hetkellä vallitsevia, mutta ennen kaikkea kriittisen katseen tulee asettaa nämä arvostukset kyseenalaiseksi ja kyetä hahmottamaan vaihtoehtoisia visuaalisia järjestyksiä. Seppänen tiivistää: ”*Visuaalinen lukutaito on visuaalisten järjestysten tajua ja perusteltujen tulkintojen tekemistä niistä.*” (Seppänen 2001, 16.)

Kuten ensiksi todettiin, visuaaliset järjestykset koostuvat kulttuurisista merkityksistä. Toisekseen visuaaliset järjestykset tulee ymmärtää historiallisiksi, kolmanneksi visuaalisiin järjestyksiin liittyy valta-aspekti, ja neljänneksi on huomattava, että yksilö voi muodostaa itse vaihtoehtoisia visuaalisia järjestyksiä. (Seppänen 2008, 148). Historiallisuudella Seppänen tarkoittaa nähdäkseni, että visuaalisilla järjestyksillä on tietyt perinteet, mistä ne ovat lähtöisin ja miksi juuri nämä järjestykset ovat vallitsevia. Toisekseen historian luonne on muuttuvainen, eli visuaaliset järjestyksetkin muuttuvat arvojen ja arvostusten muuttuessa. Vaihtoehtoisten visuaalisten järjestysten tuottaminen on kriittisen mediakuvanlukutaidon keskiössä. Seppänen toteaa, että vaikka visuaaliset järjestykset koetaan usein itsestään selvinä, vahvoina rakenteina, eivät ne kuitenkaan ole hegemonisia lopullisia totuuksia. Yksilöä tulee rohkaista tuottamaan myös omia järjestyksiään (Emt., 87)

Visuaalisten järjestysten tunnistaminen on olennaista visuaalisessa lukutaidossa, koska Seppäsen mukaan ne sisältävät piileviä asenteita, näkökulmia ja arvostuksia. Hän huomauttaa, ettei ole yhden-tekuvää noudattaako visuaalisia järjestyksiä omassa toiminnassaan tietoisesti tai tiedostamattaan. Yksilön itseymmärrys sekä toimintakyky vahvistuvat, ja yksilö saa mahdollisuuden puolustautua visuaalisten järjestyksen ”katseelta”, joka voidaan kokea pakottavana. Myös visuaalisilla järjestyksillä leikittely tulee mahdolliseksi niiden tiedostamisen kautta. (Emt., 219.)

3.1.4 Muita semioottisia käsitteitä

Seppänen kehottaa tutustumista semiotiikkaan, kun pohditaan valokuvan merkityksenannon keinoja eli funktioita. Hän selittää semiotiikan ja visuaalisten järjestysten yhteyttä: ”*Jos esityksen semioottiset ominaisuudet ovat kytköksissä visuaalisten järjestysten muodostumiseen, ne ovat kytköksissä myös siihen, millä tavoin tätä visuaalista järjestystä luetaan ja tulkitaan.*” Ennen kuin alkaa uppoutua semiotiikan sameisiin vesiin Seppänen muistuttaa, että semiootikoilla on paha tapa käyttää samoja käsitteitä eri merkityksissä. Siksi tuleekin valita, kenen semioottista käsitteistöä käyttää.

Seppänen tukeutuu tässä Fisksen määritelmiin, joka pyrkii luovimaan Peircen ja Saussuren teorioiden välimaastossa. (Seppänen 2008, 175–178.)

Mihin sitten tarvitaan monimutkaista semioottista termistöä, jos kuvantulkinta opitaan pitkälti sanattomasti kokemusten kautta, elämällä kulttuurin piirissä? Seppänen myöntää, ettei käsitteitä tarvitsekaan hallita, jotta voi tehdä menestyksekkäitä tulkintoja kuvallisesta kulttuurista. Semioottiset käsitteet antavat kuitenkin mahdollisuuden syventää arkisten havaintojen merkityksiä, havahtua huomaamaan jotain, mitä ei ennen ollut tullut ajatelleeksi. Ja vaikkei opettajan tarvitse tuoda luokahuoneeseen semiotiikan käsitteitä representaatio, indeksisyys, paradigma, syntagma, denotaatio, konnotaatio ja myytti, ne ovat toiminnan taustalla vaikuttavaa teoriaa. Näiden käytännön esimerkkien käsitteleminen, etsiminen ja kyseenalaistaminen ovat apuna kriittisen kuvanlukutaidon kehittämisessä.

Herkmanin mukaan esityskäytännöt, toisin sanoen representaatiot, tulee ymmärtää jonkin asian tai ilmiön *uudelleen* esittämisenä (*re-presentation*). Se ei kuvaa esittämäänsä asiaa sellaisenaan, vaan ”on tehty valintoja, mitä maailmasta kerrotaan ja mitä ei”. Esityskäytäntöjen politiikan keskiössä ovat hänen mukaansa sukupuolen, seksuaalisuuden, etnisyyden, kansallisuuden, vähemmistöjen ja uskonnon esittäminen, sekä kaupallisten intressien liittyminen esityskäytäntöihin. (Herkman 2007a, 80–82.) Representaatioiden avulla toisin sanoen pidetään yllä vallitsevia ennakkoluuloja, mutta esityskäytäntöjä muuttamalla käsityksetkin voivat muuttua.

Seppäsen mukaan tulee ratkaista, nähdäänkö representaatio todellisuutta heijastavana vai tuottavana ilmiönä (Seppänen 2008, 78). Pitää eittämättä paikkansa, että median representaatiot tuottavat aktiivisesti merkityksiä, ihanteita ja näkökulmia joko vahvistaen tai haastaen vallitsevia kulttuurisia normeja. Asia ei kuitenkaan voi olla aivan näin mustavalkoinen, sillä mediakuvat eivät voi tuottaa uusia merkityksiä ikään kuin tyhjästä. Tällaisia koodeja ei kukaan ymmärtäisi. Sen sijaan Malmelin toteaa, että mainonnan täytyy tukeutua kulttuurisiin konventioihin tullakseen ymmärretyksi. Näillä hän tarkoittaa kulttuurisesti jaettuja merkityksenantoja sisältäen semioottisia koodeja, joista sekä mainoksen tuottaja että tulkitsija ovat jokseenkin samaa mieltä. (Malmelin 2003, 101). Malmelinin käsitykset mainonnasta ovat nähdäkseni yleistettävissä tässä tutkimuksessa käytettäviin mediakuviin. Median ja kulttuurin merkityksenannon tulee siis olla vuorovaikutteista, mutta jatkossa keskityn erityisesti mediakuvien merkityksiä tuottavaan ulottuvuuteen. Seppäsen sanoin representaatio on täten konstruktivistista: representaatio tuottaa todellisuutta, toisin sanoen käyttää erilaisia keinoja luodakseen vaikutelman, että se esittää todellisuutta. (Seppänen 2005, 95.)

Indeksisyys tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että kuvalla ja sitä esittävällä kohteella on kausaalinen yhteys, esimerkiksi valokuva henkilöstä on henkilön indeksinen esitys (Seppänen 2008, 178). Indeksisyydestä muodostuu kuitenkin ansa silloin, kun on kyse manipuloidusta kuvasta. Esimerkiksi ihoa, silmien kokoa ja kehon mittasuhteita on digitaalisesti mahdollista muokata niin hienovaraisesti ja uskottavasti, että ilman kriittistä näkökulmaa katsoja tulkitsee kuvan vastaavan todellisuutta. Kriittisen havainnoinnin edellytyksenä on tietoisuus kuvamanipulaation mahdollisuudesta.

Paradigmaa Seppänen kuvaa ”yksilöjoukoksi, josta kulloinkin voidaan valita vain yksi yksikkö”. Helpon asian voi käsittää kirjainvertauksella: kirjaimet ovat yksilöjoukko, ja sanoja muodostaakseen täytyy käyttää kirjaimia, ei esimerkiksi numeroita. Tässä tapauksessa sana on yhtä kuin syntagma, paradigmaattisten valintojen tulos. (Emt., 181.) Sanottu pätee myös visuaalisiin järjestyksiin: kuvantuottaja tekee paradigmaattisia valintoja esim. millaisia henkilöitä hän valitsee kuvaan tai millaiset vaatteet heillä on yllään. Tästä päästään jälleen näkyvän ja näkymättömän jännitteeseen, millaiset paradigmaattiset valinnat ovat hyväksyttäviä ja mitkä eivät. Samoin valinnoilla voidaan vahvistaa tai rikkoa vallitsevia visuaalisia järjestyksiä. (Emt., 182) Mediakuvissa käytetään molempia strategioita erilaisten emootioiden herättämiseksi. Kauniit ja komeat herättävät samastumisen ja ihailun tunteita, vallitsevasta järjestyksestä poikkeava kuvasto taas voimakkaita ristiriitaisia tunteita. Myös populaarikuvastossa on yleistynyt shokeeraamisen tarve, kun julkisuuden henkilöt saavat kaipaamaansa huomiota kohahduttavilla esiintymisillä. Tässäkin on kyse tietoisista paradigmaattisista valinnoista.

Sanaparista denotaatio–konnotaatio ensimmäinen tarkoittaa merkin (kuvan tai sanan) ilmimerkitystä ja jälkimmäinen merkin kaikkia mahdollisia kulttuurisia merkityksiä (Emt., 182). Jäniksen kuvan denotaatio on jänis, mutta joku voi tulkita sen myös suloiseksi otukseksi, joku toinen taas tuhoeläimeksi, kolmas herkulliseksi paistiksi. Samoin mainoskuvasta voi kummuta monenlaisia tulkintoja: McDonald’sin keltaiset kaaret (denotaatio) voi saada useita konnotaatioita. Kriittisen kuvanlukutaidon voisi ajatella kehittävän monia erilaisia konnotaatioita ja näin rikastaa ajattelumalleja. McDonald’s -pikaruokaketjun mainoksen eri näkökulmia voisi olla esimerkiksi ”*nam, ruokaa*”, ”*kaatopaikat täyttyvät pikaruokaloiden roskista*” tai ”*en kannata ylikansallisia yhtiöitä*” (ks. luku Tutkimuksen vaiheet 4.7 kuvio 3). Näkökulmia voi keksiä mahdollisimman monta, ja leikitellä niillä ennen kuin valitsee niistä mieluisimmat ajattelunsa ja toimintansa perustaksi.

Myytit liittyvät kuvallisuudessa erilaisiin rooleihin, esim. miten miehen ja naisen roolit näyttävät median kuvastoissa. Seppänen kuvailee, että ”myytin pääasiallinen tehtävä onkin muuttaa historiallinen luonnolliseksi, ja myytin vahvin piirre on sen itsestäänselvyys”. (Emt., 183.) Myytti on siis visuaalisten järjestysten mekanismi, josta on kaikkein vaikeinta saada otetta. Se on niin ilmeinen,

että sitä on vaikea havaita. Nähdäkseni myytin käsite on lähellä stereotypian käsitettä. Esimerkiksi naiseuden seksistinen esittäminen katumainoksissa on niin arkipäiväistä, ettei se hätkäytä enää ketään. Jos mainoksessa näkisi tavallisen näköisen ihmisen, se jo aiheuttaisi ihmetystä.

Stereotypia ja stereotyyppinen esitystavan havaitseminen kuuluu myös kriittiseen mediakuvien katsomiseen. Pelkistävään ja kärjistettyyn esitystapaan tietystä ihmisryhmästä (Herkman 2007a, 83) turvaututaan helposti lisääntyvän informaation tulvassa. Hallin (1999, 122–123) mukaan stereotyyppi on yksiulotteinen ”pahvinukke”, jossa monimutkainen todellisuus pelkistyy ja sulautuu yhdeksi ainoaksi kuvaksi, ja tämä kuva muodostuu todellisuudeksi. Hall puhuu myös ”kahtiajakamisen” strategiasta, jossa jaotellaan normaalit ja hyväksyttävät piirteet epänormaalista ja epämiellyttävistä (Emt., 190–191). Esimerkiksi stereotyyppiseen kuvaan ihmisestä on hyväksytty kauneuden ja terveyden piirteitä, kun taas vammaisuuteen tai rumuuteen viittaavat merkit siirretään syrjään. Ja kääntäen: stereotyyppinen kuva tummaihoisesta on apua tarvitseva ja heikko, johon vaurauden ja menestyksen merkit eivät sovi. Stereotypeilla rakennetaan vahvasti toiseutta, joka luo ennakkoluuloja ja eriarvoisuutta, toisin sanoen rasismia.

3.2 Kriittinen kasvatus

Mediakulttuuri antaa moniaineksisen panoksensa lapsen kasvatukseen aina ensimmäisistä vuosista lähtien olemalla päivittäin läsnä lapsen maailmassa eri muodoissaan useita tunteja. Siksi onkin houkuttelevaa väittää, että koulutuksen paikan mediakulttuurin hallitsevana ideologisena valtiokoneistona on ottanut populaarikulttuuri; etupäässä amerikkalaisen viihdeteollisuuden hallitsema globaali opetusautomaatti. (Suoranta 2003, 27)

Miksi kouluopetuksen ja -kasvatuksen suuntaa pitäisi muuttaa kriittiseen suuntaan? Leena Rantala (2007, 137) on ilmaissut nykytilanteen, jonka moni kasvattaja on huomannut: merkityksellinen oppiminen ja kasvatus ovat siirtyneet kasvatusinstituutioiden ulkopuolelle. Chung ja Kirby tarkentavat, että populaarimedia paitsi ohjaa nuoria kuluttamaan, nuoret myös kokevat ja oppivat sen kautta (Chung ym. 2009, 34). Toisin sanoen Ziehen mukainen perinteen ja koulutuksen aura on joutunut luovuttamaan tiedon ja kasvatuksen portinvartijan roolinsa medioille, kuten televisiolle, internetille, peleille ja muille moninaisille viestimille sekä populaarikulttuurille, joita nuoret kuluttavat vapaa-aikanaan kaduilla ja kaveriporukoissa (Ziehe 1991, 167). Samoin Eeva Anttila esittää huolensa yhteiskunnan kaupallistumisesta ja kulttuurin viihteellistymisestä, ja peräänkuuluttaa kasvattajien vas-

tuuta nuorten kriittisen tietoisuuden rakentamisessa (Anttila 2008, 43). Buschkühlen mukaan kasvatuksen taso määräytyy sen mukaan, altistuuko nuori passiivisesti näille kulttuurin vaikutteille ja arvoille, jotka tulevat median kautta esille, vai oppiiko hän kykyjä kehittää aktiivisesti omaa identiteettiään. (Buschkühle 2010, 310.) Koulutus- ja kasvatusinstituutiot ovat kovan haasteen edessä, mikäli pyrkivät saamaan takaisin niille kuuluvia rooleja, eli antamaan mielekästä koulutusta ja kasvatusta. Mielekkäällä tarkoitan, että koulutuksen ja kasvatuksen tulee tarkastella nyky-yhteiskuntaa kriittisesti, puhdistettuna sekä liike-elämän vaateista että vanhentuneista käsityksistä koulun itseisarvoisesta kunnioituksesta.

Koulun tulee osallistua kilpailemaan nuorten huomiosta tarjoamalla ajantasaista kasvatusta ja oppisisältöä: holhoamisen, vähättelyn ja todellisuuden kätkemisen sijaan nuoret tulee osallistaa todellisuuden havainnointiin ja tulkitsemiseen keskustelun kautta. Kuten Ziehe huomauttaa, nuorilla on aikuisiin nähden usein pätevää tietoa todellisuuden luonteesta, eikä yksin ikä riitä kompetenssin osoitukseksi (Ziehe 1991, 43). Nähdäkseni aikuisilla on kuitenkin jotain annettavaa, jota nuori ei opi viestimistä tai populaarikulttuurista, nimittäin kriittistä tarkastelutapaa. Nuorten kehitysvaiheeseen kuuluu tietynlainen epävarmuus itsestä. Siihen liittyy tarve matkia ja vertailla itseään kohteeseen, jota kuvitellaan pidettävän hyväksyttävänä. Kasvattajan kriittinen viesti voi yksinkertaisimmillaan olla tämän mallin esiintuominen, ja että nuorella on oikeus kyseenalaistaa se. Lopputulemana hän näkee oppilaassa tietoisin subjektin, joka ymmärtää, että todellisuus on muutettavissa. (Rantala 2007, 139–140.) Todellisuuteen ei näin ollen tarvitse mukautua, vaan osallistua aktiivisesti sen rakentamiseen.

3.2.1 Kriittisen kasvatuksen paradoksi

Koululaitokselle on vuosisatojen kuluessa kertynyt ideologista painolastia. Herkman viittaa Louis Althusseriin muistuttaessaan kouluinstituution olevan vanhastaan osa valtiollista sortokoneistoa, jonka tehtävä on tuottaa yksilöistä yhteiskunnan rakennuspalikoita. Nykyaikana valtion suvereeniutta uhkaavat markkinavoimien kasvavat vaatimukset. (Herkman 2007a, 15–16, 19.) Myös Lehtinen toteaa, että koululla ei ole riittävän vahvaa identiteettiä, koulutuksen ideaalia, minkä vuoksi yhteiskunnallisesti tärkeä aines uhkaa kadota sieltä muiden intressien jalkoihin (Lehtinen 2008, 61–62). Koululaitos näyttäisikin ensi katsomalta jääviltä opettamaan yhteiskunta- ja kulutuskriittisyyttä. Herkman kuvaa kriittisen kasvatuksen paradoksia, että yhteiskunnallisena instituutiona koululaitoksen tulisi sosiaalistaa oppilaat osaksi kilpailukykyistä yhteiskuntaa (Herkman 2007a, 19). Rantala

lisää, että kouluinstituutio itse ylläpitää epäoikeudenmukaisia valtasuhteita, ja opetussuunnitelmakin noudattelee poliittisia linjauksia (Rantala 2007, 144–145). Tästä näkökulmasta kriittiset ajatukset lähinnä hajottavat yhteiskuntaa ja kääntävät yksilöt sitä vastaan. Onneksi Herkman toteaa, että valistuksen ihanne kriittisine kansalaisineen elää yhä koulumaailmassa, ja että kriittisyyden tavoittelu on eettinen arvo. (Herkman 2007a, 19.) Rantalakin haastaa kasvattajat rohkeasti kyseenalaistamaan, mitä instituutiossa kannattaa säilyttää ja mitä kehittää (Rantala 2007, 145). Hän nostaakin esiin lukutaitotutkimuksessa käytetyn termin kolmas tila (*third space*), joka voidaan luoda koululuokkaan ainakin hetkellisesti. Kolmas tila on eräänlainen oppimistila, joka sijoittuu kouluinstituution ja oppilaan arkielämän väliin. Rantala väittää, että tällaisessa tilassa voidaan kehittää kriittisiä lukutaitoja, etsiä uusia näkökulmia ja tulkintoja ja haastaa oppilaalle tutut näkökulmat. (Emt., 145.) Nähdäkseni juuri kriittinen mediakuvien tarkastelu voisi olla tällainen haastava, oppilaan kokemuksesta tai ajattelutavoista poikkeava tulkinta: uusi maailma, johon oppilaan tuntema maailma törmää.

3.2.2 Kriittinen ajattelu turvataitona

Kriittinen lähtökohta mediakasvatukseen nähdään usein yksisilmäisesti median haittapuoliin keskittyvänä, lasta suojelemaan pyrkivänä, vanhahtavana näkökulmana. Onkin totta, kuten Kupiainen & Sintonen kuvaavat, että historian saatossa uuden mediamuodon ilmaantuminen on aiheuttanut epäluuloja moraalisisista haittavaikutuksista. Protektionistinen eli suojeleva näkökulma on aina ollut läsnä mediakasvatuksessa, joskin sen oikeutusta on kyseenalaistettu. On pohdittu, onko lapsen mediakompetenssi todella vajavainen ja kyvytön suhteessa aikuiseen. (Kupiainen & Sintonen 2009, 12.) Pitää paikkansa, ettei yksin ikä ole kriittisen lukutaidon tae, niinpä esimerkiksi mediakuvien lumo voi olla yhtä houkuttava sekä lapselle että aikuiselle. Kenties suurin ero on siinä, että aikuisen ajatellaan olevan vastuussa omista valinnoistaan, mutta lapsi on vielä monessa suhteessa holhouksen alainen. Siitä huolimatta aikuisen, huoltajan tai kasvattajan, rooli mediakasvattajana ei tulisi olla pelotteleva, moralisoiva tai silmät sulkeva, vaan päinvastoin: silmät avaava, rohkaiseva ja eri näkökulmia puntaroiva. Kupiainen & Sintonen (Emt., 13) puhuvatkin medialukutaidoista turvataitoina, ikään kuin itsepuolustustaitoina, joilla lapset voivat pitää huolta itsestään. Tällainen nuorena omaksettua kompetenssi kantaa ja vahvistuu koko elämän. Kriittinen tapa lähestyä mediaa tulisikin ymmärtää tällaisena turvataitona. Tämä ei kuitenkaan tarkoita median lähestymistä rypyysaisesti sormea heristäen, vaikka käsittelyssä olisikin vakavia aiheita vääristyneestä minäkuvasta tai yhteiskunnallisista epäkohdista. Lähtökohta tulisi olla, että mediassa on paljon hyvää, josta ihmisellä on lupa nauttia. Kasvattaja voi osoittaa oman mediakompetenssinsa kohtaamalla median rehdisti ja

analyttisesti, hieman pilkettä silmäkulmassa. Median tarkastelu kuvantuottamisen kautta voi kirjoittaa humoristisia lopputulemia, jolloin mediaan liittyvät pelot väistyvät ja valta omaehtoiseen ajatteluun palautuu nuorelle itselleen.

3.2.3 Kriittisen ajattelun osa-alueet

Teorialähtöisessä analyysissäni otan lähtökohdakseni Juha Herkmanin määritelmän kriittisen ajattelun osa-alueista. Hän esittää, että kriittisyys voidaan jakaa neljään ulottuvuuteen: uteliaisuuteen, kyseenalaistavuuteen, totuudellisuuteen sekä yhteiskunnallisuuteen, joista kolme viimeistä valikoitui analyysin rungoksi. Kyseenalaistavuus merkitsee Herkmanin mukaan omien ja kulttuurissa vallitsevien käsitysten tiedostamista ja uudelleenarviointia sekä ennakkoluulojen tietoista muuttamista. Totuudellisuuteen puolestaan kuuluvat havaitseminen pintaa syvemältä sekä eri näkökulmien tiedostaminen ja hyväksyminen. Yhteiskunnallisuutta on taloudellisten ja poliittisten intressien havaitsemista, halu toimia oikeudenmukaisemman yhteiskunnan puolesta. (Herkman 2007a, 36.) Lisäksi käsittelen analyysissäni identiteetinrakennukseen liittyvän kriittisen teeman, joka on teoriarunon ulkopuolelta, mutta joka nousi esiin aineistosta.

3.3 *Kuvataidekasvatus*

Tässä luvussa ääneen pääsevät kuvataidekasvattajat. Heidän mukaansa kuvataideopetuksesta käytävän keskustelun painopiste on siirtymässä visuaaliseen kulttuurikasvatukseen. Otan selvää, mitä se merkitsee ja mikä paikka kriittisellä mediakuvanlukutaidolla on osana visuaalista kulttuurikasvatusta.

3.3.1 ”Näkemään saattaminen”

Kuvataideopetus on hakenut muotoaan ja paikkaansa viime vuosikymmeninä. Savan (2007, 94) mukaan kysymys kuuluu, onko nyky-yhteiskunnassamme tarpeen opettaa maalaustaiteen historiaa, teknistä taituruutta ja muita perinteisesti oppiaineeseen kuuluvia asioita, vai muuttaa sisältöä visuaa-

lisen kulttuurikasvatuksen suuntaan, jolloin se palvelisi yksilöä kulttuuriteollistuneessa maailmassa. Sava kirjoittaa, että silloin ”yleissivistävän koulutuksen valmiuksiksi katsotaan kuvallisen kulttuurin ja visuaalisen median kriittinen lukutaito.” (Sava 2007, 94.) Tutkimus jakaa Savan näkemyksen, ettei kuvataideopetuksesta kuulu kuitenkaan tehdä visuaalista sekamelskaa, johon kuuluisi kaikenlainen kulttuurin, median ja muotoilun käsitteleminen, vaan aiheeseen tulee mielekkäällä tavalla sopia taiteellinen ajattelu sekä tekemisen tapa (Emt., 96).

Sava myös kiteyttää hyvin sen, mistä visuaalisessa taidekasvatuksessa, mutta myös kriittisessä mediakuvalukutaidossa on kyse: näkemään saattamisesta. Samaa aihetta sivuaa Pohjakallio väitöskirjassaan *Miksi kuvista?*. Hänen mukaansa näkemisen harjoittelu mahdollistaa sen, että tututkin asiat voi nähdä eri tavalla kuin miten tähän asti on nähnyt. Opettaja on tärkeässä asemassa tällaisten tilanteiden luojana. (Pohjakallio 2005, 185.) Vaikka tämä ajatus, ”piirrä se mitä näet”, on taiteessa ikivanha, se voi saada uuden merkitysvivahteen visuaalisen kulttuurin aikakautena. Yhdistettynä Seppäsen ajatukseen visuaalisista järjestyksistä kriittinen mediakuvalukutaito voi antaa oppilaille mahdollisuuden nähdä mediakuviin rakennetut kulttuuriset merkitykset pelkän pinnan sijaan. Sava muistuttaa, kuinka kuvataiteella on erityinen mahdollisuus ottaa visuaalinen haltuun: ”käsi jatkaa katsomista --- tehden tekijälle ominaisella tavalla näkyväksi katsottua ja nähtyä.” (Sava 2007, 97.) Sava näkee taiteen emansipatorisen luonteen kuvaillessaan, kuinka taiteellinen työskentely voi vapauttaa yksilön aiemmista käsityksistä ja kokemuksista (Emt., 109). Samoin kriittinen tapa nähdä mediakuvat voi tuottaa vapautumisenkokemuksen mediakuviin sisältyvistä vaatimuksista.

3.3.2 Taide ja yhteiskunta

Anttila valittaa koululaitoksen nykytilaa, jossa korostuvat kiire ja tehokkuuden vaatimukset. Tällöin ensimmäisenä karsiutuvat oppilaiden itsenäisen ja kriittisen ajattelun sekä omakohtaisen, kokemuksellisen taiteellisen kasvun mahdollisuudet. Sanotaan, ettei ole aikaa. (Anttila 2008, 22.) On helppo yhtyä ajatukseen, että kouluissa on tavoitteina opettaa enemmän asioita kuin mitä todellisuudessa ehditään käsittelemään. Tämä tutkimus osaltaan pyrkii selvittämään, mikä on kriittisen mediakuvalukutaidon merkitys peruskoulussa, ja onko sille yhteiskunnallista tilausta, jotta sen opettaminen koettaisiin riittävän mielekkäänä.

Laitinen alleviivaa, ettei visuaalista kulttuuria voida irrottaa sen kontekstistaan, yhteiskunnasta (Laitinen 2005, 206). Visuaalisen kulttuurin kriittinen tutkiminen osana taiteellista työskentelyä voidaan tulkita pyrkimykseksi ymmärtää yhteiskuntaa. Räsänen (2006, 11) mukaan taiteella on vä-

linearvo, jonka avulla voidaan saavuttaa kasvatuksellisia päämääriä. Kriittisten tulkintataitojen katsotaan olevan yhteiskunnallinen hyve, sillä ne lisäävät kiinnostusta ja ymmärrystä yhteiskuntaa kohtaan ja siinä toimimiseen. Siten myös visuaalisen kulttuurin kriittisten tulkintataitojen tulee olla osana kasvatustoimintaa.

3.3.3 Taide ja identiteetti

Kriittisessä kuvataiteessa ajatuksenani on yhdistää kriittinen suhde mediakuviin sekä mediakuvien henkilökohtaisten merkitysten tarkastelu. Yhtä lailla kun pohditaan, mitä lieveilmiöitä mediakuvat toisaalta aiheuttavat ja toisaalta kätkevät, samanaikaisesti oppilaan tulisi pohtia, miten mediakuvat vaikuttavat häneen itseensä. Räsänen kuvailee, että kuvien tekemisen kautta oppilas rakentaa identiteettiään ja tutkii itseään suhteessa yhteisöönsä, sillä taiteeseen kuuluu erottamattomasti henkisten, moraalisten, sosiaalisten ja kulttuuristen arvojen pohtiminen (Räsänen 2008, 252). Samoin Sava ja Katainen näkevät taiteen avulla kasvattamisen mahdollisuudet, että nuori voi ymmärtää omaa elämänsä ja tulla sen aktiiviseksi rakentajaksi (Katainen ym. 2004, 34). Kriittinen ajattelu kuvataiteen tunneilla voi olla täysin pinnan alla tapahtuvaa oivaltamista, mutta tavoitteena on, että ajatukset voidaan myös tehdä näkyviksi taideteoksiin.

3.4 *Lukuisat lukutaidot*

Perinteisen lukutaidon eli lukemisen ja kirjoittamisen taitojen rinnalle on syntynyt tarve kehittää kriittisen ja visuaalisen lukutaidon käsitteitä. Herkman kuvaa länsimaisen kulttuurin kehittyneen 1800-luvulta alkaen yhä enemmän erityisesti näköaistin korostamiseen, ensin valokuvan ja elokuvan, sittemmin nykyajalle ominaisten visuaalisten medioiden kautta. Erotukseksi esimerkiksi oraalisissa kulttuureissa puheella ja musiikilla on suurempi merkitys. (Herkman 2007b, 137.) Nykyinen kulttuurissamme vallitseva silmän ylivalta on joko syy tai seuraus siitä, että kuvat valtaavat julkisen ja virtuaalisen tilan sekä mediat. Kuvia tuleekin osata tulkita ja katsoa kriittisesti. Lukutaidoilla on sivistyksen ja vallan ulottuvuuksia. Pohdin myös, mitä kriittisellä ja visuaalisella lukutaidolla voidaan saavuttaa.

3.4.1 Literacy – sivistys, lukutaito

Joukko viestinnän ja kasvatusalan tutkijoita ovat kiinnostuneet lukutaidon käsitteen laajentamisesta. Lukutaidon englanninkielinen vastine *literacy* voidaan kääntää joko lukutaidoksi tai sivistykseksi. Tämä antaa Rantalan (2007, 138) mukaan väljyyttä lisämäärytyksiin perinteisten kirjoittamisen ja lukemisen lisäksi kulttuurisiin, eettisiin ja poliittisiin ulottuvuuksiin. Vastaavasti myös tekstin käsite on laajentunut: pelkkien kirjainsymboleista muodostuvan tekstin lisäksi kuvat sisältävät tulkinnallisia elementtejä, koodeja, joita pystyy tulkitsemaan usein sanattomasti tai tiedostamattomasti.

Rantala muistuttaa, että lukutaidon kysymys on aina kysymys myös vallasta. Hän viittaa Freireen, jonka tavoitteena ei ollut enempää eikä vähempää kuin maailman lukeminen. Tällä hän tarkoittaa, että kenen tahansa tulkinta on samanarvoinen kuin valtaa pitävien, ja että lukutaidon seurauksena yksilö tiedostaisi olevansa oman elämänsä subjekti, toimija. (Rantala 2007, 139–140.) Reijo Kupiainen esittelee visuaalisen lukutaidon käsitteen, joka tarkoittaa, että katsoja hahmottaa merkityksissä piileviä valtasuhteita sekä vaihtoehtoisia merkitysjärjestyksiä. Valtasuhteet rakentavat kuvaan visuaalista manipulaatiota, jota on hänen mukaansa mahdollista torjua. Kupiainen huomauttaakin, että lukutaidossa on aina kyse kriittisyydestä (Kupiainen 2007, 53). Samoin Paul Duncum korostaa artikkelissaan *Seven principles for visual culture education*, että jokaisen kuvan takana on ne ajatusmallit, arvot ja uskomukset, joita kuvan laatija edustaa. Ne voivat olla poliittisia, sosiaalisia tai taloudellisia. (Duncum 2010, 6.) Mediakuvat, jotka tuotetaan taloudellisen hyödyn vuoksi, ilmentävät kuvantuottajien ideologioita ja käyttävät siten valtaa suhteessa kuluttajiin. Nähdäkseni visuaalinen lukutaito on noussut visualisoituneessa yhteiskunnassamme yhtä tärkeäksi taidoksi yksilön autonomian kannalta kuin peruslukutaito.

Kupiainen ja Suoranta ovat myös päätyneet ehdottamaan mainonnan lukutaitojen opettamista koulussa. Erityisesti heidän esiintuoma käsite mainosten poliittinen lukutaito käy yksiin oman, kriittisen mediakuvanlukutaidon perusajatuksen kanssa. He kirjoittavat: ”*Se pitää sisällään erilaisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin asemiin kuten yhteiskuntaluokkaan, sukupuoleen, rotuun, seksuaalisuuteen ja identiteettiin liittyvien suhteiden ja merkitysten lukutaidon, joilla saadaan aikaan erilaisia eroja ja pannaan sosiaalinen todellisuus näyttämään tietynlaiselta.*” He painottavat, että mainosten poliittinen lukutaito ymmärtää kaupallistumisen seuraukset myös ihmisten väliselle yhdenvertaisuudelle ja ympäristölle. (Kupiainen ym. 2005, 304–305.)

3.4.2 Visuaalinen lukutaito

Seppänen selventää, että kuvanlukutaito on osa laajempaa visuaalista lukutaitoa, ja valokuvanlukutaito taas sisältyy kuvanlukutaitoon. Hän toteaa kuitenkin, että nämä lukutaitojen muodot ovat kuitenkin pelkästään analyttisiä. (Seppänen 2004, 149.) Muodostaahan silmä aina näköaistimuksesta kuvan, olipa kyseessä kaksiulotteinen kuva tai kolmiulotteinen todellisuus. Kuvan ja visuaalisen ympäristön tulkinnassa voidaan siis käyttää samoja tulkintaelementtejä. Voidaan toki ajatella, että vaikka kuvat ovat aina tiettyjen säännösten mukaan rajattuja ja lavastettuja, on visuaalinen todellisuuskin jossain määrin ”lavastettu” juuri kunkin kulttuurin visuaalisten järjestysten vaatimusten mukaan: millaista katukuvaa pidetään yllä, millainen vaatetus ja käyttäytyminen ovat normien mukaista jne. Kuvan digitaalinen muokkaus onkin tuonut merkittävimmän muutoksen kuvan ja todellisuuden väliseen suhteeseen. Eri lukutaitojen muotojen luokittelu on hyödyllistä myös siksi, ettei visuaalisen lukutaidon tutkiminen ja opettaminen jää huomiotta: Seppäsen mukaan visuaalisesta lukutaidosta on alettu keskustella Suomessa jo 1980-luvulla, mutta se on jäänyt vähälle huomiolle. Syyksi Seppänen arvelee sen hukkuneen laajempaan medialukutaidon käsitteeseen. (Seppänen 2008, 19.)

Herkman muistuttaa, että visuaalinen lukutaito ja kulttuurin tulkitseminen kulkevat käsi kädessä. Mediakuvaston tuotteet ovat aina myös kulttuurituotteita. Hän huomauttaa, että nuoret usein kuluttavat mediakuvia denotaatiotasolla, jolloin merkitykset koetaan itsestäänselvyyksinä. Koululla olisikin hänen mukaansa tärkeä rooli uusien näkökulmien eli konnotaatioiden esiintuominen, kuten millaisia kulttuurisia viittauksia esitystapoihin liittyy. (Herkman 2005, 11–12.) Toisin sanoen mediakuvat koostuvat tarkkaan harkituista visuaalisista järjestyksistä sekä stereotyyppisistä esitystavoista. Ennen julkaisemistaan kuvat aina lavastetaan ja rajataan huolellisesti, ja yhä useammin tehdään viimeinen silaus digitaalisella kuvankäsittelyllä. Hyvältä näyttää, ja kritiikitön katse uppoaa kuvien tarjoamiin elämyksiin ja tarinoihin. Usein katsominen vailla kriittistä tulkintakehystä rajoittuukin tällaiseen denotatiiviseen tulkintaan, eli mikä on kuvan yleisesti hyväksyty tulkinta (Kiviniemi-Wahlroos 2002, 117). Sen sijaan kriittinen katse voi tutkia, tulkita ja analysoida mainoskuvasta runsaasti merkityksiä eli koodeja, jotka ovat avoimella tavalla kätkeytyneinä siihen. Avoimella tavalla kätkeyty -ilmaus tarkoittaa, että vaikkei yksilö tietoisesti erittele, mitä koodeja hän vastaanottaa mainosta katsoessaan, hän kuitenkin tunnistaa ja hyväksyy niiden sisältämät merkitykset sanattomasti. Koodit ovat avoimesti nähtävillä, mutta ne ovat kätkeytyneitä tietoiselta käsittelyltä.

Herkman pitää tätä visuaalista lukutaitoa tärkeänä osana mediakasvatusta. Erotuksena perinteiseen kuvanlukutaitoon visuaalinen lukutaito korostaa kulttuuristen koodien huomioon ottamista. Kuvien hahmot, miljööt ja esineet ilmentävät kulttuurisia merkityksiä. (Herkman 2007a, 73.) Kriittisen kuvanlukutaidon yksi kriteeri on osata tulkita kuvaa denotaatiotasolla, mutta myös konnotaatiotasolla, eli löytää kuvasta erilaisia sosiokulttuurisia merkityksiä. Konnotaatioita havaitaan usein tiedostamattomalla tasolla, joten lukutaitoon kuuluu myös niiden tietoinen käsittely. (Kiviniemi-Wahlroos 2002, 117).

3.4.3 Kuva kulttuurisena merkkijärjestelmänä

Kuten edellä on todettu, jotta kuvaa voi ”lukea”, on ymmärrettävä kuvan semioottinen luonne. Marjo Räsänen (2008, 167) kirjoittaa, että kuva tulee nähdä kulttuurisena merkkijärjestelmänä. Vähän samalla tavalla kuin kirjaimet ovat symboleja, kuva sisältää aineksia, jotka viestivät tiettyjä asioita katsojalle. Aivan yhtä yksiselitteistä kuvan lukeminen ei tietenkään ole verrattuna kirjoituksen lukemiseen, mutta kuvaan sisältyy aina käsityksiä kussakin kulttuurissa hyväksytyistä normeista. Myös Malmelin määrittelee lukutaidon ”*kyvyksi hallita erilaisia symbolijärjestelmiä*” (Malmelin 2003, 141). Lukutaidon käsite onkin saanut venyä erilaisten hallinta- ja tulkintataitojen nimikkeeksi, mutta edellä mainittu määritelmä on mielestäni osuva, sillä eihän kirjoitettu tekstikään ole muuta kuin kehitetty ja opeteltu symbolijärjestelmä. Ja kun tiedostetaan, että mediakuvasto on viestintää, joka sisältää median toimijoiden tarkoittamia merkityksiä vastaanottajalle, on se ymmärrettävä myös tekstiksi, jota voi hallita lukutaidon avulla. Siksi mainonnan tai kuvan lukutaito on helpommin perusteltavissa lukutaidoksi kuin vaikkapa teknologialukutaitoa, joka sisältää teknisten laitteiden käyttötaidot sekä tiedonhankintataitoja. Näillä ei kuitenkaan ole suoranaisesti tekemistä symbolijärjestelmien kanssa.

Voidaan kysyä, tarvitseeko kuvan lukemista eli tulkitsemista opettaa. Kyllähän jokainen tunnistaa kuvasta monia elementtejä, samoin kuin selviydymme arkielämän visuaalisista havainnoista kuten vaikkapa ilmeistä ja eleistä. Seppänen toteaaakin, että visuaalisessa lukutaidossa on kaksi puolta: toisaalta se opitaan, ja siihen kasvetaan, kun taas toisaalta ihminen joutuu näkemään vaivaa ymmärtääkseen kuvan kulttuuriset esitykset ja sen hienovaraiset merkitykset (Seppänen 2004, 15–16). Sen lisäksi tulisi oppia tarkastelemaan kriittisesti millaiseen visuaaliseen kulttuuriin on kasvanut ja millaisia käsityksiä on aiemmin ottanut vastaan.

Millaiseen lopputulemaan kriittisessä ja kuvallisessa lukutaidossa tulee pyrkiä? Rantala muistuttaa, että kriittinen tietoisuus on pitkä ja raskaskin prosessi, onhan kyse koko yhteiskunnan ja maailman haltuun ottamisesta (Rantala 2007, 144). Kasvattaja voi olla käynnistämässä tätä oppimisprosessia, ja hän voi olla tyytyväinen, mikäli näkee kriittisen tietoisuuden oppilaissa edes idullaan. Kupiainen mukaan kriittisen tietoisuus saa aikaan niin sanotun ”toisen katseen”, jolla kuvaa pyritään väkisin katsomaan toisella tavalla. Kuvamateriaalia katsotaan aidosti ihmetellen, ja katsoja pysyy riippumattomana kuvallisille viettelyksille. (Kupiainen 2006, 201–202.) Toisin sanoen mediakuvan merkitykset eivät sellaisenaan imeydy katsojaan, vaan hän kykenee ottamaan etäisyyttä kuvan todellisuuteen ja tarkkailemaan sitä hieman huvittuneenakin: ”vai noin minun siis pitäisi ajatella!” Askeleen pidemmälle menee Klein kuvaillessaan ironisen kuluttajan ajatusmaailmaa, joka tiedostaa Disneylandin ja kiiltopaperisten lehtien raadollisuuden ja tyhjyyden, mutta kykenee nauttimaan niistä kuitenkin ottamatta niitä liian vakavasti. Hän lainaa Michel de Certeau’ta, joka kutsuu tällaista asennoitumista ”tasapainoilun taidoksi”, joka on ainoa tie todelliseen vapauteen vallitsevassa kulttuurissa. (Klein 2001, 84.) Tällainen tapa kokea mediakuvasto voisi olla tavoiteltava: nyky-yhteiskunnassa eläminen kävisi hankalaksi ilman visuaalista mediaa, eikä se ole toivottavaakaan. Kuitenkin yksilö voi henkisellä kypsyydellään osoittaa riippumattomuutta median luomista ihanteista ja vaatimuksista.

Seppänen määrittelee visuaalisen lukutaidon seuraavasti: se opitaan sekä huomaamattomasti että tiedostavasti, ja on sekä visuaalisiin järjestyksiin sopeutumista että niiden kyseenalaistamista (Seppänen 2004, 192–193). Valitsen näistä molemmista sen jälkimmäisen hahmotellessani kriittisen mediakuvanlukutaidon sisältöä. Jokainen oppii visuaalisia järjestyksiä huomaamattaan ja sopeutuu osaksi niitä vapaa-ajallaan. Sen sijaan *kriittisiä* kuvanlukutaitoja tulisi opetella koulussa tietoisien prosessin kautta, ja päämääränä on visuaalisten järjestysten tarjoilemien itsestäänselvyyksien kyseenalaistaminen ja haastaminen, ei niihin mukautuminen. Kiintoisa onkin Seppäsen tekemä huomio, että kuvanlukutaitoa ei voi oppia pelkästään kuvia katsomalla (193). Kriittisen ajattelun taito vaatii pitkäjänteistä työtä: tiedonhakua, kulttuurin tutkailua, eri näkökulmien puntaroimista. Kriittisen kuvanlukutaidon prosessissa ei tulisikaan koskaan ajatella olevansa valmis! Koulussa toteutettavan kriittisen kuvanlukutaidon projektin tavoitteenakin tulisi olla prosessin alulle saattaminen, ”kipinöiden sytyttäminen”, eräänlaisen konfliktin synnyttäminen oppilaan ajattelussa, enemmän kuin valmiiden vastausten tarjoaminen.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimukseni on luonteeltaan laadullinen, ja tarkastelen tekstiaineistoani teorialähtöisen sisällön-analyysin keinoin. Aineisto kerättiin kyselylomakkeilla, eli kyseessä on myös kyselytutkimus. Tutkimukseni sisältää toimintatutkimuksellisia piirteitä, muttei täytä varsinaisen toimintatutkimuksen kriteerejä, sillä tutkimuksen kesto on verrattain lyhyt. Kuitenkin tutkimusprojektin tavoitteena oli saada aikaan muutosta tutkittavien parissa, ja tässä luvussa pyrin erittelemään intervention tuloksia.

4.1 Tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Kiinnostukseni kohteena on mediakuvien kriittinen tarkastelu, jonka innoittamana toteutin pienen intervention kahdessa koululuokassa. Projektista keräämäni aineiston pohjalta pyrin selvittämään, lisäkö projektin tarjoama ”ponsi” kriittisyyttä oppilaiden ajattelussa, ja jos niin miten ne ilmenivät. Tutkimuksen kokonaisuus muodostuu toiminnan tavoitteista sekä tutkimuksellisista tavoitteista. Toiminnan eli projektin kasvatuksellisena tavoitteena on muutos: kuvallisen työskentelyn kautta oppilaissa tapahtuva muutos kriittisessä, autonomisessa ajattelussa suhteessa mediakuviin. Tutkimuksen tavoite on ensisijaisesti lisätä ymmärrystä kyseessä olevasta ilmiöstä: sen kulttuurisista taustoista ja merkityksestä koulukontekstissa.

Tutkimustehtävän mukaiset kysymykset ovat seuraavat:

1. Miten kriittisyys ilmeni oppilaiden antamissa vastauksissa tutkimusprojektin aikana?
 - a. Miten teoriassa määritellyt kriittisyyden osa-alueet näyttäytyivät oppilaiden vastauksissa?
 - b. Millaisia kriittisyyden teemoja oppilaat käsittelivät sanallisissa ja kuvallisissa ilmaisuisissa?
2. Millaisia muutoksia oppilaiden ajattelussa tapahtui kriittisyyden suhteen projektin johdosta?

4.2 Kyselytutkimus

Tuomi & Sarajärvi (2009, 72) toteavat, että yksinkertaisin tapa saada tietää, mitä ihminen ajattelee tai mitkä ovat hänen toimintansa perusteita, on kysyä suoraan häneltä itseltään. Tavallisimmat menetelmät ovat kysely ja haastattelu. Kuitenkin tällaisessa tutkimusmenetelmässä on yleistettävyysongelma: tutkijan tulee varoa tulkitsemasta saamiaan tuloksia kriittikittömästi todellisuutta kuvaavana totuutena. Kysely toimii kuitenkin tiedonlähteenä, ainakin tiedonantajista, ja sopii muutoksen mittaamiseen tiedonantajien pysyessä samoina tietyssä projektissa.

Kysely määritellään menettelytavaksi, jossa joukko tiedonantajia täyttää kyselylomakkeen esimerkiksi valvotussa tilassa. (Emt., 73.) Lisäksi tutkimusaineistona käytettiin tutkimuspäiväkirjaa, jossa tutkijana dokumentoin tutkimuksen kulkua sekä siitä tekemiäni havaintoja. Tämä on mahdollinen laadullisen tutkimuksen tutkimusaineisto, ja se voidaan luokitella yksityisiin dokumentteihin (Tuomi & Sarajärvi 2009, 84). Erityisesti se soveltuu käytettäväksi tapaustutkimuksessa.

4.3 Tapaustutkimus

Tapaustutkimukseksi luonnehditaan tutkimusta, joka kohdistuu johonkin tiettyyn yhteisöön. Syrjälän ja Nummisen mukaan tapaustutkimukselle ominaista on myös tutkijan ja tutkittavien välinen erityinen vuorovaikutus: tutkittavat ovat tutkimusprosessissa aktiivisia toimijoita, siinä missä tavallisesti tutkittavat ovat vain tutkijan toiminnan kohteita, ja vuorovaikutuskin jää usein ohueksi. Lähtökohtana tapaustutkimukselle onkin yksilönä tulkita elämän ilmiöitä osittain osana autenttista maailmaa: toinen jalka tutkijanpallilla, toinen kentän kamaralla. (Syrjälä & Numminen 1988, 8-9.)

Arvot ovat aina läsnä tapaustutkimuksessa, lähtien siitä, miten tutkija muodostaa kysymyksenasettelun, miten ymmärtää käsittelemänsä ilmiön, miten toimii kentällä aineistoa kerätessään aina sinne saakka, miten tutkija analysoi aineistoaan. Tutkijan ikään kuin tarkkailee maailmaa tietynlaisten silmälasien kautta. Tämä koskee tietenkin kaikkia tutkijoita tutkimusotteesta riippumatta: kukaan ei voi ilmoittaa kykenevänsä todellisuuden objektiiviseen, arvoneutraaliin tarkkailuun. Samoin ei tutkijan persoonallisuutta voida rajata tutkimuksen ulkopuolelle. Jottei siitä koidu haittaa tutkimuksen luotettavuudelle, tutkijan tulee tiedostaa arvoperustansa ja tuoda se julki raportissaan (Emt., 11).

Määritellessään tapaustutkimuksen eri muotoja Syrjälä & Numminen kuvailevat kasvatuksellista tapaustutkimusta: ”[j]os [tutkimuksen] -- lähtökohtana -- [on] kasvatustoiminnan ymmärtäminen ja ajattelun avartaminen sekä keskustelun herättäminen, voidaan puhua kasvatuksellisesta tapaustutkimuksesta” (Emt., 23). Tutkimuksen tavoitteina voidaankin pitää oppilaan sekä kasvattajien ajattelun avartamista kriittisten kuvanlukutaitojen avulla, sekä osallistuminen mediakasvatukselliseen keskusteluun. Lisäksi tavoitteena on kriittisten kuvanlukutaitojen kehittäminen koulukontekstissa.

4.4 Toimintatutkimus

Tieteellisessä keskustelussa on pohdittu, miten tuotetaan validia tietoa, ja perinteisen ”kovan” tieteen rinnalle on noussut niin taiteellisin, ymmärtävin kuin toiminnallisin keinoin synnyttävää tiedettä. Kenties perinteet joutuvat taipumaan tieteen saralla siinä missä kulttuurisissa ja sosiaalisissakin käytänteissä. Toisaalta toiminnallista tieteen tekemistä on Aaltolan ja Syrjälän mukaan ollut maailman sivu: käytännön ongelmat vaativat teorioiden luomista, niinpä esimerkiksi merisuunnittaminen sekä ajanlasku saivat avukseen tähtitieteen. Hyvä teoria auttoi konkreettisiin pulmiin, ja edisti ihmiskunnan ”kurjuuden vähentämistä”. (Aaltola ym. 1999, 11–12.)

Juuri tämä hyvä teoria kiehtoo etenkin kasvattajia: opettajat kohtaavat säännöllisesti arjen pulmia, joihin he kaipaavat ratkaisuja. Keskeisin tavoite toimintatutkimuksella on siirtyä pelkän toteavan todellisuuden kuvaamisesta sen muuttamiseen (Emt., 13). Perinteinen tutkimuksen tekeminen on juuri toteavaa todellisuuden kuvausta, ja tällaiset tutkijat suhtautuvatkin varovasti ja jopa kriittisesti tutkimuskentän ”sotkemiseen” tutkijan toimilla. Opettajalle sen sijaan tällainen puuttuminen on aivan luonnollista. Toimintatutkimus on usein selkeärajainen projekti, jossa tutkija, mutta myös tutkittavat, tietävät mistä on kyse. Kun tutkija on tietoinen toimintansa motiiveista ja esittää ne avoimesti tarkastelun alaisuuteen, on tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus päivänvaloa sietävällä pohjalla. Toimintatutkimus ja kriittinen teoria kulkevat tässäkin suhteessa käsi kädessä, sillä marxilaisuuteen kuuluu antiobjektivistinen tutkimuskäytäntö (Tuomi & Sarajärvi 2009, 36).

Toinen olennainen lähtökohta toimintatutkimukselle on Pentti Moilasan mukaan piilevien motiivien tietoisuuteen tuominen. Ihmisen toiminta perustuu pitkälti uskomuksiin ja rutiineihin, joiden takana piileviin vaikuttimiin kiinnittää harvoin huomiota. (Aaltola ym. 1999, 19.) Asioiden näkymättömiä puolia ei tule ajatelleeksi, ja se on sinänsä täysin inhimillistä. Opettaja saa usein toimia uusien ajatusten herättelijänä, ja koulu saisikin tuottaa oppilaille enemmän ajattelemisen aihetta. Mediakuvien

herättämät tunteet sulkevat usein tällaisen ajattelun tai harkinnan mahdollisuuden. Siitäkin huolimatta, että rutiinit istuvat ihmisessä sitkeästi ja muutos on vaivalloista, tulee piileviin vaikuttimiin löytää yhteys eräästä tärkeästä syystä: vallan siirtämisestä yksilöille itselleen. Aaltolan ja Syrjälän sanoin: ”[v]alta ei ole pelkästään ihmisten alistamisen väline, vaan se on yhtä lailla vapauden ehto” (Emt., 20).

Heikkinen ja Jyrkämä (1999, 44–45) painottavat intervention merkitystä toimintatutkimuksessa. Interventio merkitsee muutokseen tähtäävää väliintuloa, ja sen tulee paljastaa todellisuudesta jotain, mitä ei ollut aiemmin havaittavissa. Muistutan, että opettajan on tässä kohtaa hyvä tehdä ero indoktrinaation, eli omien ihanteiden sellaisenaan syöttämisen ja intervention välillä. Koen, että opettajalla on ”valistuneempana osapuolena” velvollisuus antaa oppilaille tietoa ja ajattelemisen aihetta, mutta jättää uuden tiedon aiheuttama muutos oppilaan omaksi asiaksi. Esimerkiksi arvioinnissa ei tule palkita oppilasta omaksumasta opettajan näkökulmaa. Oppilaissa tapahtuva muutos tapahtuu jos on tapahtuakseen, ja oppilaan on oltava vapaa valitsemaan omaksumiensa tietojen väliltä. Tästä nimenomaan syntyy vapaus, sillä muuten hän vain siirtyisi median ihanteiden omaksumisesta opettajan mielipiteiden omaksumiseen. Mutta olennaista on tietämisen tarjoaminen, eri näkökulmien avaaminen oppilaiden silmien eteen.

Eräs viisauden siemen, joka toimintatutkimuksessa on mahdollista istuttaa, on saattaa alulle prosessi oppilaan ajatusmaailmassa. Uskon, että parhaimmillaan koulu voi tuottaa jälkiä oppilaan muistiin ja ajatteluun. Oma tulkintani on, että kaikki, mitä yksilö elämänsä aikana kohtaa, jättää jälkensä tämän mieleen. Ehkei prosessi ala tietoisena, ehkei se ala juuri sinä päivänä kuin uusi tieto on vastaanotettu. Tästä johtuu koko koululaitosta vaivaava näennäinen tehottomuus: koulussa opitut asiat saattavat kypsyä jopa vuosia ennen kuin ne tulevat ilmi ja vaikuttavat yksilön käyttäytymiseen. Niin turhautavalta kuin opettajan päivittäinen työ voi joskus tuntuakin, kenties tämä tieto – tai uskomus – antaa toivoa kouluinstituution tähdellisyyteen.

4.5 Teorialähtöinen sisällönanalyysi

Aineiston analyysin työkaluksi valitsin deduktiivisen teorialähtöisen sisällönanalyysin. Tuomen & Sarajärven (2009, 113) mukaan tällaisen luokittelun pohjaksi valitaan sopiva teoria tai käsitejärjestelmä. Teorian pohjalta muodostetaan analyysirunko, johon sijoitetaan aineistosta sopivia teemoja ja muodostetaan niistä luokkia aineistolähtöisen eli induktiivisen sisällönanalyysin keinoin. Mikäli

aineistosta löytyy analyysirungon ulkopuolelle jäävää materiaalia, on mahdollista muodostaa uusia luokkia induktiivisen sisällönanalyysin mukaisesti.

Toinen vaihe analyysissa on aineiston pelkistäminen eli redusointi, joka tarkoittaa aineistossa esiintyvien ilmaisujen käsitteellistämistä. Samankaltaiset pelkistetyt ilmaukset kootaan sitten alaluokkiin, ja samaa aihetta sivuavat alaluokat kootaan yläluokiksi. (Emt., 114–116.) Eskola & Suoranta toteavat, että laadullista aineistoa analysoidaan teemoittelemalla, ts. tekstimassasta nostetaan tutkimustehtävän mukaisia teemoja. Analyysiin liitettävät sitaatit elävöittävät ja kuvaavat teeman sisältöä. (Eskola ym. 2008, 174–175.) Havainnolliseksi keinoksi osoittautui aineiston leikkaaminen saksilla ja samankaltaisten ilmaisujen kerääminen otsikon alle, joka yhdistää kaikkia ilmaisuja. Muodostuneet otsikot (alaluokat) sijoitettiin sitten teoriasta muodostettuun analyysirunkoon (yläluokkiin).

4.6 Tutkimuksen konteksti

Suoritin aineistonkeruun syventävien projektiopintojen yhteydessä pirkanmaalaisessa yläkoulussa syksyllä 2013. Koulun kuvataiteen opettajille esittämäni pyyntöön vastasi kaksi opettajaa. Molemmilta lähti mukaan projektiin yhteensä kaksi kuvataidepainotteista kahdeksatta luokkaa. Luokassa A oli 19 oppilasta, joista 14 oli tyttöjä ja 5 poikia, luokassa B taas 15 oppilasta, joista 10 tyttöä ja 5 poikaa. Yhteensä oppilaita oli 34, joista 24 oli tyttöjä ja 10 poikia.

Projektin kuluessa kokosin aineistoa oppilailta kyselyjen muodossa. Teetin oppilaille alku- ja loppukyselyn sekä jokaista tehtävää kohti yhden kyselylomakkeen. Myös oppilaiden tekemät kuvataidetyöt olivat osa aineistoa. Pidin lisäksi projektipäiväkirjaa, jota käytän osana aineistoa. Luvan tutkimuksen tekemiseen ja aineiston keräämiseen myönsi oppilaitoksen rehtori.

Projektissa toteutettiin yhteensä neljä erilaista tehtävätyyppiä: *Vastamainos*, *Stereotypioita vastaan*, *Kantaaottava taiteilija sekä Mainosten salatut ajatukset*. Luokkien projekteista muodostui hieman toisistaan poikkeavat: luokka B toteutti näistä kolmea ensimmäistä, luokka A puolestaan kolmea viimeistä.

Projektin tarkoituksena oli kehittää kriittisiä kuvanlukutaitoja, joten luonnollisesti työskentelimme kuvien parissa: tarkastelimme kuvia mainoksista ja muualta mediasta, käytimme kuvia omien töiden lähtökohtana sekä tuotimme itse omia kuvia. Myös kyselyt rakentuivat erilaisten mainoskuvien ympärille. Tehtävien tarkoituksena oli saattaa oppilas jonkinlaiseen konfliktitilanteeseen, jossa hänen

totunnainen tapansa nähdä kuva joutuisi törmäyskurssille erilaisten näkökulmien kanssa. Etsimme kriittisiä näkökulmia yrittämällä katsoa pintaa syvemmälle: miten ja miksi kuvat on rakennettu juuri tietynlaisiksi? Entä mitä jää näkymättömiin?

4.7 Tutkimuksen vaiheet

Projektin nimi oli ”kriittisen mediakuvan lukutaidon kehittämisprojekti”, eli tavoitteena oli kehittää kriittistä ajattelua mediakuvia kohtaan kuvataiteen keinoin. Kriittisyyden käsitettä voi olla vaikea hahmottaa, ja käsitelimme sen merkitystä yhdessä oppilaiden kanssa. Otin lähtökohdakseni kriittisyyteen Juha Herkmanin (2007, 36) määritelmän, johon sisältyy sekä uteliaisuutta, kyseenalaistavuutta, totuudellisuutta ja yhteiskunnallisuutta (ks. luku Kriittisen ajattelun osa-alueet 3.2.3).

Kriittiseen ajatteluun kuuluu myös näkökulman laajentaminen: useiden rinnakkaisten näkökulmien tiedostaminen, näkökulmien vertailu ja oman näkökulman perusteleminen. Projektissa toin esille erilaisia näkökulmia, mitä esimerkiksi pikaruokaravintolaketjusta voisi ajatella, kuten laatimastani kuviosta (kuvio 3) käy ilmi. Viestini oli: ”saat itse päättää, mitä ajattelet, kunhan valintasi on harkittu ja sinulla on tarpeeksi tietoa valintojen tueksi”. Erilaisten näkökulmien tiedostaminen on tärkeää, jottei synny kuvitelmaa, että kuvasta on olemassa vain yksi pätevä tulkinta. Tässä esimerkiksi mainoksen ja vastamainoksen rinnakkain asettaminen toimi hyvänä havainnollistajana.

1 näkökulma – monta näkökulmaa

Kuvio 3

4.7.1 Vastamainos

Vastamainoksen tekemiseen orientoiduttiin katsomalla ensin tavallisia mainoksia. Koetin herättää keskustelua, mikä mainoksissa oppilaiden mielestä häiritsee tai ärsyttää, ja yritimme katsoa niitä eri näkökulmista. Pohdimme muun muassa, tuleeko elämästä onnellista, jos otat pikavipin, niin kuin mainos antaa ymmärtää. Entä miksi mallit leijuvat ilmassa, kun he ovat pukeutuneet Lacosten housuihin? Oppilaat löysivätkin toisenlaisia mielikuvia ja katsantokantoja kuin millaisia mainostoimitot kuvissaan koettivat tarjoilla. He kommentoivat: *”no todellisuus tulee vastaan siinä vaiheessa, kun lasku kolahtaa luukusta”* ja *”noilla kaikilla on samanlaiset vaatteet, ei kauheen persoonallista!”* Seuraavaksi tulkitsimme vastamainoksia, ja keskustelimme, miksi mikäkin vastamainos oli tehty: mitä vastamainoskuvalla haluttiin viestiä? Löysimme monia kriittisiä ja hupaisiakin näkökulmia, joihin oli otettu kantaa mainosten kuvakielellä.

Työn tavoitteena oli kyseenalaistaa mainosten totuudellisuutta, ja kuten Seppänen (2008, 13) toteaa, tehdä huomioita, mitä mainonnan visuaaliset järjestykset näyttävät ja toisaalta mitä jättävät näkymättömiin. Myös vastamainosten syvempi tavoite oli mahdollista saavuttaa: käyttää mainonnan kuvakieltä hyväksi kun halutaan tuoda julki yhteiskunnallisia epäkohtia. Näin voitiin toteuttaa kriittisyyden yhteiskunnallisuusulottuvuutta. (Herkman 2007a, 36.)

Vastamainoksen sai toteuttaa kokonaan tai osittain tietokoneavusteisesti tai kokonaan käsin tekeillä. Oppilaiden tekemissä vastamainoksissa näkyi kahdentasoisia töitä: pinnallisemmalla tasolla kritisoitiin mainoksessa olevaa tuotetta, kuten tupakkaa, pikaruokaketjuja, virvoitusjuomia, kosmetiikkatuotteita ja puhelimia. Kahdessa työssä sen sijaan pureuduttiin syvällisemmin johonkin yhteiskunnalliseen epäkohtaan, ja tuotiin oma kanta esille mainonnan keinoin. Näissä töissä otettiin kantaa ydinvoimaan sekä eläinkokeisiin.

4.7.2 Stereotyyppioita vastaan

Stereotyyppioita vastaan -työn aluksi tarkastelimme kokoamiani mediakuvia erinäisistä ihmisryhmistä, kuten naisista, miehistä ja tummaihoisista. Keksimme luokan kanssa yhdessä, mitkä ovat oppilaiden stereotyyppiat eri ihmisryhmistä, esimerkiksi: *”nuoret ovat laiskoja ja tyhmiä”*, *”amerikkalaiset ovat ylipainoisia ja ökyrikkaita”*. Samalla selvitimme, mitä käsite stereotyyppia tarkoittaa. Totesimme, että stereotyyppia tarkoittaa karkeaa yleistystä jostakin ihmisryhmästä, joko jollain lailla

äärimmäinen tai usein negatiivinen. Stereotypia on osatotuus, mutta kaikki ihmisryhmän edustajat eivät suinkaan vastaa tätä käsitystä.

Työn tavoitteena oli tarkastella näitä osittain mediakuvaston luomia stereotypioita kriittisesti: ensin tiedostaa, että sellaisia on, ja huomata, kuinka helposti uskomme ne todeksi, toisekseen kuvallisesti laajentaa käsitystämme kustakin ihmisryhmästä. Tavoitteena oli myös tiedostaa, että stereotyyppi-
sestä ajattelusta voi olla monenlaista harmia: rasismia, ennakkoluuloja sekä myös riittämättömyy-
den tunteita ja huonoa itsetuntoa.

Työskentelyn ensimmäinen vaihe oli valita mieleinen ihmisryhmä parin kanssa, ja miettiä millaisia stereotypioita ko. ihmisryhmästä on. Esimerkiksi: ”naiset ovat kauniita, hoikkia ja muodokkaita”. Mediasta haettiin tätä stereotypiaa vastaavia kuvia ja koottiin ne kollaasiksi. Toisessa vaiheessa oli määrä itse kuvata – joko valokuvaamalla tai piirtämällä – stereotypian kääntöpuoli. Jos kyseinen stereotypia oli äärimmäinen, tuli miettiä millainen olisi normaali kyseisen ihmisryhmän edustaja. Jos taas stereotypia oli negatiivinen, piti pohtia millainen olisi positiivinen käsitys tuosta ihmisryhmästä.

Stereotypioita vastaan -työ toteutettiin kuvakollaasina. Ensimmäinen osa, josta ilmenee tietystä ihmisryhmästä muodostunut stereotyyppinen käsitys, tehtiin parityönä. Jälkimmäinen osa oli henkilökohtainen työ, jossa tutkittiin stereotyyppisen käsityksen kääntöpuolta, eli sitä mikä on näkymätömässä. Herkmanin (2007, 36) kriittisen määritelmän mukaisesti työskentelyssä päämäärinä olivat uteliaisuus ja kyseenalaistavuus, sillä tutkimme vallitsevia käsityksiä ja tulimme sillä tavoin tietoisiksi asiasta, sekä etsimme käsityksille vaihtoehtoja. Tavoittelimme myös totuudellisuutta sukeltamalla pinnan alle etsimään normaaliutta tai positiivisuutta sekä hylkäämällä ennakkoluulot. Yhteiskunnallisuutta toteutimme stereotyyppien hylkäämisellä ja hyväksytyin ihmiskuvan laajentamisella.

4.7.3 Kantaaottava taiteilija

Kantaaottava taiteilija -työn aluksi esittelin muutamia kantaaottavia taiteilijoita, kuten Barbara Krugerin, Banksyn ja Jani Leinosen, sekä heidän töitään. Oppilaiden tehtävänä oli valita heistä mielenkiintoisin ja kopioida heidän tyyliinsä tehdä taidetta, mutta työhön tuli sisällyttää oma kantaaottava mielipide. Työn sai tehdä kokonaan tietokoneavusteisesti tai piirtämällä/maalaamalla.

Työn tavoitteina oli toisaalta tutustuttaa oppilaat nykytaiteeseen, toisaalta saada oivallus, että kantaaottavuus kuuluu taiteeseen, eli laajentaa taidekäsitystä. Ennen kaikkea tavoitteena oli kuvallisen

dialogin kautta tutustua nykytaiteilijoiden töihin, ja rohkaista sen avulla tuomaan julki omia mielipiteitä. Tutustumalla taiteilijoiden töihin ja niiden sisältämiin viesteihin oppilailta oli myös mahdollisuus saada uusia näkökulmia ja ajattelemisen aihetta. Kriittisyys tuli esille tässä työssä ainakin kyseenalaistavuutena ja totuudellisuutena: kantaottavassa sanomassa tuli olla vallitsevan tiedon ja uskomusten arviointia tai pinnan alle sukeltamista. Joillakin saattoi olla myös yhteiskunnallinen viesti työssään. (Herkman 2007a, 36.)

4.7.4 Mainosten salatut ajatukset

Mainosten salatut ajatukset -työn aluksi katsoimme Youtube-videon, jossa näytettiin tavallisen näköisen mallin huimaa muodonmuutosta supermalliksi perinteisen meikin ja peruukin, mutta enimmäkseen kuvankäsittelyn avulla kehoa räikeästi muokaten. Tämä herätti keskustelua, kuinka voimme tietää, onko yksikään mediassa näkemämme kuva totuudenmukainen. Valokuva on sitkeästi kantanut totuuden manttelia, ja uskomus, että kuvamanipulaation voi havaita silmällä, elää yhä voimakkaana (ks. luku Totuudellisuus 5.2). Tulimme siihen johtopäätökseen, että lähes jokaista kuvaa on sormeiltu ja korjailtu jossain määrin, eikä näitä ”korjausleikkauksia” voi läheskään aina havaita.

Tehtävänä oli hakea internetistä mainoskuvia tai muita kuvia, joita on muokattu kuvankäsittelyohjelmalla, ja keksiä kuvan henkilölle nasevia ajatuskuplia: ”Henkilö tietää totuuden kuvan käsittelystä. Mitä hän mahtaa ajatella asiasta?” *Detournement* -aateen mukaisesti sama kuva liitettynä uuteen tekstiin saa uuden merkityksen ja tulkintakehyksen, joka ei olekaan enää niin mairitteleva. Kyseessä on avantgardististen situationistien 1960-luvulla keksimä menetelmä, joka tarkoittaa kuva tai tekstin irrottamista alkuperäisestä yhteydestään ja asettamista uuteen ympäristöön, jolloin se saa uuden merkityksen (Klein 2001, 258). Työ toteutettiin kokonaan tai osittain tietokoneavusteisesti.

Tavoitteena oli ymmärtää, mitä ”photoshoppaaminen” on ja kuinka hienovaraista ja yleistä sen käyttö on. Median ja mainonnan kuvastoa käytetään samastumispintana (Seppänen 2008, 13), mutta miten samastua täydellisiltä näyttäviin ihmisiin? Manipuloitu kuvasto voi lisätä joidenkin nuorten mustavalkoista ajattelua ”kauniina ja rumina syntyneistä” ihmisistä. Kriittisyyden näkökulmista tehtävässä toteutettiin kyseenalaistavuutta, eli vallitsevan tiedon ja uskomusten arviointia, totuudellisuutta sukeltaessaan pinnan alle, ja sen toteamista, että kuvamanipulaatio on eräänlaista valehtelua (Herkman 2007a, 36).

5 KRIITTISTÄ AJATTELUA OPPILAIDEN VASTAUKSISSA

Tässä luvussa erittelen, millaisia kriittisen ajattelun teemoja oppilaiden vastauksissa esiintyi. Vastaukset on koottu kuvataideprojektissa tehtyjen tehtävänantojen jälkeen annetuista kyselylomakkeista, jotka koostuivat avoimista kysymyksistä. Vastaukset ovat siis tekstin muodossa. Kahdessa luokassa toteutetut projektit olivat hieman toisistaan poikkeavat, ja tästä syystä eri tehtävissä on eri määrä vastauksia. *Stereotypioita vastaan*-työn (S) kyselyyn vastasi kaikkiaan 26 oppilasta, *Kantaaottava taitelija* (K) -kyselyyn vastasi 17 oppilasta, *Vastamainos* (V) -kyselyyn vastasi 11 oppilasta, ja *Mainosten salatut ajatukset* (M) -kyselyyn vastasi 13 oppilasta. Sulkeisiin on merkitty lyhenne, jota käytän oppilaiden kommenttien yhteydessä ilmaisemaan kutakin tehtävätyyppiä. *Stereotypioita vastaan* -työssä on eniten vastauksia, sillä se teetettiin molemmissa luokissa. Vastausten vaihtelevat määrät selittyvät osittain poissaoloilla, osittain siksi, että kyselyyn osallistuivat vain ne oppilaat, jotka saivat kunkin työn valmiiksi. Aineistona käytän lisäksi oppilaiden tekemiä kuvataideteitä. Kutsun tutkittavia heidän itse keksimillään salanimillä.

Kyselyaineiston sanallisia ilmaisuja on hieman kvantifioitu eli analysoitu määrällisesti (Eskola ym. 2008, 164), jotta on saatu osviittaa, kuinka suuri osa vastaajista on teeman mukaisia asioita ilmaissut. Pääpaino on kuitenkin kuvallisen aineiston systemaattisessa, semioottisessa analyysissä. Kuva ja teksti kulkevat analyysissä rinnakkain.

Edellisellä sivulla olevaan taulukkoon on koottu, millaisia kriittisen ajattelun osa-alueita oppilaiden vastauksista kävi ilmi. Muodostamassani luokittelussa on viisi yläluokkaa: *Identiteetinrakennus*, *Totuudellisuus*, *Kyseenalaistaminen*, *Yhteiskunnallisuus* sekä *Muut*. Yläluokkiin sijoittui 20 alaluokkaa, joista kaksi jakautui vielä kolmeen osaan. Teorialähtöisen sisällönanalyysin mukaisesti aineiston luokittelua ohjaa ennalta valittu teoria, mutta aineistosta nousevia, teoriaan kuulumattomia luokkia on myös mahdollisuus muodostaa. Herkmanin jaottelun mukaan kriittisen ajattelun osa-alueita ovat uteliaisuus, kyseenalaistaminen, yhteiskunnallisuus sekä totuudellisuus (ks. luku Kriittisen ajattelun osa-alueet 3.2.3) Olen valinnut näistä pääluokista kolme viimeistä, sillä uteliaisuus ei noussut aineistosta omaksi selkeäksi luokakseen. Syynä voi olla, ettei pelkkä uteliaisuus ole kriittisyyttä, mutta se on kaiken kriittisyyden lähtökohta eli se sulautuu osaksi kaikkea kriittisyyttä. Tä-

män kääntöpuoli oli havaittavissa muutamissa projektiin osallistuneissa oppilaissa: kun projektin aihe koettiin vaikeaksi tai epäkiinnostavaksi, uteliaisuuskaan ei herännyt. Näiden lisäksi aineistosta kävi ilmi useita identiteetinrakennukseen liittyviä teemoja. Luokkaan *Muut* sisältyvät ne teemat, jotka eivät sijoitu neljään muuhun luokkaan.

<p>A. ”Identiteetinrakennus”</p> <p>Armollisuus itseä/toisia kohtaan Oman itsensä arvostaminen Huoli itsetunnon heikkenemisestä Huoli tyytymättömyydestä itseensä <i>Käsitys itsestä vääristyy</i> <i>Mukautumisen paine</i> <i>Tarve muuttaa itseään</i></p>	<p>C. ”Kyseenalaistaminen”</p> <p>Stereotyyppien tiedostaminen Ihanteisiin vaikuttamisen tiedostaminen Huoli toiseuden korostumisesta Näkymättömän tiedostaminen</p>
<p>B. ”Totuudellisuus”</p> <p>Kuvan totuusarvon heikkeneminen <i>Kuvamanipuloinnin havaitseminen</i> <i>Huoli todellisuuskäsityksen kaventumisesta</i> <i>Mainonnan epärehellisyyden tiedostaminen</i> Huoli normaaliuden käsityksen kaventumisesta Huoli ulkonäköön liittyvien arvostusten kaventumisesta Huoli ajattelutavan vääristymisestä Uusien näkökulmien tiedostaminen Syvempien merkitysten tiedostaminen</p>	<p>D. ”Yhteiskunnallisuus”</p> <p>Kiinnostus yhteiskuntaan Epäoikeudenmukaisuuden tiedostaminen Halu toimia</p> <p>E. ”Muut”</p> <p>Mielipiteen muodostaminen Mielipiteen esilletuominen Konflikti</p>

5.1 Identiteetinrakennus

Identiteettiin liittyviä teemoja löytyi aineistosta neljä kappaletta: *oman itsensä arvostaminen*, *armollisuus itseä ja toisia kohtaan*, *huoli vaikutuksesta itsetuntoon* sekä *huoli tyytymättömyydestä itseensä*, joista viimeinen jakaantuu kolmeen osaan. Kriittinen ajattelutapa kohdistuu tässä siihen, tarvitseeko esimerkiksi ulkonäköön liittyviä asioita ihannoida vai saako ihminen arvostaa itseään tavallisena, eli sellaisena kuin on. Kritiikin kohde on siis siinä, kuka saa asettaa ihanteita ja arvos-

tuksia, ja onko näitä mahdollisuus kyseenalaistaa ja asettaa omat arvostuksensa. Tämä antaisi tasapainoisen lähtökohdan identiteetinrakennukselle.

Hall edustaa kulttuurintutkimuksellista käsitystä identiteetistä. Hänen luomansa käsite postmoderni subjekti merkitsee, ettei identiteetillä ole kiinteää, olemuksellista minää: identiteetin ytimen sijaan on tullut keskustusten moneus (Hall 1999, 25). Tämä selittää postmodernin suosiman ajatuksen pirstaleisuudesta: minuus ei selity sisäkkäisillä kehillä vaan identifikaatioiden verkostolla. Saman ajatuksen jakavat Katainen ja Sava, joiden mukaan minuudessa pysyvää ovat vain muutos ja epävarmuus. Yksilön elämäntulkua leimaa jatkuva identiteettityö, jota he luonnehtivat ”leikiksi” ja ”vaelteluksi”. (Katainen ym. 2004, 23.) Tämä tekee yksilön identiteettityöstä loputtomien mahdollisuuksien ja valintojen valtatie: kukaan ei aseta rajoja yksilön kokeiluille, ja aina on mahdollista muuttaa ja perua identiteettivalintojaan.

Buschkühle kirjoittaa, että nuoren identiteettiin vaikuttaa hänen henkilökohtainen ympäristönsä, kuten perhe, ystävät, kerhot ja harrastukset, ja tämän nuoret itsekin hyvin tiedostavat. Sen sijaan kulttuurin, yhteisön, historian ja politiikan ei nähty vaikuttavan identiteettiin. (Buschkühle 2010, 309–310.) Näillä on kuitenkin suuri vaikutus itsen syvärakenteisiin, vaikkei niiden vaikutusta tiedostettaisikaan. Kriittinen lukutaito avaa näkökulmaa, että näiden yhteiskunnan osilla on merkitystä yksilön identiteetin muodostumiseen.

Mainonnan painopisteeksi on siirtynyt Kleinen mukaan tavaroiden kauppaamisen sijaan ihanteiden, arvojen ja mielikuvien tarjoaminen (Klein 2001, 23–24). Toisin sanoen mainonta on halukas ottamaan perinteiden sijan yksilön identiteetinrakentajana. Ziehen mukaan kuluttaminen, johon mainonnalla pyritään, toimii väylänä itsensä kokemiseen ja ilmaisemiseen, ja myös minuuden muuttamiseen. Samoin tunteisiin vetoava mediakuvasto välittää nuorelle tietoa loputtomista valinnanmahdollisuuksista ja luovat hänelle nk. sekundäärisiä tulkintamalleja. Nuoren epävarma identiteetti omaksuu herkästi näitä ennakkotietoja ja tulkintamalleja ilman nuoren omaa harkintaa ja kokemusta esimerkiksi naiseudesta, miehuudesta tai seksuaalisuudesta. Seurauksena on usein riittämättömyydentunteita sekä kokemus ulkopuolelta tulevasta itsensä muokkaamisen vaatimuksesta. (Ziehe 1991, 36–38.)

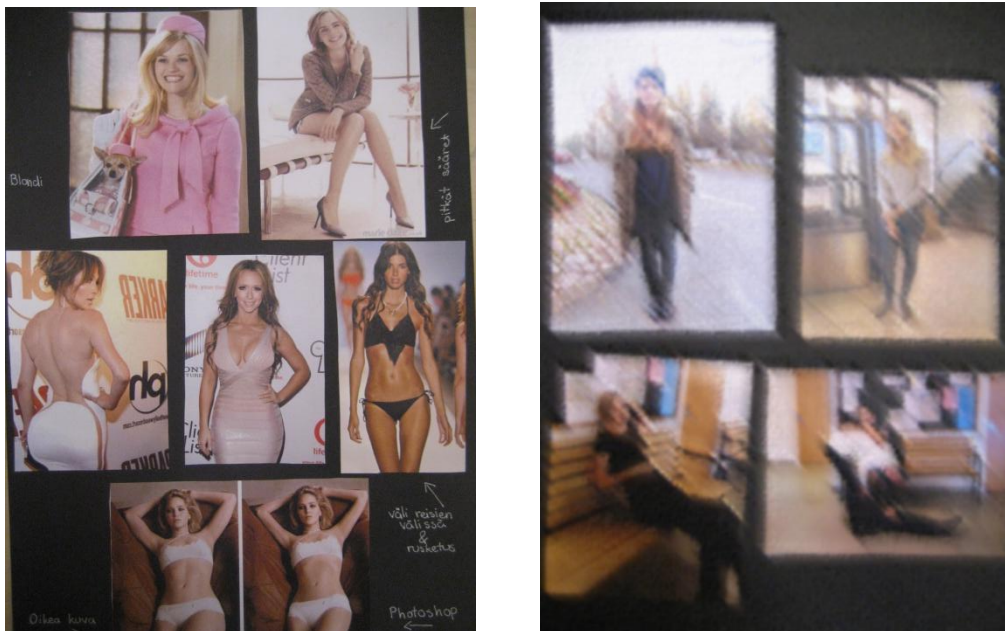
5.1.1 Oman itsensä arvostaminen

Oppilaiden vastauksista ilmeni monia identiteetinrakennusta koskettavia teemoja. Toisaalta kannettiin huolta siitä, että mediakuvat voivat heikentää itsetuntoa tai lisätä tyytymättömyyttä itsen, mutta toisaalta oppilaat ilmaisivat projektin kautta oppineen armollisuutta suhteessa itsensä ja toisiin. Yksi vastaaja jopa ilmaisi arvostavansa enemmän persoonallista itseä verrattuna stereotyyppiseen ihanteeseen.

Miksi ihmiset haluaa olla stereotyyppioita? Eihän siinä ole mitään omaa. Eve/S2

Even kommentti selittyi hänen ja hänen parinsa Minean valitsemalla ihmisryhmällä (Kuvat 1 ja 2). Stereotyyppinen naiskuva on kuvien mukaisesti viehättävä, ja johon epäilemättä moni nainen haluaisi samastua. Mikäli he olisivat valinneet ihmisryhmän, jonka stereotyyppinen kuva ei olisi yhtä mairitteleva, ihmiset päinvastoin pyrkisivät eroon stereotypian tuomasta leimasta.

Kuvat 1 ja 2 Eve ja Minea/Stereotyyppioita vastaan

Tyttöjen kirjoittamat kuvatekstit valaisevat naisiin liittyviä visuaalisia järjestyksiä: ”*blondi, pitkät sääret, väli reisien välissä & rusketus*”. Kuvan 1 kuvista on myös luettavissa, että stereotyyppiseen naiskäsitykseen kuuluu hoikkuus, tai vastaavasti kurvikkuus, sekä kauniit kasvopiirteet. Kuvien paradigmaattinen valinta on myös poseeraustapa, niin että esiteltävä ruumiinosa - sääret, takapuoli tai rinnat - kiinnittää katsojan huomion. Naiskuva on siis varsin ulkonäkökeskeinen, mutta lisäksi kuvista huokuu vitalisuus eli terveys ja elinvoimaisuus, nuoruus ja itsevarmuus. Tosin alinna olevasta, käsitellystä kuvasta tulee mieleen terveyden ihannoinnin sijaan syömishäiriön ihannointi.

Even kommentti paljastaa, ettei häntä kiinnosta tulla valetuksi samaan muottiin stereotyyppisten naisten kanssa, vaan pitää omaa, persoonallista olemustaan arvokkaampana. Tämä käy ilmi hänen ja Minean kuvaamista ihmisistä (kuva 2), joissa kuvattavat on esitetty hyvin luonnollisina, tavallisina ja arkisina. Ulkonäköä ei ole huoliteltu meikillä tai hiustuotteilla, ja poseerauksessa ei korostu tarve esitellä ruumistaan. Silti kuvattavista käy ilmi terve itseluottamus: kuvaustilanteesta johtuvasta lievästä ujoudesta huolimatta he tuntuvat viihtyvän omassa ruumiissaan, ja viimeisessä kuvassa he ilmaisevat persoonallista ja leikkisää asennetta kehoonsa.

5.1.2 Armollisuus itseä ja toisia kohtaan

Projekti herätti neljässä vastaajassa kriittisiä kommentteja, joista heijastui armollisuus itseä tai toisia kohtaan. Mediakuvien visuaaliset järjestykset noudattavat usein stereotyyppistä käsitystä eri ihmisryhmistä, ja niiden esittämä hypertodellisuus voidaan kokea vaativaksi itseä kohtaan. Oppilaiden vastauksista on tulkittavissa, että he ovat käyttäneet mediakuvia samastumispintoina, mutta tietoisesti stereotyyppisiä tutkittuaan he ovat tulleet johtopäätökseen, ettei niiden esittämään täydellisyyteen tarvitsekaan pyrkiä.

[Stereotypioita vastaan -työn tekeminen oli ajatuksia herättävää, koska] Oppii ettei tarvitse olla täydellinen. Riina/S5

Miksi meidän tarvitsee kaunistella ihmiskäsitystä, vaikkemme pysty saavuttamaan sel- laista. Silja/S2

No ei saa tuomita jos ei oikeasti tiedä esim. minkälaisia amerikkalaiset ovat. Aada/S2

Tehtävä myös avasi joidenkin oppilaiden silmät, ettei stereotypia eli yleistys jostain ihmisryhmästä ole suinkaan pätevä kuvaamaan kaikkia ihmisryhmän edustajia, vaan päinvastoin se on hyvin kapea-alainen, äärimmäinen tai negatiivinen. Sen vuoksi ei ole oikeutettua luoda ennakkoluuloja tällaisen yleistyksen pohjalta.

[Mainosten salatut ajatukset -työ herätti uusia ajatuksia,] Että ei tarvitse ihannoida mainosten malleja koska ne eivät ole realistisia. Johanna/M2

Johannan työ aiheesta Mainosten salatut ajatukset (kuva 3) tuo julki ripsivärimainoksen epäaitoutta. Alkuperäisessä mainoskuvassa mallin silmät ovat korostuneesti esillä: katsojan katse kiinnittyy ensin tummiin silmiin, joiden kontrastina toimii mallin vaalea iho ja kasvojen muuten hillitty ehostus. Sitten katse siirtyy uutuuttaan kiiltävään maskarapuikkoon. Dekoratiiviset kehykset viimeistelevät mielikuvan salaperäisestä viettelijästä. Salaperäisyyttä latistavat kuitenkin puhekuplan tekstit: ”Ei mulla kyllä oikeesti oo tälläisiä panda silmiä” sekä ”Ja kyllä nää ripsetkin on ihan aitoa muovia”.

Kuva 3 Johanna/Mainosten salatut ajatukset

Edellinen vihjaa, että silmien kokoa on digitaalisesti retusoitu, ja jälkimmäinen paljastaa joitain vuosia sitten kohua aiheuttaneen faktan, että ripsivärimainoksissa mallit käyttävät tekoripsiä. Johanna onkin tehnyt työn äärellä oivalluksen, että mallien ulkonäköä on turha tavoitella, sillä se ei onnistu pelkästään ripsiväriä levittämällä.

5.1.3 Huoli vaikutuksesta itsetuntoon

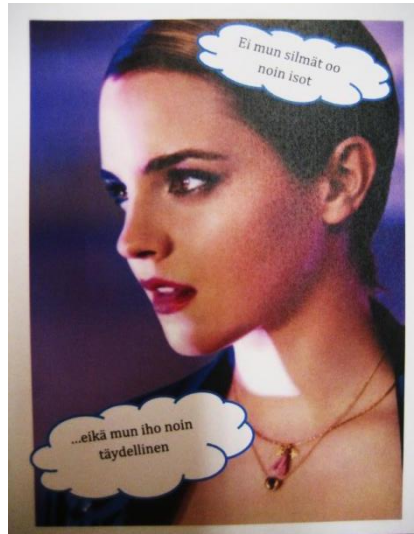
Sava ja Katainen puhuvat itsestä vieraantumisen, johon median vaikutus on johtanut. Minuutta ei ole rakennettu henkilökohtaisesti, joten minuutta ei koeta henkilökohtaiseksi. Vieraantumisen oireina ovat masennus ja merkityksettömydentunne sekä muut psyykkis-kulttuuriset ongelmat. (Katainen ym. 2004, 23, 24.) Mainonnan tarjoamat tulkintamallit tukeutuvat usein stereotyyppioihin: pieni osajoukko edustaa koko joukkoa. Niinpä kun mainoskuvat esittävät, että kaikki naiset ovat hoikkia, kaikki miehet ovat karismaattisia ja kaikki nuoret harrastavat seksiä, ilman kriittistä asennoitumista nuori joko kokee syvää tyytymättömyyttä itseensä tai pyrkii toteuttamaan nämä stereotypiat itsensä. Tällöin kyseessä ei ole omaehtoinen valinta, vaan nuoren identiteettiä ohjaavat Ziehen mainitsemat sekundääriset tulkintamallit.

Stereotyyppien parissa työskentely herätti oppilaissa myös huolta, millaiset vaikutukset mediakuville on itsetuntoon. Yhdessäkään vastauksessa ei todettu, että stereotyyppisillä mediakuville olisi itsetuntoa kohottava tai korjaava vaikutus, vaan päinvastoin: kaikkiaan neljä vastaajaa totesi itsetunnon laskevan, mikäli vertailee itseään median tuottamiin kuviin. Eräs vastaajista havaitsi, että kuvat jopa muokkaavat ihmisen identiteettiä. Mediakuvien vaikutus identiteettiin voi olla positiivinen, mikäli ihminen tietoisesti käyttää niitä identiteettinsä rakennusaineina. Seuraavassa kommentissa tällaista sävyä ei ole tulkittavissa.

[Stereotyyppioita vastaan -työn tekeminen oli ihan kivaa, koska] Näkee kuinka paljon kuvat muokkaavat ihmisten ajatuksia itsestään. Riina/S5

[Stereotyyppisestä ajattelusta on haittaa, koska sitten] Ajattelee että koska ei ole sellainen tällainen tollainen on huono. Nikita/S4

Normaalien ihmisten itsetunto laskee, kun he katsovat olevansa rumia. Irmeli/M4

Kuva 4 Eve/Mainosten salatut ajatukset

[Digitaalinen kuvankäsittely voi aiheuttaa] Nuorten huonoa itsetuntoa. Eve/M4

Esimerkkinä toimii Even työ mainoksen salatuista ajatuksista (kuva 4). Tosin kuvasta puuttuvat mainosmaiset elementit, kuten tekstit ja mainostettava tuote, joten kuva on todennäköisesti populaarikulttuurin kuvastoa, kenties näyttelijä. Kuvattava on voimakkaasti ehostettu, ja viehättävyyttä lisää avonainen pääntie ja raollaan olevat huulet. Even lisäämät puhekuplat kertovat: ”*Ei mun silmät oo noin isot*” ja ”*...eikä mun iho noin täydellinen*”. On mahdollista, että kuvaa on paranneltu ihon ja silmien osalta myyttisen naiskuvan mukaiseksi. Sileä ja virheetön iho viestii nuoruudesta ja puhtaudesta. Suuret silmät, joiden ympärökset on varjostettu, vastakkainen sukupuoli kokee puoleensa vetäväksi. Viehättävä kuva toistaa myyttiä naisesta objektina, katseen kohteena.

Työhön lisätyissä puhekuplissa on kaihoisa sävy: muihin samanaiheisiin töihin verrattuna ilmaisut ovat vaisuja. Tekijä on selvästi valinnut kuvan, jota hän ihanoi, ehkä myös kadehtii. Hän on nostanut kuvasta esiin ne piirteet, joita hän siinä ihailee, ja pyrkii puhekuplien teksteillä vetämään kuvan henkilön jalustaltaan takaisin tavallisten ihmisten joukkoon. Sinne hän kuuluisikin, mikäli ehostus ja kuvankäsittelyohjelma eivät olisi hänen apunaan. Työskentelyn lomassa tehty oivallus, että näyttelijätkin ovat tavallisen näköisiä ihmisiä, auttoi ehkäisemään heikon itsetunnon muodostumista.

5.1.4 Huoli tyytymättömyydestä itseensä

Stereotyyppioita vastaan sekä *Mainosten salatut ajatukset* -työt herättivät oppilaita pohtimaan, kuinka mediakuvat voivat luoda tyytymättömyyttä omaan itseensä. Tämän luokan sisällä ovat teemat *Käsitys itsestä vääristyy*, *Mukautumisen paine* sekä *Tarve muuttaa itseään*.

Käsitys identiteetistä on ajan saatossa käynyt haavoittuvammaksi ympäröiville vaatimuksille, ja postmodernin subjektin käsitys yksilön riekalemaisesta minuudesta herättää ristiriitaisia ajatuksia. Salliiko postmoderni tyytyväisyyttä omaan itseen, vai onko sen kirjoittamaton vaatimus etsiä ja vaihtaa jatkuvasti paloja itsen palapeliin? Nähdäkseni postmoderni subjekti ja kaupallinen media sopivat tässä mielessä yhteen, sillä jälkimmäinen ruokkii yksilön tyytymättömyyttä itseen ja yrittää näin saada hänet kuluttamaan enemmän, ja edellinen sallii tämän, ellei jopa vaadi yksilöä muuntamaan identiteettiään. Currie on tutkinut naistenlehtien vaikutusta naiseuden ymmärtämiseen, ja hänen mukaansa kaupallinen media on instituutio, jolla on intressi rajata ja sitoa naiseuteen liittyviä käsityksiä (Currie 1997, 461). Laajentaisin hänen näkemystään koskemaan muitakin median kohderyhmiä, kuten lapsia, nuoria ja miehiä.

5.1.4.1 *Käsitys itsestä vääristyy*

Kysyttäessä, millaista haittaa voi olla stereotyyppisestä ajattelusta, neljä oppilasta ilmaisi huolensa, että seurauksena voi olla vääristynyt kuva itsestä. Stereotyyppisen mediakuvaston rinnalla tavalliset, normaalin näköiset ihmiset näyttäytyvätkin puutteellisina.

Tuntee itsensä rumaksi kauniiden mallien rinnalla. Minea/S4

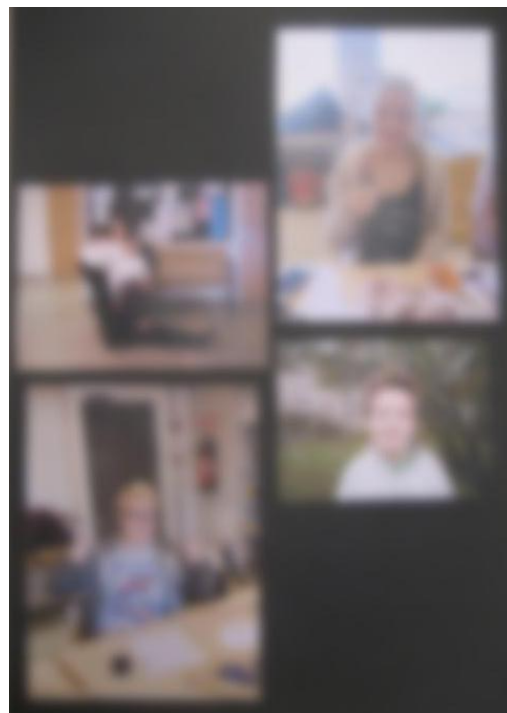
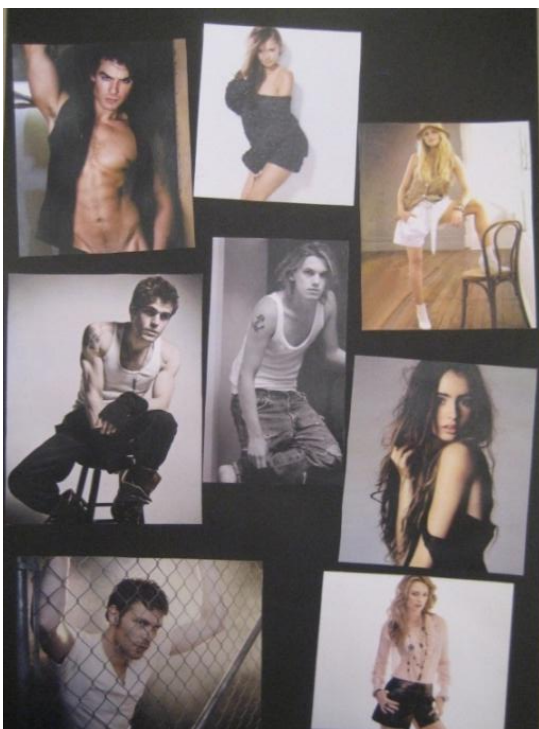
Vääristynyt minäkuva. Silja/S4

Pohdimme oppilaiden kanssa, miten tavalliset ihmiset voisivatkaan pärjätä vertailussa huippumallien kanssa, joiden työ on näyttää hyvältä: heidän elämänsä on jatkuvaa ulkonäön tarkkailua, heidän tulee syödä ja kuntoilla sääntillisesti ja heillä on meikkitaiteilijat apunaan, kuvamanipulointia unohtamatta. Tällaisten seikkojen tiedostaminen herättää kriittisempään ajatteluun sekä vapauttaa tarpeesta ihannoita ja vertailla itseään mediakuviin.

Siljan ja Angelican työssä tuodaan esiin stereotyyppistä nais- ja mieskuvaa sekä heidän itse tuottamiaan vastineita niille (kuvat 5 ja 6). Osa kuvan 5 kuvista on malleja, osa populaarikulttuurista tuttuja julkisuuden henkilöitä. Merkillepantavaa on, että useimpia kuvia yhdistää eroottinen lataus. Tästä viestii kuvattavien käsien ja jalkojen asennot, ilmeet ja vaatetus. Miehet poseeraavat aluspaidoissa jatkaen James Deanin luomaa trendiä, joka kohahdutti aikoinaan. Myös olkapäiltä valuvat vaatteet, tai puuttuva vaatetus viestii eroottisuudesta. Kuvat viestivät perinteistä myyttiä naisesta objektina, mutta feminismiin kasvun myötä tähänkin asiaan on saatu tasa-arvoa: myös mies on alettu kuvata alistettuna naisen katseelle.

Lihaksikkaat miesvartalot ja tiimalasimaiset naisvartalot, joiden poseeraus kaiken lisäksi viestii seksuaalista kyvykkyyttä, aiheuttaa ymmärrettävästi hämmennystä nuorissa, joiden seksuaalisuus on vasta heräämässä. Oma peilikuva näyttäytyy latteana ja muodottomana, jos käsitys naiseudesta ja mieheydestä muodostuu stereotyyppien kautta. Kivinen-Wahlroos (2002, 116) toteaaakin, että tyttöjen ja poikien murros-ikään liittyy erilaisia odotuksia: tytöillä ulkomuodon muuttuessa odotukset liittyvät seksuaalisuuden heräämiseen, kun taas pojilla puberteettiin kuuluu fyysisen voiman ja lihasten kasvu.

Kuva 6 on rohkea vastaveto stereotyyppisille esitystavoille: kuvattavat ovat uskaltaneet asettaa itsensä niiden rinnalle. Kuvista puuttuu kaikenlainen lavastus ja poseeraaminen: kuvattavat ovat ku-

Kuvat 5 ja 6 Silja, Angelica/Stereotyyppioita vastaan

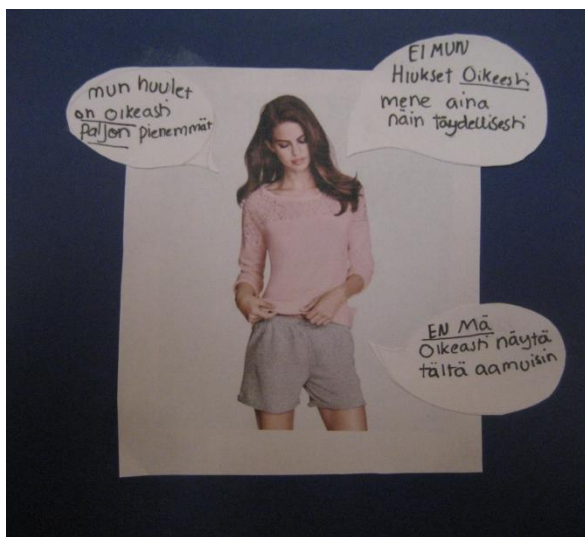
vissa läsnä teeskentelemättömästi omina itsenään, tietoisina epätäydellisyydestään, mutta peukut rohkaisevasti ylöspäin.

5.1.4.2 Mukautumisen paine

Mainosten salatut ajatukset -työn parissa oppilaat pohtivat, millaista harmia kuvamanipulaatio voi aiheuttaa. Oppilaiden vastauksissa korostuivat voimakkaasti ulkonäköön liittyvät paineet. Oppilaiden töiden pohjana oli useimmiten käytetty kosmetiikkamainoksia, joissa kuvamanipulaatio onkin selkeimmin havaittavissa. Täydelliseksi korjattu ulkonäkö, josta puuttuu normaali ihon epätasaisuus, ihohuokokset ja juonteet, aiheuttaa katsojassa ymmärrettävästi hämmennystä. Tämä liittyy läheisesti *totuudellisuus*-luokkaan: kun kuvan totuusarvoa tietoisesti kyseenalaistetaan, vähenee tarve mukautua ja sen myötä rakentaa epätervettä identiteettiä.

Entistä enemmän ulkonäköpaineita Minea/M4

Ulkonäköpaineita esimerkiksi. Maija/M4

Kuva 7 Milena/Mainosten salatut ajatukset

Ulkonäköpaineita, että jos et ole laiha ja kaunis ja tasainen iho, olet ruma ja huono.

Milena/M4

Kuvassa 7 on Milenan *Mainosten salatut ajatukset* -työ, jossa malli esiintyy näennäisen huolettomasti, ikään kuin juuri vuoteesta nousseena. Kuvassa ei näy viitteitä, että kyseessä olisi mainos, mutta vastaavanlainen kuva voisi tulla vastaan vaikkapa postimyyntiluettelosta. Hoikkavartaloinen malli, jonka kasvot ja hiukset on ehostettu, vastaa hyvin vallitsevien visuaalisten järjestysten mukaisia elementtejä. Ainoastaan vaatetus on hieman poikkeava: se näyttää ennemminkin mukavalta kuin puoleensavetävältä. Siitä huolimatta malli onnistuu näyttämään viehättävältä. Asento ja vaatetus luovatkin mielikuvaa huolettomuudesta, johon puhekupla ”en mä oikeasti näytä tältä aamuisin” viittaa. Todellisuudessa jokainen hiussuortuva on huolellisesti aseteltu, kuten puhekupla ”Ei mun hiukset oikeasti mene aina näin täydellisesti” kertoo, ja meikkiä on runsaasti. Tekijä korostaa erityisesti huulia kommentoimalla ”mun huulet on oikeasti paljon pienemmät”. Huulia onkin voitu korostaa ehostamalla, digitaalisesti muuntelemalla tai jopa plastiikkakirurgiaa käyttäen. Todellisuudessa harva meistä on parhaimmillaan heti herättyään, joten tällainen esitystapa on omiaan luomaan katsojassa ulkonäköpaineita.

Myös *Stereotypioita vastaan* -työ, joka kyseenalaisti stereotyyppisten esitystapojen totuudenmukaisuuden, kirvoitti oppilaissa kriittisiä kommentteja. Samoin kuin kuvamanipuloidut kuvat, stereotyyppien katsottiin aiheuttavan tarvetta mukautua niiden sisältämiin visuaalisiin järjestyksiin.

Voi tuntea pakkoa olla samanlainen. Kullervo/S4

Haluaa itsestään sellaisen mikä ei onnistu kuin mediassa. Irmeli/S4

Se voi tuoda turhautuneisuutta ihmisille jotka haluavat olla kuin mainoksessa olevat ihmiset. Angelica/S4

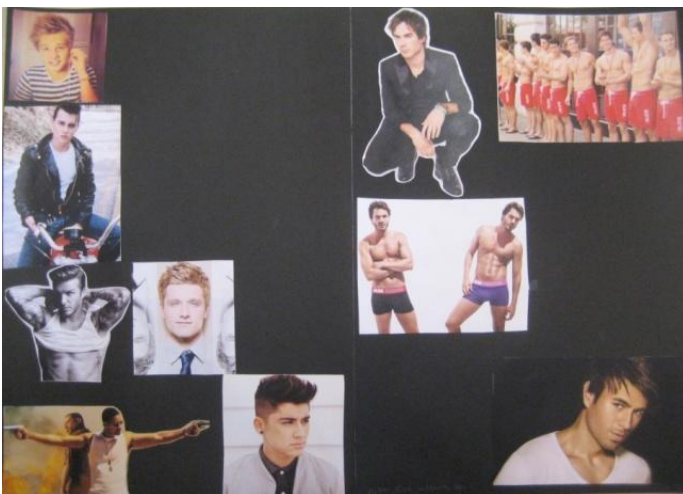
5.1.4.3 Tarve muuttaa itseään

Stereotyyppisen mediakuvaston katsottiin myös muuttavan ihmisen toimintatapoja: stereotyyppi on tavoite, jota kohti toiminta suuntautuu. Erityisesti ne oppilaat, jotka käsittelivät töissään stereotyyppistä nais- tai mieskuvaa, kuvailivat vastauksissa tarvetta muokata ulkonäköä stereotyyppin mukaiseksi. Kaikkiaan kolmessa kommentissa nousi esiin tarve muokata itseään, kuten ulkonäköään tai toimintaansa mediakuvissa vallitsevien visuaalisten järjestysten mukaisiksi.

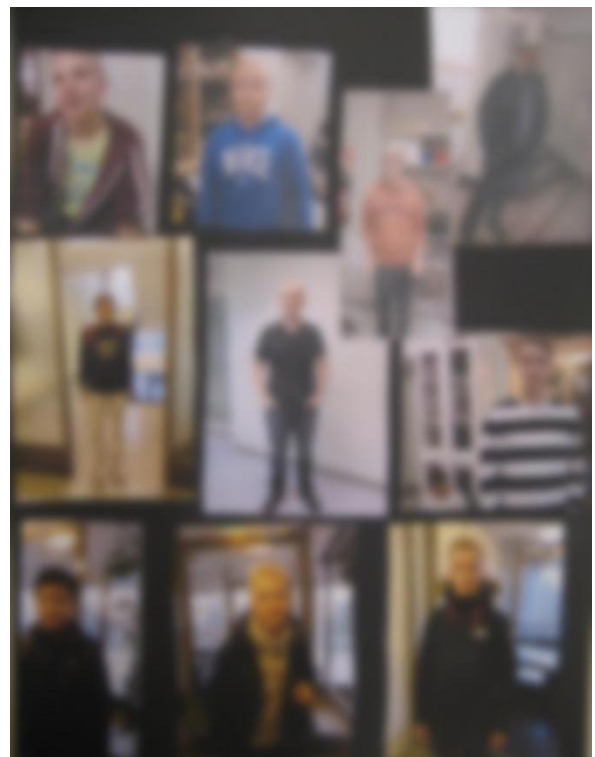
Alkaa tarkkailemaan syömisään, pukeutumistaan ja tekemisiään. Eve/S4

Se [stereotyyppinen ajattelu] saa ihmisiä muokkaamaan itsensä sellaiseksi, mikä ei vastaa todellisuutta. Johanna/S4

Seuraavan sivun työssä on tutkittu mediakuvien stereotyyppistä mieskuvaa (kuva 8). Joukossa on sekä malleja että populaarikulttuurin kuvastoa. Kollaasista ei löydy yhteistä nimittäjää, pikemminkin työhön on koottu lähes kaikki stereotyyppisen miehen arkkityypit. Niihin kuuluvat T-vartalotyyppiset, yläosattomissa poseeraavat mallit, toimintasankarit täynnä uhoa ja tuhoa, James Dean -tyyppinen vapaa sielu, kauluspaitainen menestyvä uraohjus, poikamainen Peter Pan ”en koskaan kasva aikuiseksi” -tyyppi, sekä kauniskasvoinen poikabändiartisti, jonka ei tarvitse riisua paitaansa saadakseen teinityttöjen sydämet läpättämään. Tyyppejä yhdistää se, että heitä ihaillaan joko ulkonäkönsä tai elämänsenteensa tai – kuten paitaansa riisuvaa David Beckhamia – näiden molempien vuoksi. Tällaiset myytit miehistä ovat mediassa hyvin tavallisia, ja siksi ne koetaan luonnollisina, ei historiallisina tai rakennettuina. Nuoret miehet voivat tällaisia esitystapoja nähdesään kokea, että heidän odotetaan vastaavan tällaisia myyttejä. Josefiinan kommentti kuvaa tätä hyvin:

Kuvat 8 ja 9 Milena, Alisa, Riina/Stereotyyppioita vastaan

[Stereotyyppisestä ajattelusta voi seurata, että] Ihmisille tulee tarve näyttää tai toimia tietyn mallin mukaisesti. Josefiina/S4

Milenan, Alisan ja Riinan luoma vastine (kuva 9) myyttiselle, kehoaan tai saavutuksiaan korostavalle mieskuvalle on oikea tavallisuuden ylistys: teeskentelemättömiä poikia ja miehiä arkisessa ympäristössään. Siinä missä alusvaatemallit valkoisen taustan edessä poseeraamassa edustavat anonyymiutta ja persoonattomuutta, näiden miesten olemuksissa on persoona läsnä, heidän kasvoillaan on tarina: he ovat jonkun isän poikia tai poikien isiä.

5.2 Totuudellisuus

Luokassa *totuudellisuus* pohditaan erityisesti kuvan totuusarvon heikentymistä. Lisäksi luokkaan kuuluu huoli erilaisten ajattelutapojen vääristymisestä, kuten *huoli normaaliuden käsityksen ja ulkonäköön liittyvien arvostusten kaventumisesta*. Herkmanin jaottelun mukaan luokkaan sisältyy myös syvempien merkitysten sekä uusien näkökulmien tiedostaminen (Herkman 2007a, 36). Kriittisyyden kohteena on paitsi mediakuvien valheellisuuden paljastaminen myös laajempi ymmärrys visuaalisten järjestysten tuottamista arvostuksista sekä normaaliuden määritelmästä.

Seppänen pohtii kuvan totuusarvoa, ongelmaa, joka on ollut esillä jo aivan valokuvauksen alkutai-paleelta saakka. Onkin yllättävää, että valokuvan totuudellisuutta on todella vaikea horjuttaa, eikä sitkeä mielikuva hellitä tänä digitaalisen kuvanmuokkauksen aikaan. Seppänen selittää, että kuvan objektiivisuus perustuu kameran lahjomattomaan mekaanisuuteen: siihen, kuinka se tallentaa todellisuuden juuri niin kuin se sulkimen edessä esittäytyy. Samaan aikaan on kuitenkin todettu, että kuvassa on luonnon lisäksi läsnä aina kulttuuri, sillä valokuvaaja ohjaa inhimillisellä toiminnallaan kuvan syntyä. Toisin sanoen kuvan intentionaalisuus ja kuvan luonto/kulttuuri-binariteetti erottaa kuvan suoraan havaitusta visuaalisesta todellisuudesta. (Seppänen 2008, 154.)

Mediakuvasto on lähes poikkeuksetta myös digitaalisesti muokattua: todellisuus esitetään paranneltuna, näyttävämpänä, herkullisempana, vallitsevien kauneusihanteiden ja hyväksytyjen stereotyyppien mukaisena. Sen rinnalla silmillämme havaittava todellisuus näyttääkin yhtäkkiä väljähtyneeltä, lattealta ja rumalta. Tutkielmassani kiinnitän huomiota siihen, että digitaalisen kuvankäsittelyn luoma hypertodellisuus aiheuttaa katsojassa hämmennystä juuri kuvan oletetun totuusarvon vuoksi. Mainosten mallit sekä populaarikulttuurin kuvaamat henkilöt toimivat samastumiskohteina varsin-

kin nuorelle, identiteettiään rakentavalle ihmiselle. Huolimatta sosiaalisessa mediassa jaettavista videoista ja kuvakoosteista, jotka osoittavat eron muokatun ja todellisen kuvan välillä, median tuottama kuvatulva yli-inhimillisyyttä esittävästä henkilöistä uppoaa meihin varsin helposti.

5.2.1 Kuvien totuusarvon heikentyminen

Valokuvalla on ollut kiistaton asema totuuden välittäjänä – onhan kameran toimintamekanismi periaatteessa lahjomaton. Tosiasiassa manipulaatiota on esiintynyt kautta valokuvan historian, ja digitaalisen kuvankäsittelyn aikakautena ilmiö on kasvanut huimiin mittasuhteisiin. Hieman yleistäen voikin sanoa, että nykyään kaikkea vakavasti otettavaa mainontaa on enemmän tai vähemmän muokattu digitaalisesti. Kriittinen kuvanlukutaito auttaa havaitsemaan kuvamanipulaation läsnäolon: kaikki lähtee ilmiön tiedostamisesta. Tämä alaluokka on jakaantunut kolmeen osaan: *kuvamanipuloinnin havaitseminen, huoli todellisuuskäsityksen kaventumisesta sekä mediakuvien epärehellisyyden tiedostaminen.*

5.2.1.1 Kuvamanipuloinnin havaitseminen

Tehtävässä *Mainosten salatut ajatukset* oppilaat tekivät näkyväksi mainoksissa piilevää kuvankäsittelyä. Kysyttäessä mitä uutta oppilaat oppivat tai mitä uusia ajatuksia heräsi tehtävän aikana, yhteensä kuusi vastasi havainneensa kuvamanipulaatiota:

Huomaamaan paremmin ei-photoshopatun ja photoshopatun eron. Milena/M1

Yllättävän monissa mainoksissa on käytetty photoshopia. Ursula/M2

Löytyyköhän vaate/meikkimainosta jota ei olisi manipuloitu. Silja/M2

Mainosmalleja muokataan. Ne ei ookaan luonnollisesti kauniita. Irmeli/M1

Kaikissa kuudessatoista *Mainosten salatut ajatukset* -työssä oli havaittu kuvamanipulaatiota. Kyselyn mukaan Irmeli on tehnyt työn äärellä oivalluksen, että kuvamanipulaatio käytetään tekemään

Kuva 10 Minea/Mainosten salatut
ajatukset

mainosmalleista kauniita. Vastauksesta tosin heijastuu dikotominen kaunis-ruma -asettelu: jos et ole kaunis kuvan esittämällä tavalla, olet ruma.

Esimerkkinä kuvamanipulaation havaitsemisesta on Minean työ (kuva 10). Työn pohjana on hajuvesimainos Killer Queen, josta on tehty väännös ”Drama Queen”. Sivun alalaidassa jalokiven näköinen hajuvesipullo toistuu mallin kädessä olevassa valtikassa, ja näin ollen antaa mielikuvan hajuveden käyttäjän statuksen noususta. Kuvaa hallitsee kuitenkin viehättävä naishahmo sekä kumolleen käännetty valtaistuini, jonka päällä nainen istuu epäsovinnaisesti.

Tekijän huomio on kiinnittynyt mallin ulkonäköön. Kuvan naishenkilöä voi hänen ulkonäköönsä rakennettujen kulttuuristen koodien perusteella sanoa kauniiksi: hoikka mutta muodokas vartalo, pitkät sääret, ehostetut kasvot sekä hiukset. Kuulas vaalea iho sopii yhteen tummien hiusten kanssa jatkaen myyttistä Lumikki-representaatiota. Rohkea punainen korsettiasu, kiiltävät saappaat sekä sääarten ympärille kietoutuvat nauhat luovat mielikuvaa sekä seksuaalisesta viehätysvoimasta että vaikutusvaltaisesta, feministisestä naishallitsijasta.

Kuvaan lisätyt tekstit asettavat kuitenkin kuvan visuaaliset järjestykset kriittiseen valoon: ”Jokainen hius paikoillaan, ja kiiltoa riittää... FAKE!” kertoo mallin hiusten teennäisyydestä, ja ”Miten pitkät ne sääret olikaa...?” viittaa mallin säärien epätavalliseen pituuteen. Hiukset on aseteltu äärimmäisen huolellisesti, mahdollisesti kuvankäsittelyllä viimeistellen. ”Fake” eli huijaus viittaa, että arkielämässä vastaavaan kampaukseen ei törmää. Hallitut ja kiiltävät hiukset kuitenkin kuuluvat kau-

neuden visuaalisiin järjestyksiin. Samoin on pitkien säärten laita, ja tekijä vihjaa, että pituutta on lisätty kuvaa manipuloiden.

Myös *stereotypioita vastaan* -työ antoi ajattelemisen aihetta: tietyt stereotyyppiset kuvat koettiin epärealistisiksi, toisin sanoen käsitellyiksi. Kaksi oppilasta havaitsi stereotyyppisten kuvien manipuloitun todellisuuden.

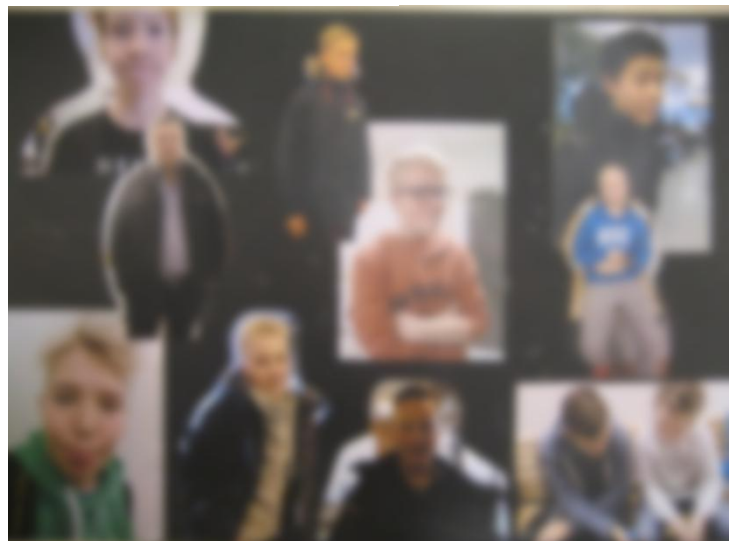
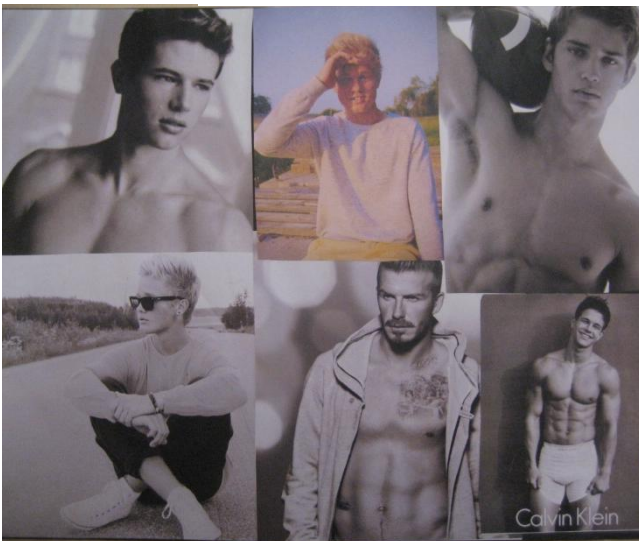
Kuvat ovat liioiteltuja, joilta monet eivät näytä. Marketta/S3

[Opin,] kuinka paljon kuvia on muokattu ja esivalmisteltu. Kullervo/S1

5.2.1.2 Huoli todellisuuskäsityksen kaventumisesta

Oppilaiden vastauksista kolmessa nousi esiin huoli totuus- tai todellisuuskäsityksen kaventumisesta. Oppilaiden vastauksissa heijastuu realistinen käsitys siitä, että todellisuus piilee kulttuurin koodien ja esitystapojen takana. Todellisuuden vääristyminen voitaisiin tulkita ihmisen mukautumiseksi mediatodellisuuteen sen sijaan, että hän aktiivisesti pyrkisi saamaan tietoa todellisuuden perimmäisestä luonteesta (Puolimatka 2002, 21).

Kuvat 11 ja 12 Marketta, Salli/Stereotypioita vastaan

Oikean totuuden hyväksyminen voi olla vaikeaa. Alisa/S4

[Stereotyyppinen ajattelu] Vääristää totuuden. Leevi/S4

Marketan ja Sallin työssä (kuva 11) kuvataan heidän käsitystä stereotyyppisestä mieskuvasta. Joukossa on mallien lisäksi tunnettu jalkapalloilija: David Beckhamia voisi luonnehtia aikamme ikoniksi, jossa yhdistyy komean ulkomuodon lisäksi menestys ja huippulahjakkuus. Valtaosassa kuvista esiintyy mies, jonka ylävartalo on paljaana. Pyöreiksi rakennetut lihakset viestivät nuoruudesta, vitalisuudesta ja fyysisestä suorituskyvystä. Etenkin viimeksi mainittu on tärkeä elementti miehuuden myytissä. Paljas, urheilullinen vartalo on visuaalista toisintoa aina antiikin Kreikasta saakka: myyttinen mieskuva samastuu tuon ajan urheilija- ja jumalpatsaisiin. Mustavalkoiset kuvat voimistavat mielikuvaa, että hahmot olisivatkin marmoriveistoksia. Lisäksi kollaasissa esiintyy toisenlainen miestyypin poikamainen, huoleton Peter Pan -hahmo.

Tekijöiden vaihtoehtoinen mieskuva (kuva 12) on varsin monipuolinen: poseerauksia, joissa oma persoona tulee esiin, eri-ikäisiä ja eri etnistä taustaa edustavia nuoria miehiä. Ilmeisesti malleja on pyydetty kuvaan, kun he ovat tulleet vastaan koulun käytävällä, joten he eivät ole ehtineet ehostautua kuvausta varten. Kollaasi kertoo, kuinka tavallisuutta voi olla monenlaista, ja että tavallisuuttakin voidaan nostaa esiin, näkyville.

5.2.1.3 Mediakuvien epärehellisyden tiedostaminen

Vastamainos -tehtävä innoitti monet paljastamaan mediakuvastossa piilevää valheellisuutta. Vastamainoksista kolme käsittelee tätä teemaa (esim. kuvat 13 ja 14). Kutsun tätä vastamainonnan ensimmäiseksi tasoksi, kun taas toinen taso tavoittaa jotain syvempää yhteiskunnan epäkohdista, ja tuo sen julki mainonnan keinoin. Mainonnan katteettomille lupauksille irvailu on joka tapauksessa oppilaiden kesto-suosikki.

[Kriittinen tapa katsoa kuvia tarkoittaa että] ei mene suoraan mainos ”osta sitä, osta tätä” lankaan. Nikita/V3

Kuva 13 Ella-Riina/Vastamainos

Ella-Riinan vastamainos (kuva 13) esittää kriittisen kannanoton Diorin meikkivoiteesta. Voiteen nimi Diorskin on vääntynyt muotoon *Deadskin*, jota säestävät mallin muokatut kasvot sekä slogan ”*rasvainen & epäpuhdas iho hetkessä*”. Arvostettu merkkituote ei siis tekijän mukaan tekisikään käyttäjäänsä kauniimmaksi, vaan päinvastoin saa ihon kukkimaan. Vastamainoksen aihe on merkittävä siksi, että ihon virheetömyys näyttäisi olevan sukupuoleen katsomatta eräs tärkein kauneutta määrittävä tekijä. Ihon pieniä virheitä peittävää meikkivoidetta kulutetaan sen vuoksi valtavia määriä, ja niitä käyttävät niin tavalliset ihmiset kuin huippumallitkin.

Alemmassa kuvassa malli peittää kasvonsa kädellään ja poskelle vierii kyynel. Asteriskeilla ympäröity termi ”*facepalm*” on meemi, joka tarkoittaa juuri tätä kädellä kasvoihin tehtävää elettä, ja sitä käytetään kuvaamaan pettymystä, häpeää tai epätoivoa (Menning 2011, verkkolähde). Pettymys tuotteesta annettuihin lupauksiin ja häpeä pilalle menneestä ihosta ovat tämän vastamainoksen esittämä nurja todellisuus kosmetiikkamainonnasta.

Myös kuvamanipulaatio on eräänlaista epärehellisyyttä. Mainoskuva, joka jää kiinni valehtelusta, menettää uskottavuutensa. Kaksi oppilasta havahtui mediakuvien epärehellisyyteen *Mainonnan salatut ajatukset* -tehtävää tehdessään.

Me elämme valheessa ja valhe elää meidän ympärillä, mutta vain harvat erottavat sen omassa elämässään... Angelica/M1

Ne [manipuloidut kuvat] antaa katsojalle vääristymiä mainostetusta asiasta. Ursula/M4

5.2.2 Syvempien merkitysten tiedostaminen

[Kriittinen tapa katsoa kuvia tarkoittaa, että] Ei vain töllötä, että mitä mainostetaan, vaan sitä sisäistä sanomaa. Leevi/V3

Vastamainoksen parissa työskentely sai kaksi oppilasta tekemään havaintoja pintaa syvemmillä. Tämä on tärkeä askel kriittisen ajattelun kehittymiselle: ei tule vain tuijottaa pintaa ja niitä ilmimerkityksiä, joita kuvantuottaja tahtoo katsojan näkevän, vaan tulee tehdä syvällisempiä tulkintoja ja hakea merkityksiä. Asettaessa oppilaan kommentti ja hänen tekemänsä työ rinnakkain voidaan tulkita, mitä merkityksiä hänelle on avautunut.

Tuotteista löytyy paljon kritisoitavaa, eivätkä ne ole välttämättä samanlaisia kuin ensivaikutelma antaa ymmärtää. Kullervo/V2

Kuva 14 Kullervo/Vastamainos

Kullervon työssä kritisoidaan iPhone -älypuhelinta. Tutkittavien ikäryhmän keskuudessa älypuhelimet koetaan hyvin houkuttelevina, ja yhä useampi nuori kokee, että sellaisen omistaminen on välttämättömyys uskottavuuden säilyttämiseksi kavereiden keskuudessa. Kullervo onkin lähtenyt rohkeasti kritisoimaan tällaista nuorten suosimaa tuotetta. Myös älypuhelinmainokset ovat hyvin hou-

kuttelevia, ja Kullervon *Vastamainos* -työ onnistuu toistamaan samoja houkuttelevuuden elementtejä: musta tausta luo hillityn ja tyylikkään tunnelman. Älypuhelimien kiilto vetoaa puolestaan kuluttajan uutuudenviehätykseen, hänen vanhan puhelimensa kuori kun on todennäköisesti käytössä naarmuuntunut. Älypuhelimet näyttävät myös ikään kuin heijastuvan pöydän pinnalta, mikä lisää puhtauden ja uutuuden tuntua. *Vastamainoksessa* heijastuminen taas herättää mielikuvan kopioidusta tusinatuotteesta, eikä uusi markkinoille tuotu malli olekaan muuttunut miksikään edellisestä. Mallin nimen perässä oleva ”S” onkin saanut uuden merkityksen: ”*same*” eli sama. Myös teksti leikittelee mainoksen sama–eri -ajatuksella: jos tuote onkin mallista riippuen sama, mainos kehottaa ajattelemaan eri tavalla, ”*think different*”. ”*Just think*” on hieman hankala kääntää, mutta sisältää ajatuksen ”ajattelisit edes”. Tämä viittaa iPhone-puhelimiin liittyvään joukkohysteriaan siitä, että tuote on hankittava hinnalla millä hyvänsä. Kuluttajiin on iskostunut ajatus, että laadukas brändi takaa laadukkaan tuotteen. Näin asia ei kuitenkaan *vastamainoksen* mukaan ole. Kommenttinsa mukaisesti Kullervo on katsonut älypuhelinmainosta pintaa syvemmälle, eikä tyytynyt ensivaikutelmaan, denotaatioon eli ilmimerkitykseen.

5.2.3 Huoli normaaliuden käsityksen kaventumisesta

[Digitaalisesti käsitellyt kuvat voivat muuttaa] Ihmisten käsitystä normaalista. Make/M4

[Stereotyyppisestä ajattelusta voi seurata, että] Voi ajatella kaikkien olevan samanlaisia. Kullervo/S4

Kuva 15 Silja/Mainosten salatut ajatukset

[Stereotyypillisestä ajattelusta voi seurata, että] Ajatellaan ihmiset täydellisinä ilman vikoja. Marketta/S4

Neljän oppilaan vastauksissa kuvastui huoli normaaliuden käsityksen kaventumisesta: kahdessa vastauksista tämä liittyi digitaaliseen kuvankäsittelyyn, kahdessa stereotyyppioihin. Stereotyypiset esitystavat ja kuvakäsitteltyt ihmishahmot edustavat kulttuurin käsitystä ihmisen ideaalista, mutta muiden esitystapojen näkymättömyys voi johtaa ideaalin ja normaalin sekoittumiseen. Kuten Kivinen-Wahlroos muotoilee: *”Normaalius ja ihanne voivat hämärtyä nuorella ja ihanteesta voi tulla normi”* (Kivinen-Wahlroos 2002, 119). ”Normaalin” käsite on vaikea selittää tyhjentävästi, mutta ei ole vaikea havaita, että digitaalisesti silotellut kuvat ovat kaukana normaalin ihmisen ulkonäöstä.

Siljan työ aiheesta *Mainonnan salatut ajatukset* on tehty Chance Chanelin hajuvesimainoksen pohjalle (kuva 15). Kuvassa on selvästi käytetty kuvamanipulaatiota: jos kuva olisi aito, joko naisen tulisi olla tulitikun kokoinen tai hajuvesipullon kaksimetrisen. Myös logotekstin kelluminen ilmassa paljastaa retusoinnin. Silja paljastaa lisää manipulaatiota ironissävyyteisissä puhekuplissa. *”Mähän melkeen katoon jos käännyin sivuttain?!”* viittaa naisen liialliseen hoikkuuteen, *”Jos mä olisin oikeesti näin pitkä, niin en varmaan pystyis käveleen”*, puolestaan Photoshop-ohjelmalla venytettyihin säääriin. *”Jos jonkun iho kiiltäis oikeesti tälleen, niin sokastuisin varmaan kesällä”* taas viittaa naisen ihon epänormaaliin kiiltävyyteen. Mainoksen höyhenenkevyt mielikuva, naisen keijukaismainen olemus ja haltioitunut tunnetila tarjoaa katsojalle samastumispinnan: se lupaa hajuveden käyttäjälle saman kevyen olon ja onnen tunteen. Erityisesti hajuvesimainonta käyttää voimakasta mielikuvamainontaa. Normaalista ihmistä esittävä mainos ei ilmeisesti loisi samanlaista taianomaista mielikuvaa. Mainoskuvien, sekä yleisesti ottaen mediakuvien tulee nousta arjen yläpuolelle, jotta ne ovat riittävän vaikuttavia.

5.2.4 Huoli ulkonäköön liittyvien arvostusten kaventumisesta

Huoli ulkonäköön liittyvien arvostusten kaventumisesta ilmeni kaikista monipuolisimmin eri tehtävien kautta: vain *Vastamainos* -työ ei herättänyt tällaisia ajatuksia. Kaikkiaan viiden vastaajan kommentteissa oli mainittu, että mediakuvat vaikuttaisivat ulkonäköön, kauneuteen tai kehoon liittyviin arvostuksiin. Toisin sanoen mediakuvat rakentavat erityisesti sukupuolen representaatioita voimakkaasti ulkonäköön perustuvilla seikoilla. Perinteiset sukupuoliin liitetty ulkonäkövaatimuk-

set ovat saamassa rinnalleen yllättäen piirteitä, jotka on lainattu toiselta sukupuolelta. Kuten edellä on todettu, miehiä on alettu kuvata yhä useammin objekteina, toisekseen miehuuden representaatioon mahtuu entistä hoikempia ja femiinisiä kasvonpiirteitä omaavia miehiä. Naiseuden representaatioon taas on tätä kirjoittaessa rantautumassa fitness-vartalo: lihaksikas, vähärasvainen keho on uusi viraalisuuden muoto terveyttä korostavassa kulttuurissamme. Tästä huolimatta ulkonäköön liittyvät arvostukset ovat varsin kapeita, ja representaatiosta poikkeava ulkonäkö, kuten vaikkapa ylipainoisuus, koetaan sosiaalista statusta laskevaksi.

[Digitaalisesti muokatuista kuvista voi aiheutua, että] Nuoret saavat väärän käsityksen ihmisten vartalosta. Johanna/M4

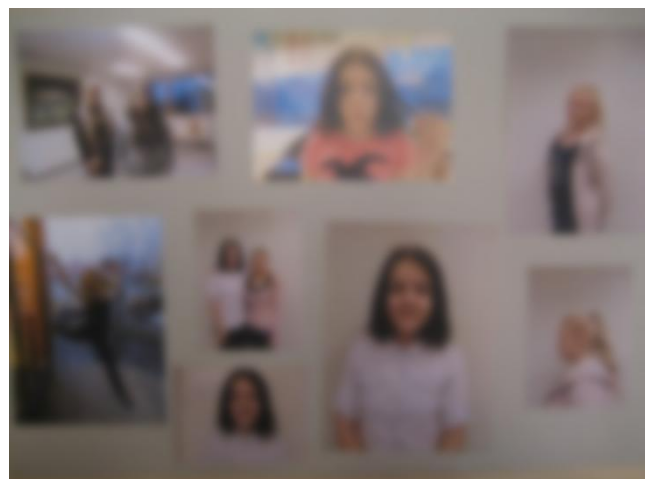
Mainokset vääristävät käsitettä kauneudesta ja komeudesta. Nykyajan kauneusihanteet ovat yksi syy syömishäiriöihin. Matias/K2

[Stereotyyppisestä ajattelusta voi seurata,] että luulee esim. kaikkia läskeiksi. Josif/S4

Yllä oleva Josifin kommentti on oivaltava: kun mediakuvasto koostuu hyvin hoikista ihmisistä, voi käsitys normaalipainoisuudesta kaventua, josta voi seurata normaalipainoisten ihmisten leimaaminen ylipainoisiksi.

Moni oppilaiden tekemä työ käsittelee ulkonäköön liittyviä arvostuksia, eritoten *Mainosten salatut ajatukset* sekä *Stereotyyppioita vastaan* -työt, joista esimerkkinä seuraava kuvapari (kuvat 16 ja 17).

Kuvat 16 ja 17 Johanna, Maija, Ursula/Stereotyyppioita vastaan

Johannan, Maijan ja Ursulan *Stereotypioita vastaan* -työssä (kuva 16) on monipuolisesti esitetty stereotyyppistä naiskuva. Kulttuurissamme ikoniseen asemaan nousseen Marilyn Monroen poseerauksessa on kaikki klassiset tunnusmerkit viattomuudesta, viehättävyydestä ja viettelevyydestä. Hän on malliesimerkki naisesta katseen kohteena. Viereinen bikinimalli on tunnettu artisti, joka esiintyy tunnetun vaateketjun mainoskampanjassa. Kuvassa on myös tuttu esitystapa naisesta, huippumalli kävelemässä catwalkilla. Erikoislähikuvissa ihailaan sitä, kuinka malli saa farkuistaan viimeisenkin napin kiinni, ja kuinka nainen viettelee katseellaan vuoroin katsoen suoraan silmiin, vuoroin kääntäen katseensa pois.

Työn jälkimmäiseen osaan kuului ottaa kuvia, jotka haastavat stereotyyppiset esitystavat (kuva 17). Kuvaaminen ei ollut aivan ongelmaton, sillä halukkaita malleja ei ollut saatavilla. Tämä ryhmä päätyikin kuvaamaan toisiaan, tosin pienen keskustelun päätteeksi. Ote projektipäiväkirjasta kuvaa keskustelun kulkua:

Tyttöporukassa onnistuin kehittämään pienen ulkonäkökriisin. Tytöt ottivat kuvia toisistaan, mutta päättivät, ettei kuvia voi käyttää, kun "he ovat niin rumia". Kävimme mielenkiintoisen keskustelun. Kysyin:

- *Mistä johtuu että te luulette olevanne rumia?*
- *No kun nää [kuvan 8 naiset] ovat niin kauniita! he vastaavat.*
- *Uskotteko jos sanon et jokaikistä kuvaa on photoshopattu?*
- *Ei varmaan oo, ne on vaan oikeesti kauniita.*
- *No, kuka sanoo et vain tällaiset on kauniita? Eikö kauneuden käsitystä voisi laajentaa? Te ootte kauniita, ja te ootte aitoja!"*
- *(vastahankaista mutinaa)*
- *"Ja miettikää, nää tyypit elävät vain ulkonäölleen, käyvät joka päivä salilla - siis näillä ei oo muuta elämää kuin ulkonäöstä huolehtiminen! Eikö se kuulosta aika pinnalliselta elämältä? Ja mitä niille jää, kun ne kymmenen vuoden päästä rupsahtaa? Miettikääs sitä!*

(Projektipäiväkirja 2410H2)

Keskustelusta syntynyt oivallus johti lopulta siihen, että tytöt päätyivät käyttämään työssä omia kuviaan. Koin, että se oli voitto taistelussa kapenevia kauneuskäsityksiä vastaan. Ulkonäköönsä voi olla tyytyväinen, vaikkei se vastaakaan mediakuvien luomaa myyttiä. Sievien tyttöjen persoonallisten poseerausten lisäksi kuvasta välittyy jotain syvällisempää kuin stereotyyppisten naiskuvien silo-

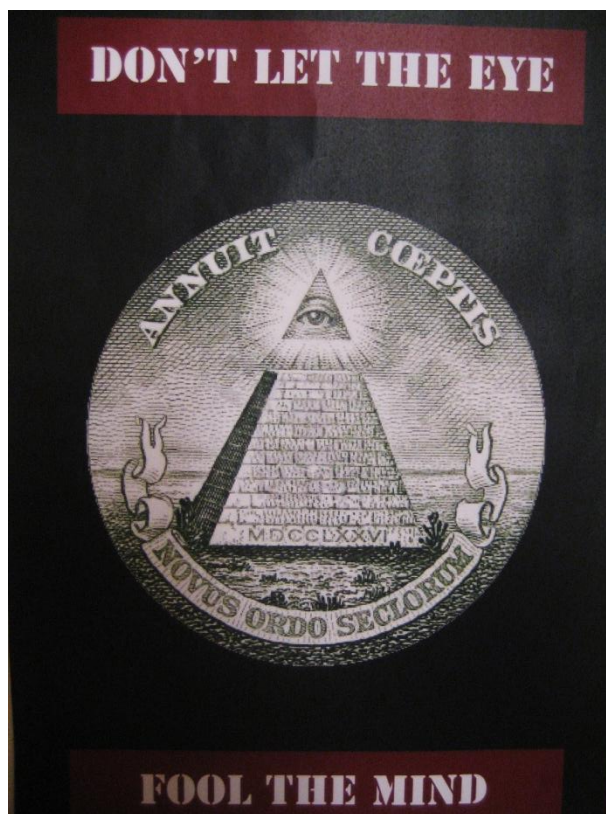
tellusta pinnasta: ystävyyttä sekä vapautta hullutella, vapautta olla juuri se mikä on. Kun katsoo kuvaa 8 uudestaan, havahtuu pohtimaan, ovatko kuvien esittämät henkilöt vapaita.

On ne näyttelijät, mallit ym. julkkikset tavallaan orjia - meidän muiden katseiden orjia!
(Projektipäiväkirja 2410H2)

5.2.5 Huoli ajattelutavan vääristymisestä

Se [stereotyyppinen ajattelu] muuttaa ihmisen ajatusmaailmaa. Riina/S4

Mainokset ja stereotyyppit vääristävät ihmisen maailmankuvaa. Matias/S2

Kuva 18 Matias/Kantaottava taiteilija

Esimerkkinä toimii Matiaksen *Kantaottava taiteilija* -työ (kuva 18). Hän on lainannut typologian tyylin Barbara Krugerilta: valkoista tekstiä punaisella pohjalla. Teksti *"Don't let the eye fool the mind"* merkitsee *"Älä anna silmän huijata mieltä"*. Työn keskellä on kuva, joka on tuttu Yhdysvaltojen dollarin setelistä. Lindholm kuvailee kuvaan liittyvää symboliikkaa: keskeneräinen pyramidi

kuvaa Yhdysvaltojen rakentumista ja keskeneräisyyttä. Pyramidin juuressa oleva roomalainen numero 1776 viittaa Yhdysvaltojen itsenäistymisvuoteen. Kuvan tekstit NOVUS ORDO SECLORUM tarkoittaa vapaasti käännettynä ”uusi järjestys on tullut”, ja ANNUIT COEPTIS tarkoittaa, että ”Jumala on hyväksynyt edesottamuksemme”. Jälkimmäinen teksti liittyy kolmion kärjessä kuvattuun silmään, joka on Jumalan valvova silmä. Tämä symboloi, että Jumala johdattaa ja varjelee Yhdysvaltojen kansaa. (Lindholm 2009, internet-lähde.)

Alkuperäisessä merkityksessä silmällä on positiivinen merkitys, sillä Jumala valvoo ja hyväksyy kansan teot. Tekijä on kääntänyt tämän merkityksen ylösalaisin: silmä tai katse voisikin huijata ihmistä. Kuvan ja tekijän lisäämän tekstin yhdistelmä antaa mahdollisuuden moniin tulkintoihin Foucault’n valvontayhteiskunnasta aina ateistisiin ajatusrakennelmiin jumalasta, jonka joku on keksinyt rajoittaakseen ihmisten käyttäytymistä. Tehokkain valvontakamera on ihmisen itsensä sisällä. Voidaan myös ajatella, että mediakuvat katsovat ihmistä tarkkailen ja vaatimuksia asettaen. Yhtä kaikki tekijä varoittaa mukautumasta keinotekoiseen, ulkopuolisiin tarkkailijoihin, jotka pyrkivät vaikuttamaan ihmisen koko ajattelutapaan.

5.2.6 Uusien näkökulmien tiedostaminen

Uusien näkökulmien tiedostaminen liittyy kriittiseen kuvanlukutaitoon havaita kuvista denotaatiotasoa lisäksi konnotaatiotasot, (ks. luku Muita semioottisia käsitteitä 3.1.4) eli vaihtoehtoiset, kuvaan sisältyvät kulttuuriset merkitykset. Kaikki tehtävätyypit *mainonnan salatut ajatukset* -tehtävää lukuun ottamatta saivat oppilaat havaitsemaan uusia näkökulmia. Kaikkiaan viisi oppilasta ilmoitti tästä sanallisesti:

Oli kivaa etsiä uusia näkökulmia. Milena/K3

[Opin] Uusia näkökulmia mustista. Make/S1

Mikä on vastamainos, ja ”nauramaan” enemmän typerille ja liioitetuille mainoksille. Alexandra/V1

Alexandran *Vastamainos* -työ (kuva 19) pohjautuu N°5 Chanel Paris -hajuvesimainokseen. Piirroksen alalaidassa loistava pullo muistuttaa erehdyttävästi alkuperäistä hajuvesipulloa, jonka ajaton muotoilu on varmaan jo muodostunut käsitteeksi. Merkki ”Chanel” pullon etiketissä on muuttunut muotoon ”Canthelp”, eli ”ei voi auttaa”. Tekijä leikittelee siis uudella näkökulmalla, että hajuvettä kyllä käytetään vastakkaisen sukupuolen hurmaamiseksi, mutta entä jos lopputulos ei olekaan sellainen kuin oli odottanut, ja tulee hurmanneeksi väärän henkilön? Vaihtoehtoinen tulkinta on, että hajuvettä onkin käyttänyt kuvan nainen, mutta edes kallis tuoksu ei auta naista saamaan miesten huomiota. Taitavalla piirrosjäljellä tekijä on saanut kuvaan liikkeentuntua sekä hahmoille sopivat tunnetilat. Lisäksi vastamainoksen eräänlainen stereotypia ei-viehättävästä naishenkilöstä tuo näkyville ne elementit, mitä mainoksissa ei koskaan nähdä: ylipainoinen, mauttomasti pukeutunut, ruma, karvainen sekä hiuksensa ja henkilökohtaisen hygieniansa hoitamatta jättänyt. Tässä konnotaatio on puettu humoristiseen muotoon, ja se romuttaa tehokkaasti hajuvesimainonnan korkealentoiset mielikuvat.

Kuva 19 Alexandra/Vastamainos

5.3 Kyseenalaistaminen

Kriittisyyteen kuuluu vallitsevan tiedon ja uskomuksien alkuperän ja oikeutuksen pohtiminen ja kyseenalaistaminen sekä ennakkoluulojen tietoinen haastaminen (Herkman 2007a, 36). Kriittinen kuvanlukutaito on ikään kuin snorkkeli, jolla pääsee tarkastelemaan ilmiöitä syväluotaavasti. Tämän kappaleen luokkia ovat Stereotyyppien tiedostaminen, Ihanteisiin vaikuttamisen tiedostaminen, Huoli toiseuden korostumisesta sekä Näkymättömän tiedostaminen.

5.3.1 Stereotyyppiöiden tiedostaminen

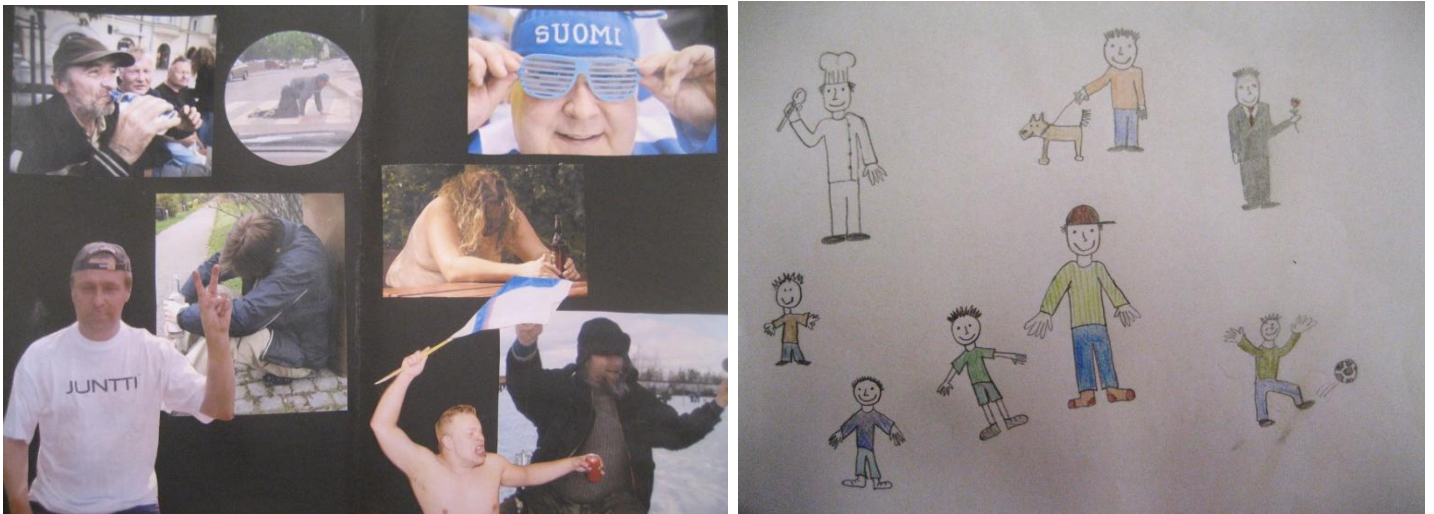
[Stereotyyppiöitä vastaan -työ herätti ajattelemaan,] Kuinka paljon stereotyyppiä pyörii ympärillämme. Johanna/S2

[Stereotyyppiöitä vastaan -työ oli ihan kiva, koska] näkee vielä paremmin, kuinka luonnottomia esim. stereotyyppiset naiset ovat. Minea/S5

[Kriittinen tapa katsoa kuvia on sitä, että] Ei niele kuvien aiheuttamia stereo-jotain ainakaan pureksimatta, jos nielee ollenkaan. Nikita/V3

Yksi projektin tehtävistä keskittyi erityisesti stereotyyppisen esitystavan havaitsemiseen mediakuvista. Sen myötä peräti kahdeksan vastaajaa ilmaisi oppineensa tiedostamaan stereotyyppiöiden olemassaolon. Tosin Irmelin kommentti on sisäisesti ristiriitainen:

Suomalaiset ovat juoppoja, heistä on helppo löytää kuvia. Ihmiset eivät ole kuten stereotyyppiöissa. Irmeli/S1

Kuvat 20 ja 21 Alma, Irmeli/Stereotyyppiöitä vastaan

Esimerkkityönä kuvissa 20 ja 21 on Alman ja Irmelin kuvapari, jossa käsitellään suomalaisuuden stereotyyppiä. He ovat ilmeisesti ottaneet lähtökohdaksi, että suomalaiset ovat juoppoja, juntteja ja vähän hulluja. Rehvakkaasti julkisuudessa esiintyvät keski-ikäiset miehet luokitellaan tässä junteiksi, ja alkoholin humalahakuinen käyttö näyttää poistavan loputkin estot käyttäytyä mauttomasti. Lopulta istutaan hiljaa pää nuukuksissa tai kontataan pitkin suojatietä. Kuvasta selviää myös, että urheilukannatus antaa kulttuurissamme luvan hullutteluun. Huomionarvoista on, että suomalaisuu-

den stereotypiaa on tässä rakennettu yksinomaan miesvoimin. Eivätkö suomalaiset naiset sovi tähän kuvaan? Toinen tulkintamahdollisuus on, että kyseessä on yleistys suomalaisesta miehestä.

Myyttinen käsitys suomalaisista on ulkomailla varmasti pitkälti edellä kuvatuunlainen. Vastaava kuva on myös mediassa hyvin yleinen, ja alkoholipoliittinen keskustelu joka vaalikaudella vain vahvistaa käsitystä. Juopuneiden estoton käytös koetaan yhteiskunnassamme hauskaksi, mikä lisää hyväksyvää ilmapiiriä ja siten toisintaa uusien sukupolvien halua nauttia alkoholia humalahakuisesti. Tässä on esimerkki siitä, kuinka mediakuvat tuottavat todellisuutta (Kotilainen 2000, 23). Tekijöiden luomassa vastineessa on kuvattu joukko suomalaisia arkisissa toimissaan: ihmiset käyvät töissä ja harrastavat. Herrasmiehiäkin löytyy. Suurin osa suomalaisista on kuvasta päätellen onnellisia – ja selvin päin. Ristiriitaisista kommentteista huolimatta tehtävän parissa työskentelyn kautta tekijät oivalsivat lopulta, että ”*Stereotypiat poikkeavat joskus paljon aidosta*” (Irmeli/S5).

5.3.2 Ihanteisiin vaikuttamisen tiedostaminen

Neljä oppilasta kertoi tiedostaneensa projektin aikana, että mediakuvat pyrkivät vaikuttamaan ihanteisiin. Kommentteissa painottuu erityisesti ulkonäköön liittyvien ihanteiden tiedostaminen. Myös Kivinen-Wahlroos toteaa, että tietynlaisen kulttuurintuotannon välittyessä mediasta katsoja vähitellen tottuu siihen, ja poikkeamat näistä esitystavoista koetaan outoina (Kivinen-Wahlroos 2002, 116).

[Käsitellyt kuvat aiheuttavat sen, että] Nykyajan kauneusihanteet muuttuvat. Matias/M4

No en [oppinut] paljoa mitään, mitä en jo ennestään olisi tiennyt. Mutta ehkä kuitenkin sen, että stereotypia vaikuttaa todella paljon ihmisten kauneusihanteisiin ja luuloihin. Josefina/S1

[Stereotyypinen kuva on] Median luoma kuva siitä minkälainen ihmisen pitäisi olla. Milena/S3

Kuva 22 Riina/Kantaaottava taiteilija

Se [stereotyyppinen ajattelu] muuttaa ihmisen käsitystä millainen pitäisi olla. Riina/S

Riinan *Kantaaottava taiteilija* -työ (kuva 22) on muunnos Barbara Krugerin tunnetusta teoksesta *”Your body is a battleground”*, jonka sekä typografiaa että kuva-aihetta on lainattu. Teksti *”I don’t design fashion I design dreams”* (*”en suunnittele muotia, vaan unelmia”*) on taas muunnos muotisuunnittelija Ralph Laurenin lausahduksesta *”I don’t design clothes, I design dreams”* (*”En suunnittele vaatteita, vaan unelmia”*). Teksti viittaa yritysten muuttuneeseen painopisteeseen myydä tuotteiden sijaan mielikuvia, arvoja ja ihanteita (Klein 2001, 23–24). Toisin sanoen mediakuvat, kuten muoti ja mainonta pyrkivät luomaan ihanteita vallitsevien ihanteiden heijastamisen sijaan.

Pelkkä kuvan pinta puhuttelee sellaisenaan, se herättää pohtimaan, onko joku suunnitellut minunkin ihanteeni ja unelmani. Kuvallisen dialogin hengessä (Pullinen 2003, 34–35) kuvasta voi löytää syvempiä kerrostumia: kun tunnistetaan viittaus Krugerin alkuperäiseen teokseen, joka kertoo kehomme olevan taistelukenttä, syntyy miellelyhtymä, että myös ihanteet ihmisruumista koskien ovat jonkun luomia. Myös Riinan kommentti vahvistaa, että hän on tehnyt tämänsuuntaisen oivalluksen työprosessissa.

5.3.3 Huoli toiseuden korostumisesta

Oppilaiden vastauksissa peräti kuudessa kannettiin huolta siitä, että stereotyyppinen ajattelu voi lisätä eriarvoisuutta ja korostaa toiseutta suhteessa eri ihmisryhmiin. Martinez peräänkuuluttaakin kulttuurisesti vastuullista opetusta (*culturally responsive teaching*), joka ehkäisee ”stereotyyppisen uhan” (*stereotype threat*) muodostumista. Hän kirjoittaa: ”*vaikka oppilaat eivät olisi suoraan kokeneet etnistä ennakkoluuloisuutta, stereotyyppinen uhka muodostaa hiljaisen vahvistuksen, jonka seurauksena oppilaat uskovat näihin väärinkäsityksiin...*” (Martinez 2012, 12.) Mediatuotteissa, kuten mainonnassa ja populaarikulttuurin tuotannossa eri etnisten ryhmien leimaaminen toistuvasti milloin terroristeiksi, milloin laiskoiksi ja heikkoälyisiksi, vakiinnuttaa stereotyypit osaksi ymmärrystämme.

[Stereotypiat aiheuttavat, että] Ei välttämättä osata hyväksyä erilaisuutta. Salli/S4

[Stereotypiat aiheuttavat:] Rasismi erilaisia kohtaan. Katariina/S4

[Stereotypia tarkoittaa] Vääristynyttä kuvaa eri ihmisryhmistä ja roduista. Matias/S3

Esimerkiksi ihmiset luulevat että kaikki afrikkalaiset ovat nälkiintyneitä vaikka näin ei ole. Maija/S4

Maken ja Matiaksen *stereotypioita vastaan* (kuva 23) -työssä on käsitelty tummaihoisia koskevia stereotypioita. Kuvan kollaasissa on esitetty representaatioita afroamerikkalaisista, joita esiintyy menneiden vuosien mainoskuvista. Saippuan tehoa mainostetaan, että se pesisi ”puhtaaksi” jopa tumman ihoväriin. ”*Neekerin*” ehostusmainos tarjoaa uutta meikkivoidetta ”ilman poltettua korkkia ja sotkua”. Molemmissa lähtökohtana on valkoihoisuus, jonka kautta rakennetaan toiseutta: tumma ihonväri on itse asiassa likaa, jonka alla on ”normaali” ihonväri; meikkivoiteita on tavallisille ja ”mustille”.

”Musta Pekka”, yksinkertainen villi-ihminen, on kolonialismin aikainen esitystapa. Hahmo on alun perin rantautunut Suomeen Iso-Britanniasta, jossa ”Golly”-hahmo esiintyi marmeladipurkissa. Golly poistettiin käytöstä vuonna 2001 sen saatua osakseen syytöksiä rasistisena symbolina. (BBC News 2001, Internet-lähde.) Samasta syystä Chymoksen lakritsin ”Laku-Pekan” pakkauksen hahmo poistettiin vuonna 2007. Tästä huolimatta, tai ehkä juuri syntyneen keskustelun ja kohun vuoksi Mustan Pekan karikatyyrinen hahmo on jäänyt elämään osana länsimaista kuvallista kulttuuriperintöä.

Kuva vesimelonia tai kanankoipea järsivästä tummaihoisesta kuvastaa yhtä stereotyyppistä arkkityyppiä, jotka on esitelty Donald Boglen teoksessa *Toms, Coons, Mulattos, Mammies and Bucks: an interpretative history of blacks in American films*. Tämän mukaan Tollo (*Coon*) on epäluotettava ja laiska tyyppi, hyvä ainoastaan vesimelonin – tai kanankoiven – syömisessä. (Seppänen 2008, 128.) Yhdysvaltain presidentti Barack Obama on liitetty tähän Tollon edustamaan stereotypiaan retusomalla kanankoipi hänen ojennettuun käteensä.

Maken piirtämä vastine (kuva 24) esittää yhdysvaltalaisista astrofyysikko Neil deGrasse Tysonia. Kuva tuo historiallisen stereotypian rinnalle nykyisyyden, jossa afroamerikkalaiset ovat päässeet

Kuvat 23 ja 24 Make ja Matias/Stereotypioita vastaan

osaksi yhteiskuntaa sen täysivaltaisina, arvostettuina jäseninä.

5.3.4 Näkymättömän tiedostaminen

*[Opin,] Että mainoksissa ei näe ihmisiä joissa on jotain ”vikaa” esim. lihava, ruma jne. Mainoksissa pitäisi näyttää ihmisiä jotka ovat normaalin näköisiä ja kokoisia.
Riina/S1/S2*

Projektin jokaisen tehtävätyypin töissä oli nähtävillä näkymättömän, eli mediakuvien visuaalisten järjestysten ulkopuolelle kuuluvien piirteiden esilletuominen. *Stereotypioita vastaan* -töiden vastinekuviissa pyrittiin hahmottamaan positiivinen tai normaali käsitys eri ihmisryhmistä, eli se mikä stereotyyppisissä esitystavoissa jää piiloon. *Mainosten salatut ajatukset* -töissä puolestaan koetettiin nähdä kuvamanipulaation taakse ja huomata, että mallit näyttävätkin tavallisilta ihmisiltä. *Vastamainoksissa* moni toi esille uusi näkökulmia ja toi sitä kautta näkymätöntä näkyviin. *Kantaaottava taiteilija* -työt paljastivat usein, jos ei ulkonäköön, niin asenteisiin liittyviä piiloisia järjestyksiä.

Teetin tutkittaville yhteneväiset kyselyt projektin alussa sekä sen loputtua. Käsittelen tässä alku- ja loppukyselyn ensimmäistä ja toista kysymystä, jotka liittyvät näkyvän ja näkymättömän tiedostamiseen. Ensimmäisenä tehtävänä oli tarkastella mies- ja naismallin kuvia ja etsiä niistä yleistyksiä siitä, miten naiset ja miehet usein kuvataan mediakuviissa. Toinen tehtävä oli pohtia, millaisia esitystapoja ei yleensä näy mediakuviissa. Kysymysten tarkoitus oli herätellä oppilaita pohtimaan näkyvän ja näkymättömän suhdetta, jota käsiteltiin projektin aikana. Toisekseen halusin selvittää, millaisia esitystapoja oppilaat kuvissa näkevät, ja millaisia näkymättömiä esitystapoja he nostavat esiin. Halusin myös tarkastella, tapahtuuko havainnoissa muutoksia projektin myötä. Alkukyselyyn vastasi yhteensä 30 oppilasta, loppukyselyyn 31 oppilasta.

Alku- ja loppukyselyn vastauksissa ei esiintynyt huomattavia eroja. Kysyttäessä, millaisia yleistyksiä kuvissa esiintyy, ulkonäköön liittyvät seikat korostuivat odotetusti. Kaikista yleisin vastaus liittyi kauneuteen tai komeuteen: näitä oli alkukyselyssä 15 ja lopussa 23. Toiseksi yleisin liittyi lihaksikkuuteen: vastausten määrä nousi alun 12:sta 21:een. Kolmanneksi eniten mainintoja sai hoikkuus (12:sta 16:een). Useita mainintoja saivat myös ehostetut hiukset (8:sta 14:ään),

vähäpukeisuus (15:stä 10:een) ja muodokkuus (3:sta 8:aan). Lisäksi mainittiin piirteitä, jotka eivät suoraan liity ulkonäköön, kuten rohkeus, nuoruus ja salaperäisyys. Loppukyselyssä käytettiin määritelmiä, jotka puuttuivat alkukyselystä ja viittaavat kriittisen ajattelun lisääntymiseen: näitä olivat määritelmät photoshopattu ja luonnoton.

Kysyttäessä näkymättömiä piirteitä ylivoimaisesti suosituin määre oli ylipainoisuus, sitä ilmeni alkukyselyssä 24 ja lopussa 22 kappaletta. Muut useimmiten mainitut piirteet olivat tavallisuus/normaalius (8:sta 11:een), rumuus (11:sta 9:ään), vanhuus (6:sta 9:ään), vammaisuus (5:stä 7:ään) sekä huonoihoisuus (8:sta 5:een). Näistä mielenkiintoisimpia ovat tavallisuus, vanhuus sekä vammaisuus, sillä ne eivät ole suoranaisesti ulkonäöllisiä piirteitä. Kahdeksan oppilasta oli jo projektin alussa tietoisia siitä, etteivät mediakuvien esitystavat vastaa normaaliutta, ja heidän määränsä kasvoi projektin myötä yhteentoista. Lisäksi kaksi oppilasta totesi jo alkukyselyssä varsin kriittisesti, että kuvissa ei näy kauneushanteiden vastaisia ihmisiä. Tässä suhteessa kriittistä ajattelua ilmeni tutkittavien keskuudessa jo projektin alussa.

[Kuvissa ei näy] Perusihmisiä, erikokoisia, erinäköisiä. -- Kaiken kokoisia ei ole, vaikka vaatteet joita mainostetaan on tarkoitettu kaikille. Joa/A2

[Kuvissa ei näy] Yleensä lihavia/pulskia (miten sanoo), epätasaisen ihon kanssa, invaliideja eli kaiken täytyy mainoksissa olla täydellistä. Angelica/A2

Hieman yllättäen annettujen määritelmien lukumäärä väheni alkukyselyn 26:sta loppukyselyn 16:een, alkukyselyssä toisin sanoen kuvailtiin esitystapoja monipuolisemmin. Syynä tähän saattaa yksinkertaisesti olla kyselyn toistuvuus: ensimmäisellä kerralla piirteitä keksittiin innokkaasti, mutta kun sama kysymys esitettiin uudestaan, ei välttämättä enää jaksettu paneutua vastaamiseen.

5.4 Yhteiskunnallisuus

Herkmanin (2007, 36) mukaan yhteiskunnallisesti suuntautunut kriittisyys havaitsee kuviin sisäänrakennetut poliittiset ja taloudelliset intressit, sekä pyrkii kohti solidaarisuutta. Lisäksi Suoranta tähdentää, että mediakulttuuri, sen kuvasto luonnollisesti mukaan lukien, on aina yhteydessä mark-

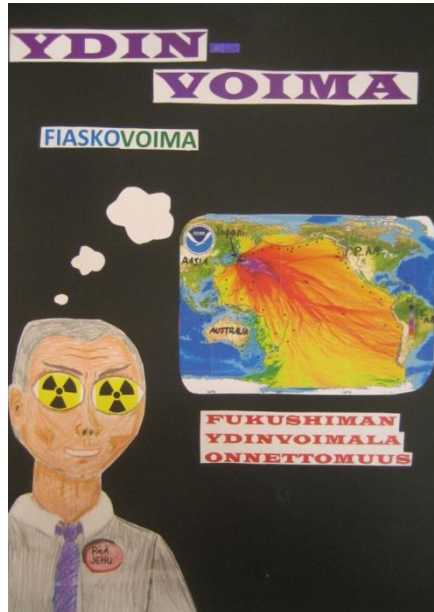
kinoituneeseen, uusliberalistiseen ajattelutapaan (Suoranta 2003, 23). Tähän teemaan sisältyvät alaluokat *Kiinnostus yhteiskuntaan*, *Epäoikeudenmukaisuuden tiedostaminen* sekä *Halu toimia*.

5.4.1 Kiinnostus yhteiskuntaan

Ainakin Banksyn teokset herättivät ajatuksia yhteiskunnasta ja politiikasta. Maija/K2

He [nykytaiteilijat] ottavat hyvin omalla taiteella kantaa ajankohtaisiin asioihin. Milena/K2

Kantaaottava taiteilija -työ innosti oppilaita erityisesti yhteiskunnalliseen kantaaottavuuteen. Kahden oppilaan kommenteissa kävi ilmi kiinnostuksen herääminen yhteiskunnallisia asioita kohtaan. Lisäksi kahdeksan oppilaan töiden aiheet heijastelevat ajankohtaisia yhteiskunnallisia teemoja. Parissa työssä käsitellään homoseksuaalisuutta, joka on ollut mediassa esillä tämän tutkimuksen aikaan äänestetyin sukupuolineutraalin avioliittolain vuoksi. Minean *kantaaottava taiteilija* -työ (kuva 29) heijastaa viimeaikaista keskustelua sananvapaudesta sekä vihapuheesta. Maken *kantaaottava taiteilija* -työssä on englanninkielinen teksti, joka on käännettynä: ”Hän [Jumala] ei ole olemassa ja ihmisten pitäisi ryhtyä ateisteiksi sen sijaan, että tappaisivat ihmisiä heidän uskonsa vuoksi.” Projektin aikoihin käytiin kiivasta keskustelua uskonnonvapaudesta, kun Vapaa-ajattelijat toivat julkiseen keskusteluun ajatuksen poistaa peruskouluista kaiken uskontoihin viittaavan. Reinon *kantaaottava taiteilija* -työssä taas on teksti: ”Jälleen loistava päivä on mennyt ohitse, enkä ole käyttänyt ruotsia kertaakaan”, joka viittaa vireillä olevaan keskusteluun pakollisesta ruotsin kielen opetuksesta peruskoulussa muuttamisesta vapaaehtoiseksi. Paavon *Vastamainos* -työ (kuva 27) taas on kannanotto eläinten oikeuksien puolesta, jotka nousevat julkiseen keskusteluun säännöllisin väliajoin. Nuoret eivät siis ole välinpitämättömiä yhteiskunnassa käytäviä keskusteluja kohtaan, vaan heillä on mielipiteitä asioista ja he mielellään ilmaisevat niitä, jos siihen vain annetaan mahdollisuus.

Kuva 25 Nikita/Vastamainos

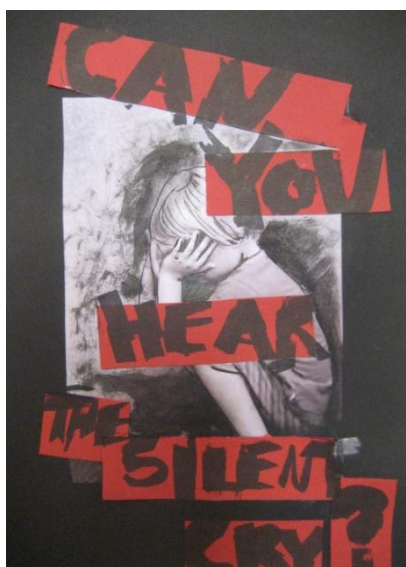
Yhteiskunnallinen viesti on myös Nikitan *Vastamainos* -työssä (kuva 25). Logoväännöksen pohjana on energiayritys Fennovoima, joka on muotoiltu uudestaan *Fiaskovoimaksi*. Tunnistettavuus syntyy samankaltaisesta typografiasta. Kuvan elementit eivät jätä tulkinnanvaraa: työssä viitataan vuonna 2011 sattuneeseen ydinvoimalaonnettomuuteen Japanin Fukushimassa. Kuvan hahmon – joka lie-nee stereotyyppinen kuva japanilaisesta – ajatuskuplassa on maailmankartta, jossa kuvataan Fukushiman onnettomuudesta seuranneen ydinlaskeuman laajuutta. Tällä tekijä haluaa sanoa, että onnettomuuden seuraukset ovat olleet globaalit.

Hahmolla on ydinvoiman tunnukset silmien paikalla. Tällä tekijä kuvaa ydinvoiman kannattajien sokeutta ydinvoiman vakaville riskeille muiden intressien, kuten taloudellisten, painaessa enemmän vaakakupissa. Fennovoiman ja Fukushiman onnettomuuden tuominen samaan kuvaan viestii yrityksen ydinvoimapolitiikan vastuuttomuudesta. Tekijän viesti on selvä: Fennovoiman päätös rakentaa lisää ydinvoimaloita on fiasko.

5.4.2 Epäoikeudenmukaisuuden tiedostaminen

[Kriittinen tapa katsoa kuvia tarkoittaa,] Että huomaa kuvista epäoikeudenmukaisia asioita. Katariina/V3

Yhteiskunnassa vallitsevien valtasuhteiden vuoksi siellä on aina myös epäoikeudenmukaisuutta. Kriittisyys on tämän asian tiedostamista ja julkituomista. Yllä olevat kommentit ovat tulosta *Vastamainos* ja *Mainosten salatut ajatukset* -töiden parissa työskentelystä. Kuvaesimerkki sen sijaan on Maijan *Kantaaottava taiteilija* -työ (kuva 26). Työn inspiraationa on toiminut Barbara Krugerin nykytaideteoksille ominainen kuvan ja tekstin yhdistelmä, jota on lainattu vapaalla kädellä. Työn taustalle on valittu kuva kyykistyneestä pikkulapsesta, joka peittää kasvonsa käsillään. Vaikkei katsoja näekään lapsen itkevän, hänen asentonsa ja eleensä viestivät sulkeutuneisuutta, surua ja pahaa mieltä. Katsoja ei myöskään tiedä, mistä syystä lapsi on pahoillaan, mutta kuvaan liitetty teksti luetaan automaattisesti kuvaa selittävänä: ”Can you hear the silent cry?” eli ”Voitko kuulla hiljaisen itkun?”. Näin ollen teksti vahvistaa kuvantulkinnasta muodostunutta käsitystä itkevästä lapsesta. Katsoja ei tunnista lasta, kyseessä ei siis ole julkisuudenhenkilö. Näin saadaan aikaiseksi tulkinta, että kuva esittää lasta yleisellä tasolla, kaikkia maailman syystä tai toisesta itkeviä lapsia. Jostain syystä kuvasta ei tule mieleen ne lapset, jotka eivät ole saaneet makeisia vaikka olisi karkkipäivä, vaan mieli suuntautuu vakavampiin aiheisiin. Suomessa lapsien pahaa oloa aiheuttavat esimerkiksi perheen sisäinen väkivalta tai koulukiusaaminen, maailmalla aids-orpous, nälänhätä ja lapsityövoima. Mikä sitten onkin ollut tekijän motiivi aiheen esille nostamiseen, mielikuva erityisesti lasten kärsimyksistä on koskettavampi kuin jos käsiteltäisiin maailman kärsimystä yleisesti.

Kuva 26 Maija/Kantaaottava taiteilija

5.4.3 Halu toimia

Kapinallisia ajatuksia, eli jos voisin saada kasaan kunnan joukon ihmisiä, niin voisin järjestää kokonaisen mielenosoituksen niiden avulla. Paavo/V2

Halu toimia on oikeastaan luonnollinen seuraamus edellisestä teemasta, eli epäkohtien tiedostamisesta. Epäkohtien tiedostaminen voi tuntua ikävältä, mutta kriittisen tulkitsijan ei tarvitse jäädä passiiviseen ahdistuksen tilaan: Herkmanin mukaan on mahdollista käydä ”semioottiseen sissisotaan” valtaapitäviä vastaan kanta-aottavan taiteen muodossa. Itselle merkityksellisiä epäkohtia voi työstää taiteellisen toiminnan kautta, ja töiden esittäminen julkisesti lisää toimintakykyä, toisin sanoen voimaannuttaa. Herkmanin sanoin: ”median käyttäminen ei ole vain passiivista vastaanottoa vaan aktiivista merkitysten tuotantoa ja tulkintaa, jossa voi olla jopa vastarinnan aineksia.” (Herkman 2006, 70.)

Kuva 27 Paavo/Vastamainos

Yllä oleva Paavon kommentti kertoo, että hän on oivaltanut jotain olennaista kansalaistottelemattomuuden mekanismista: valitaan aihe, joka halutaan nostaa julkiseen keskusteluun, kootaan samanmielinen porukka ja mennään yhdessä julkiselle paikalle, vaikkapa eduskuntatalon portaille, ilmaistamaan tuo mielipide. Paavon *Vastamainos* -työ (kuva 27) sen sijaan on esimerkki Herkmanin mainitsemasta ”semioottisesta sissisodasta”, jossa mainonnan keinoin tuodaan esille mieltä askarruttava yhteiskunnallinen epäkohta. Projektin töistä järjestettiin lisäksi näyttely koulun käytävälle, joten siinäkin on kyse julkisesta toiminnasta ja kannanottojen levittämisestä yleiseen tietoisuuteen.

Työtä hallitsee jonkin eläimen, mahdollisesti jonkin koiraeläimen, kuva. Tekijä on itse manipuloinut kuvan toista puolikasta: muokattu puoli tuo mieleen epätodellisen hirviön vastapuolen luonnol-

lisuuteen verrattuna. Muokatulla puolella lukee teksti: ”*After experiment*” ja toisella puolella ”*Before experiment*” eli ”*kokeen jälkeen*” ja ”*ennen koetta*”. Lisäksi kuva kysyy katsojalta hieman ironiseen sävyyn ”*Do you see the difference?*”, ”*Näetkö sinä eron?*”, sillä kukapa ei näkisi eroa kuvanpuolikkaissa. Kriittisen kannanoton kohteena on siis jonkinlainen koe, joka muuttaa eläimen ulkonäköä. Tulkinnan varaan jää, millainen eläinkoe on kyseessä: lääketieteellinen, kosmeettinen vai peräti geenimuunteluun liittyvä koe. Kuvaa hallitsee kuitenkin eläintä kohtaan tuotettu vääräys ja mahdollisesti kärsimys, mikä herättää katsojassa myötätuntoa.

5.5 Muut

Luokkaan *Muut* sijoitin ne teemat, jotka eivät sopineet neljään edelliseen luokkaan. Tähän kappaleeseen kuuluu oivalluksia mielipiteen muodostamisesta ja esilletuomisesta, sekä oppilaiden työskentelyssä ilmenneitä ristiriitaisia ajatuksia, joita kutsun konflikteiksi.

5.5.1 Mielipiteen muodostaminen

Saada mielipide asioista kyseenalaistaen. Leevi/V3

Kantaaottava taiteilija -työssä lähdettiin liikkeelle muodostamalla kantaaottava mielipide itselle tärkeästä asiasta. Tehtävän suoma vapaus ei osoittautunut kaikille niin helpoksi kuin olisi voinut kuvitella, ja joissain oppilaissa tämä aiheutti hämmennystä. Tilannetta kuvaa ote projektipäiväkirjasta:

Sanoin: ”Nyt teidän mielipiteenne ei tarvitse miellyttää opettajaa. Aiheen saa ihan itse päättää!” --- Ehkei hän uskalla sanoa mielipidettään ääneen. Ehkä hän on tottunut siihen, että hänen mielipiteensä ovat väärä. (Projektipäiväkirja 0711H4)

Tästä voi päätellä, ettei oppilaan omien mielipiteiden julkituominen ole koulumaailmassa arkipäivää. Samoin on oppilaan omien, informaaleissa oppimistilanteissa saatujen tietojen arvostamisen laita: oppilaan vapaa-aika- ja koulumaailmat ovat toisistaan erilliset, eikä näiden välistä kosketus-

pintaa usein ole. Kun projektissa toimittiin näiden maailmojen välimaastossa, se ymmärrettävästi aiheutti hämmennystä.

Kuva 28 Ursula/Kantaaottava taiteilija

Sai luoda kuvan oman mielipiteen kanssa. Ursula/K3

Ursulaa *Kantaaottava taiteilija* -tehtävänanto innoitti yhdistämään kuvan ja mielipiteen kuvan 28 osoittamalla tavalla. Barbara Krugerin teos *"Your body is a battleground"* on selkeästi ollut tässäkin työssä pohjana (vrt. kuva 22). Alkuperäisen teoksen naishahmon tilalle tekijä on vaihtanut populaarikulttuurin kuvastosta tutun artistin, Michael Jacksonin, ja toisen puolen kasvoista tekijä on muokannut negatiiviksi, vastaamaan alkuperäisen teoksen ulkoasua. Samoin teksti on asemoitu kuvan kasvojen päälle kuin Krugerin teoksessa, samankaltaista typologiaa käyttäen.

Teksti, tekijän mielipide, julistaa: *"Just because you read it in the magazine or see it on the TV screen don't make it factual"* eli käännettynä *"Vaikka luet jotain lehdestä tai näet jotain TV-ruudusta, se ei tee siitä todellista"*. Teksti ilmaisee tiivistetysti sen, mistä kriittisissä mediakuvanlukutaidoissa on kyse: siitä, että tunnistaa ja kyseenalaistaa median rakentamat totuudet ja arvot, ja niiden omaksumisen sijaan muodostaa omat käsityksensä.

Työ sisältää useita tulkintakerroksia. Tekijän käyttäessä kuvaa henkilöstä, jonka osapuilleen kaikki tunnistavat, voidaan pohtia, minkälaisen kuvan media on rakentanut Michael Jacksonista ja kuinka totuudenmukainen se on. Toisaalta kuvan henkilö voi edustaa kokonaista populaarikulttuuria, jolloin voidaan pohtia millaisen käsityksen todellisuudesta populaarikulttuuri ja sen kuvasto muodostavat. Kolmanneksi tulkinnan voi ulottaa kaikkeen mediatuotantoon ja suhtautua kriittisesti sen tar-

joamiin käsityksiin todellisuudesta. Yhtä kaikki taiteen – ja tässä tapauksessa nykytaiteen – välineellinen arvo on sen mahdollisuudessa avustaa mielipiteen muodostamisessa.

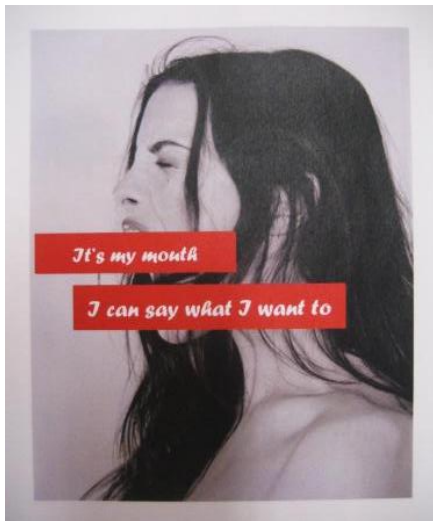
5.5.2 Mielipiteen esilletuominen

Taiteella on myös välineellinen arvo mielipiteen esilletuomisen muodossa. Erityisesti *Kantaaottava taiteilija*-töissä sekä *Vastamainoksissa* annettiin tilaa oman mielipiteen ilmaisemiseen. Näiden tehtävien myötä viisi oppilasta ilmoitti oppineensa ilmaisemaan mielipiteensä taiteen avulla.

Me tietään jo niin paljon, mutta ne taiteilijoiden työt oli ihan kivoja, miten mielipide upotetaan taiteeseen. Silja/K2

Kantaa voi ottaa monilla tavoilla. Kuvien kannanottaminen on hienoa ja taiteenakin toimii hyvin. Irmeli/K2

Miten voi kritisoida asioita ja jakaa mielipiteitä kuvien avulla. Uusia tekniikoita muokata kuvia. Leevi/V1

Kuva 29 Minea/Kantaaottava taiteilija

Ei muuten paitsi, että täytyy olla varovainen mitä kirjoittaa. Laitoin: "it's my mouth I can say what I want to." Ja tajusin vasta jälkikäteen ettei se ollut ehkä ihan hyvä, sillä eihän se ole totta. Minea/K2

Minean kantaottavan työn (kuva 29) tyyli on lainattu Barbara Krugerin teosten kuvakielestä: mustavalkoinen kuva, jonka päälle on sijoitettu valkoinen teksti punaisella pohjalla. Kuva esittää naisen profiilia, henkilö saattaa olla populaarikulttuurista tunnettu, mutta asiasta ei ole varmuutta. Tärkeämpää on kasvojen ilme: naisen avonainen suu (vaikkakin tekstillä peitetty) ja suljetut silmät viestivät, että hän sanoo jotain, mahdollisesti huutaen. Silmien ja kulmakarvojen asento kuvastavat myös voimakasta tunnetilaa, kenties ärtymystä. Teksti merkitsee: ”Saan sanoa omalla suullani mitä haluan”. Teksti luo kuvaan konnotaation, että nainen hieman kapinoiden sanoo mitä haluaa, vaikka se ei olisi kaikille mieluista kuultavaa.

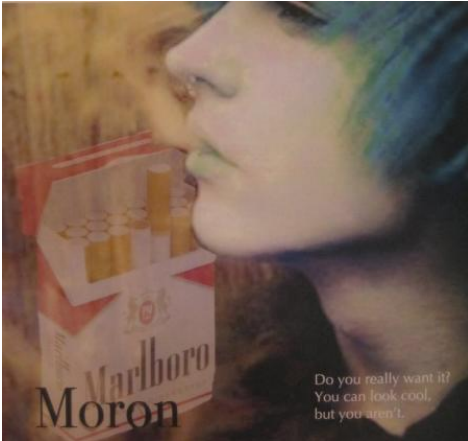
Tehtävän parissa työskentely sai tekijän pohtimaan omaa mielipidettään kriittisesti, ja jälkepäin hän kirjoittikin kommentissaan, ettei hänen kantaottava lauseensa ehkä pidäkään paikkaansa. Projektin viimeisellä kerralla, kun tarkastelimme töitä yhdessä luokan kanssa ja keskustelimme niiden herättämistä ajatuksista, tästä nousi kiivas keskustelu. Muutamia luokasta olivat sitä mieltä, että lause pitää täysin paikkansa, osa suhtautui asiaan varauksella. Totesin, että asia ei todellakaan ole yksinkertainen, sillä kysymys on päivänpolttava: juuri nyt käydään keskustelua sananvapauden laajuudesta, ja kiistellään siitä, kenen mielipide saa tulla julki ja kenen ei. Esimerkiksi julkisuuteen on noussut käsite ”vihapuhe”, ja kaikki tietävät millaista tuhoa harkitsematon kirjoittelu sosiaalisessa mediassa aiheuttaa.

5.5.3 Konflikti

Edellinen esimerkki mielipiteen esilletuomisesta on samalla esimerkki oppilaan sisäisestä konfliktitilanteesta, jossa hänen omat käsityksensä ajautuvat ristiriitaisuuksiin. Yhteensä kolmella oppilaalla ilmeni tällaisia ristiriitaisia pohdiskeluita: toinen liittyi projektin aiheeseen itseensä, ja kolmas pohti asennettaan tupakointiin.

Kyllä. Ajattelin ensin että miksi kaikkea pitää arvostella näin paljon, mutta aloin päästä juttuun sisään lopuksi. Leevi/V2

En pidä tupakoimisesta muutenkaan. Paitsi että jotkut näyttävät ihan kivoilta tupakoidessa, mutta silti ei. Joa/V2

Kuva 20 Joa/Vastamainos

Yllä oleva *Vastamainos* -työ (kuva 30) on Joan tulos hänen tupakointiin liittyvistä pohdinnoista. Tekijä on käyttänyt taitavasti kuvankäsittelyohjelmaa: taustalla on kuva henkilöstä, joka voisi yhtä hyvin olla nuori mies tai nainen. Tupakoiva henkilö on kuvattu hieman ihannoivasti: olemus vastaa nuorten hyväksymää kuvaa nuoresta henkilöstä, ja hänen eleistään, kohotetusta leuasta ja raollaan olevasta silmästä, voi päätellä että hän nauttii siitä, mitä tekee. Savunkin on kuvattu purkautuvan suusta kauniisti.

Taustalla on lisäksi savukerasia, jonka päällä on väännös tuotteen nimestä, Marlborosta: *"Moron"* eli *"Tuperys"*. Alalaidassa on teksti: *"Do you really want it? You can look cool, but you aren't."* Teksti vahvistaa tekijän tarkoituksen kuvata tupakoitsija ihannoitavana: *"voit näyttää siistiltä"*, mutta karistaa ihailevan mielikuvan pois seuraavassa lauseessa, *"mutta et ole sellainen"*.

Kyseinen *Vastamainos* -työ varmasti vetoaa nuorten ikäryhmään, sillä siinä käydään rehellistä pohdintaa tupakoinnin ihannoimisesta. Usein nuorten vastaanottama valistus vetoaa tupakoinnin terveydellisiin haittoihin, muttei sen katu-uskottavuuteen tai esteettisyyteen, joilla on suuri merkitys kokeilunhaluisille nuorille. Savua suustaan tuprutteleva henkilö voi joidenkin nuorten mielestä näyttää hienolta, "siistiltä", mutta tekijä rohkeasti kyseenalaistaa tämän mielikuvan. Sisäisessä konfliktissaan tekijä siis päätyi vastustamaan tupakoinnin aloittamista.

6 MUUTOSTA KRIITTISEMPÄÄN AJATTELUUN

Tässä luvussa tarkastelen, millaisia vastauksia oppilaat ovat antaneet projektin alku- ja loppukyselyssä, ja teen aineiston pohjalta vertailua, onko vastauksissa havaittavissa muutosta kriittisemmän ajattelun suuntaan. Alku- ja loppukyselyn kysymykset olivat jokseenkin samoja, mitä kautta pystyin tarkastelemaan, onko kehitystä kriittisempään ajatteluun tapahtunut matkan varrella.

Analyysi on toteutettu tekstiaineiston sanallisia ilmaisuja kvantifioiden (Eskola ym. 2008, 164). Yleisesti voi sanoa, että muutama oppilas osasi esittää kriittisiä kannanottoja jo ennen projektin alkua, ja muutamalla havaittavaa muutosta ei tapahtunut. Esimerkkinä kuitenkin kysymyksen ”miten kuvan vastamainos kritisoi yritystä?” vastauksista voidaan alku- ja loppukyselyjen vertailussa luokitella kolmenlaisia vastaajia. Kymmenellä oppilaalla oli vastauksissa tapahtunut muutosta kriittisempään suuntaan, kymmenellä oppilaalla kriittinen käsitys oli säilynyt alusta loppuun saakka, ja seitsemällä ei ollut projektin aikana muodostunut kriittistä käsitystä. (Kuuden oppilaan vastauksia ei voinut verrata, sillä he eivät olleet vastanneet molempiin kysymyksiin poissaolojen takia.)

Seuraavat esimerkit ovat vastauksia kysymykseen ”Miten kuvan vastamainos kritisoi yritystä?”. Kuva (ks. liite 2) esittää nuorta naista, joka ompelee vaatteita vaatimattomassa huoneessa. Kuva on mustavalkoinen, ja yllä on teksti ”Live in Central America” eli ”suora lähetys Keski-Amerikasta”. Alalaidassa on vaateyrhtiö Hennes & Mauritzin logo peilikuvaksi käännettynä. Kuva tuo esiin epäkohdan, joka liittyy yleisemmin vaateyrhtiöiden puutteisiin yhteiskuntavastuusta: vaatteet teetetään edullisesti maissa, joissa työntekijöiden palkkaus, työolot ja oikeusturva ovat heikkoja. Vastaajan ensimmäinen kommentti on alkukyselystä ja jälkimmäinen loppukyselystä: esimerkkikommenteissa ajattelussa on tapahtunut muutosta kriittisempään suuntaan.

Ei H&M:n vaatteita ihan noin valmisteta! Ne valmistetaan kunnon tehtaissa, eikä Keski-Amerikan kylissä. Paavo/A6

Se kuvaa, kuinka asiat ovat H&M:n liikkeellä oikeasti, eli Keski-Amerikkalaiset työläiset valmistavat käsin vaatteita huonolla palkalla huonoissa oloissa. Paavo/L6

Kuvassa nainen ompelee itse vaatetta ja näyttää surulliselta. Myös H&M logo on käännetty väärinpäin. Maija/A6

Että oikeasti todella köyhät ihmiset ompelevat H&M:n vaatteet eivätkä saa siitä paljoa palkkaa. Maija/L6

Nuori tyttö ompelee alkeellisissa oloissa kaltereiden takana jotain. Silja/A6

Lapsityövoima on halpaa, mutta ei hyväksi lasten kasvulle ja kehitykselle. Silja/L6

Toinen kyselyssä esitetty kysymys oli ” Löydätkö kuvasta jotain kritisoitavaa, eli onko mainoksessa jotain mitä kyseenalaistaa? Kuva (ks. liite 2) esittää pikaruokaketju McDonald’sin mainosta, jossa kuvataan perhe syömässä ja seurustelemassa iloisesti hampurilaisravintolassa. Mainoksessa on englanninkielistä tekstiä, jossa keuhutaan yrityksen tuotteita (teksti on käännetty kyselyyn). Kuvasta oli tarkoitus kritisoida pikaruokayritystä tai pikaruokaa jollain tasolla: esimerkiksi joko tuotteen epäterveellisyyttä tai ylikansallisten yritysten kasvavaa valtaa.

Seitsemän oppilaan vastaukset paljastuivat vertailussa muuttuneen kriittisemmiksi. Alkukyselyn vastauksista voi havaita, ettei katsetta ole vielä osattu suunnata kritiikin kohteeseen, eikä kehotusta kritisoimiseen ole täysin ymmärretty.

Miksi aina äiti, isä, sisko ja veli luonnottoman iloisia. Nikita/A4

Anna ”parasta” perheellesi, mutta vain, jos ylipaino, tyhjä lompakko, ja veritulpat on parasta tai edes lähelle positiivista. Nikita/L4

Loppukyselyssä kysyin oppilailta suoraan, muuttuiko heidän käsityksensä mainoskuvista projektin aikana. Oppilaista 15 ilmoitti, että jotain muutosta on tapahtunut, 17 taas ei kokenut muutosta projektin aikana. Jälkimmäisten joukossa on sekä ne oppilaat, jotka jo suhtautuivat mainoskuviin kriittisesti että ne, jotka eivät ilmaisseet osaavansa katsoa kuvia kriittisesti projektin päätyttyäkään. Huomattava osa oppilaista kuitenkin koki saaneensa välineitä kuvien kriittisempään tarkasteluun, erityisesti mainonnan totuudellisuuden, kauneusihanteiden ja kuvamanipulaation suhteen.

Voin kertoa siitä niille ihmisille jotka elävät valheessa. Matias/L8

Opin katsomaan mainoksesta muitakin puolia, kuin ensimmäisenä mieleen putkahtaneita. Kullervo/L8

No en osta kaikkea niin helposti mainosten perusteella enää. Maija/L8

Osa tulkitä mainoksia paremmin ja huomaan että niitä on muokattu. Ennen uskoin mallien syntyvän täydellisinä. Irmeli/L8

Loppukyselyssä kysyin oppilailta, kokivatko he tarvitsevansa projektissa oppimiaan asioita elämässään. Usein tuntuu, ja Herkman on myös huomannut, että koulussa opitut asiat eivät yllä koskettamaan oppilaiden muuta elämää, vaan kouluoppiminen nähdään välineenä tulevaisuuden ammattitaidon hankkimiseen (Herkman 2007a, 221). Siihenhän moni oppiaine tähtää, eikä siinä ole mitään vikaa. Harvoin loppujen lopuksi koulun arjessa käsitellään aiheita, joissa opetellaan hyvää elämää: omaa, itsenäistä ajattelua, kriittisiä tapoja tarkastella mediaa ja yhteiskuntaa, tervettä järkeä ja harkintakykyä. Hyvä esimerkki tästä on edellä kuvattu sananvapauskeskustelu (ks. luku Mielipiteen esilletuominen 5.5.2).

18:sta vastaajasta 9 koki, että projektin annista on heille on hyötyä elämässä. Valtaosa heistä ilmoitti kriittisen näkökulman helpottavan ja parantavan elämänlaatua. Moni vastaus liittyi itsensä hyväksymiseen: siihen, etteivät kuvat heikennä itsetuntoa entiseen tapaan. Eräs vastaaja taas käsitti projektin olevan markkinointialan rekrytointikurssi.

Ehkä on vähän höllempi ihannekuvan suhteen. Silja/L10

Ehkä sekin, että mallit eivät olekaan täydellisiä, nostattaa omaa käsitystä muista ja itsestään. Irmeli/L10

Opin ettei tarvitse olla täydellinen ja samanlainen kuin mainosten ihmiset. Samalla oppii hyväksyy itsensä sellaisena kun on. Riina/L10

Ei. Koska aion valita ammatikseni asianajajan. Angelica/L10

7 POHDINTA

Jo projektin alkuvaiheessa kävi selväksi, etten voinut keskittyä yksinomaan graduaineiston haalimiseen ja tutkimuksen teoreettisiin ihanteisiin, vaan opettajana minun tuli ennen kaikkea olla läsnä oppilaille, hoitaa koko se työ, joka luokkahuoneessa opettajalta vaaditaan. Täytyy myöntää, että aloitin projektin ikään kuin ”teoria edellä”, ja jouduin projektin kuluessa miettimään esimerkiksi tehtävänantoja käytännöllisemmiksi ja innostavammiksi. Myös luokan sosiaalinen ilmapiiri aiheutti päänvaivaa: miten voitan oppilaiden luottamuksen ja millä keinoilla voin ylläpitää työrauhaa luokassa. Totesin, että vaikka tutkivalla opettajalla on hyvä mahdollisuus kokeilla eri asioita oman luokkansa kanssa, suuri osa huomiosta ja voimavaroista kuluu perusopetustyöhön. Näiden kokemusten pohjalta ymmärrän käsityksen, että on rohkeaa sukeltaa norsunluisesta gradukopista arमतomien oppilaiden keskelle, mutta mielestäni se oli tutkimustyöni ehdoton edellytys. Prosessin aikana pohdin, onko teoria minkään arvoista, ellei se toimi käytännössä? Mistä muualta saa hyvää teoriaa, ellei tosielämästä?

Tutkijan roolini on jossain määrin kahtalainen. Pyrkimykseni toimia projektissa sekä tutkijana että opettajana asetti eteeni koko joukon haasteita verrattuna tilanteeseen, jossa olisin ollut pelkästään tutkija jonkun toisen toimiessa opettajana. Tilanteita sivustaseuraavana tutkijana minun ei olisi tarvinnut keskittää huomiotani seikkoihin, joihin opettajalla kuluu paljon aikaa, kuten toiminnan organisointiin ja järjestyksen ylläpitoon. Koen kuitenkin, että kaksoisroolistani oli myös etua: saatoin toteuttaa projektin juuri niin kuin olin sen itse ajatellut, onhan ainoastaan opettajalla tilaisuus toteuttaa interventiota. Toisekseen, mikäli aion toimia työelämässä tutkivana opettajana, on tarpeen saada tästä kokemuksia.

Oppilaiden sanalliset ilmaisut aineistossa tiivistyivät viiteen pääluokkaan, jotka olivat *identiteetinrakennus*, *totuudellisuus*, *kyseenalaistaminen*, *yhteiskunnallisuus* sekä *luokka muut*. Näiden sisälle muotoutui 20 alaluokkaa, joista kahden sisälle jakautui kolme vielä alemmaa luokkaa. Oppilaiden ilmaisemien kriittisten teemojen rikkaus tuli iloisena yllätyksenä: tehtävien parissa työskentely johti heidät ajattelemaan ilmiöitä mediakuvien taustalla hyvin monipuolisesti. Esille tulleista teemoista vain muutamia käsiteltiin yhteisissä alustuksissa. Tehtävien aiheet oli suunniteltu sisällöltään väljiksi, jotta oppilaiden omat kiinnostuksen kohteet pääsivät niissä esille.

Kuvataidetoiden parissa työskentely herätti oppilaita pohtimaan, miten mediakuvat vaikuttavat yksilön identiteetinrakennukseen. Moni ilmaisi tämän usein huolestunein äänenpainoin, mutta vastauksissa nousi esiin myös voimaannuttavia ajatuksia armollisuudesta ja itsensä arvostuksesta. Samoin mediakuvan totuudellisuutta pohdittiin monipuolisesti erityisesti negaation eli kuvissa esiintyvän vilpillisyyden ja manipulaation kautta. Vastauksista kuvastui huoli tällaisten kuvien vaikutuksista käsityksiin normaaliudesta, ulkonäöstä sekä maailmankuvasta. Työskentelyn kautta avautui myös uusia näkökulmia ja syvempiä merkityksiä. Kolmannen teeman muodosti mediakuvien kyseenalaistaminen, joka sisältää oppilaiden tekemiä oivalluksia kuviin sisäänrakennetuista ihanteista ja stereotyyppisistä esitystavoista. Kyselyssä oppilaat pohtivat, millaisia esitystapoja jää näkymättömiin, ja näkymätöntä tehtiin näkyväksi kuvallisesti *Stereotypioita vastaan* -työssä. Oppilaat toivat ansiokkaasti esiin seikan, että mediakuvat ovat osaltaan rakentamassa toiseutta, ja korostavat sitä länsimaisten ihanteiden kautta. Oppilaat käsittelivät myös yhteiskunnallisia teemoja: osalla heräsi kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin, osa havaitsi epäoikeudenmukaisuutta, eräällä vastaajalla heräsi jopa halu toimia eli järjestää mielenosoitus. Muissa teemoissa oli opittu mielipiteen muodostamista ja sen ilmaisemista, sekä käytiin läpi sisäisiä ristiriitoja ajattelussa vallinneen tiedon ja uuden tiedon välillä.

Joitakin edellä lueteltuja alaluokkia saattoi edustaa vain yksi tai kaksi vastaajista, mikä voi vaikuttaa vähäiseltä, mutta katsoin sen kuitenkin merkitykselliseksi. Esimerkiksi vastamainokseen liittyvään kyselyyn vastasi vain 11 oppilasta, joten yksikin oppilas edustaa suurta prosenttia vastauksista. Toisaalta laadullisessa tutkimuksessa voidaan yksittäistäkin oivallusta pitää arvokkaana edistysaskeleena kyseiselle vastaajalle. Onhan kyseessä varsin lyhytkestoinen tapaustutkimus pienellä tutkittavien joukolla.

Luokittelu perustuu oppilaiden antamiin sanallisiin ilmaisuihin kuvallisten töiden sijaan, vaikka myös kuvataidetoita käytettiin aineistona. Päädyin tällaiseen ratkaisuun yksiselitteisyyden vuoksi: vaikka tutkimuksen lähtökohtana olikin käsitys, että kuvaa voi lukea tekstin tavoin, on kuvan merkityssisältö paljon rikkaampi ja monitulkintaisempi kuin sanallinen ilmaus. Lisäksi jaottelu olisi ollut jossain määrin keinotekoinen, sillä yhteen työhön saattoi sisältyä monia eri teemoja. Niinpä kuvien luokitteluun olisi saattanut tulla liiaksi ”astian makua”, eli tutkijan mieltymysten ja tulkintojen aiheuttamia vääristymiä. Pyrinkin analysoimaan kuvallisia tuotoksia niihin liittyvien kommenttien tai niissä olevan denotaation (kuvan ilmeisen tulkintatavan) kautta. Kuvat toivatkin analyysiin syväluotaavan ja rikastuttavan lisän.

Puolimatka esittää kritiikkiä emansipatorisen opetusmallin puutteista. Hänen mukaansa tulee olla tietoinen, mistä ollaan vapautumassa. Vapautuminen sellaisesta, mikä häiritsee myönteistä kehitys-

tä, on tietenkin tavoiteltavaa, mutta aivan kaikesta ei ole mielekästä vapautua. Elämässä on nimittäin olemassa myönteisiä rajoituksia, joista vapautuminen voi aiheuttaa vahinkoa. Tämän lisäksi mallista puuttuu pätevien arvojen tunnustaminen, sillä ajatellaan, että kriittinen keskustelu tuottaisi yhteisön kannalta parhaat arvot. Puolimatka huomauttaa, että ”[a]jatus ideaalisesta kommunikaatioyhteisöstä on utopistinen.” Hänen mukaansa puutetta voi korjata ottamalla toiminnan pohjaksi realismin edellyttämät yleispätevät arvot, kuten tämän tutkimuksen lähtökohtana onkin. (Puolimatka 2002, 278–280.)

Tutkijat eivät myöskään ole yhtä mieltä siitä, onko kriittisyyteen perustuva opetus hyväksi lapsen kehitykselle. Puolimatka kuvaa eräiden tutkijoiden ajattelevan, että kriittinen pohdinta tiedollisista ja moraalisisista perusteista horjuttaa lapsen perusturvallisuutta. Hän kuitenkin luudentaa näiden ajatusten äkkijyrkkää asettelua Deweyn mallilla, jossa kriittisyyttä tuodaan opetukseen asteittain: lapsen kehitystasoon mukautettuna kriittisyyttä voi harjoitella jo pientenkin oppijoiden kanssa. Turvaa kasvatustilanteeseen saadaan myös rajoilla sekä sillä, että opettaja toimii auktoriteettina, jolloin oppilaiden on turvallista harjoitella itsenäisyyttä ja kriittisiä taitoja. (Emt., 281–283.)

Pyrin valvomaan tutkimuksen kaikissa vaiheissa tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta. Oppilaat keksivät itselleen salanimet, joilla voitiin salata heidän henkilöllisyytensä tutkimuksesta raportoitessa. Samoin työt, joihin oppilaat olivat kuvanneet itseään, muokattiin raporttiin niin, ettei niistä ole mahdollista tunnistaa henkilöllisyyttä. Eettisyyden kannalta arveluttavaa oli tosin se, että tutkimusluvut myönsivät oppilaitoksen rehtori sekä luokkien opettajat, eivätkä oppilaat. Ratkaisua voi perustella sillä, että antamani kuvataideopetus kuului oppilaiden oppivelvollisuuteen, ja valikoitumisen väheneminen paransi tutkimuksen luotettavuutta. Tämä on myös yleinen käytäntö oppilaitoksissa suoritettavien tutkimusten kohdalla. Vaikka opetukseen osallistumiselle ei tarjottu vaihtoehtoa, oppilaille oli kuitenkin valta päättää, miten paljon he osallistuivat tutkimukseen, ts. mitä ja miten paljon tietoa he antoivat vastatessaan kyselylomakkeisiin. Pyrin myös kertomaan avoimesti tutkittaville, millainen tutkimus on kyseessä, ja lähetin koteihin tiedotteen, jossa informoitiin myös oppilaiden vanhempia. Tiedotteessa oli yhteystietoni, jonka kautta oli mahdollisuus kieltää osallistuminen tutkimukseen.

Suhteessa omiin näkökulmiini ja arvostuksiini olen pyrkinyt olemaan toisaalta avoin, toisaalta neutraali. Avoimuudella tarkoitan, että olen ollut arvoistani tietoinen ja tuonut ne raportissa esille. Lisäksi olen selvittänyt alan tutkimuskirjallisuudesta, mitkä ovat tutkimusaiheen kannalta hyväksyttäviä arvoja ja pyrkinyt tukeutumaan niihin. Neutraaliudella tarkoitan, etten ole esittänyt omia arvostuksiani muita parempina. Päinvastoin, tutkittavien tavoitteina oli ilmaista omia mielipiteitään ja luoda vaihtoehtoisia visuaalisia järjestyksiä mediakuvaston tarjoamien ihanteiden sijaan.

Luotettavuuteen kuuluu tutkimuksen raportointi niin, että tutkimus olisi toistettavissa. Raportissa onkin kerrottu tutkimuksen konteksti ja kuvaus, ja tutkimusta varten kehittämäni opetusmateriaali on raportin liitteenä. Mutta, kuten Syrjälä ja Numminen toteavat, ainutkertaista kasvatustilannetta ei voi toistaa samanlaisena. Ulkoinen reliabiliteetti toteutuukin, kun prosessi ja menetelmät on kuvattu todenmukaisesti. (Syrjälä ym. 1988, 143.)

Sisäistä validiteettia, eli yleistettävyyttä ja tutkimustulosten käyttökelpoisuuden arviointia, ei laadullisessa tutkimuksessa tarkastella tilastollisina todennäköisyyksinä, vaan sen perusteella, kuinka käyttökelpoisia ja hyödyllisiä tulokset ovat vastaanottajan kannalta (Emt., 142). Vastaanottajina voidaan katsoa olevan yläasteikäiset oppilaat sekä kuvataideopettajat, joita kiinnostaa kriittisiä mediakuvanlukutaitojen opettaminen ja kehittäminen. Projektin heikkouksiksi voi lukea sen lyhyen keston sekä sen, että projektin toteuttajana oli oman opettajan sijaan oppilaille entuudestaan tuntematon henkilö. Samoin oppilaitoksesta puuttui vastaavanlaisen taidemuodon perinne: pioneerityö on tunnetusti raskaampaa kuin esikuvien seuraaminen. Näistä haasteista huolimatta lähes puolet oppilaista ilmoitti, että heidän tapansa tarkastella mediakuvia on muuttunut kriittisempään suuntaan, ja lähes jokainen tutkimusprojektiin osallistunut oppilas teki menestyksekkäästi kriittisesti kantaottavia kuvataidetoita. Samoin puolet vastaajista oli yhtä mieltä alan tutkijoiden kanssa siitä, että nuorten ikäryhmän on hyödyllistä oppia kriittisiä mediakuvanlukutaitoja, kuluttaahan ikäryhmä päivittäin useita tunteja eri medioita ja erityisesti kuvallisia medioita. Vaikka tutkimuksesta kävi ilmi, että osalla tutkittavista oli entuudestaan hyvät kriittiset mediakuvanlukutaidot, huomattava osa kuitenkin ilmoitti projektin myötä kehittyneensä näissä taidoissa. Moni jopa kertoi, että he tiedostivat ensimmäistä kertaa kriittisen lähestymistavan tässä projektissa. Kriittisyyden tarve mediakuvien suhteen tulee tuskin vähenemään tulevaisuudessakaan. Onhan havaittavissa, että mediat visualisoidut jatkuvasti, ja nuoret tulevat varmasti viettämään yhä enemmän aikaa medioiden parissa.

Jatkotutkimusaiheena voisikin pyrkiä sulkemaan pois tämän tutkimuksen em. heikkoudet ja selvittää, millaista muutosta saa aikaan oppilaille tutun opettajan toteuttama pitkäaikainen projekti. Ihanne olisi tilanne, jossa projektia ylläpidetään oppilaitoksessa vuodesta toiseen, jolloin kriittisen mediakuvataide tulisi osaksi koulun toimintakulttuuria. Myös mediakuvien muotoja sekä tuotantoa on mahdollista laajentaa jatkotutkimuksissa: esimerkiksi videokuvaa, jossa yhdistyy kuvan ja sanan lisäksi ääni ja liike, voi tutkia tekemällä videotaidetta. Projektiin voisi lisätä myös teknisten taitojen, kuten kuvankäsittelyohjelman, opettamista. Samoin eri oppiaineiden, kuten esimerkiksi kuvataiteen ja äidinkielen, yhteiset projektit olisivat varmasti hedelmällisiä.

Keskustelu siitä, kenen velvollisuus tai oikeus on opettaa kriittistä mediakasvatusta, tulee jatkuamaan: opettajien keskuudessa käytävä keskustelu vaikuttaa ruohonjuuritasolla, ylemmällä tasolla

keskustelu vaikuttaa opetussuunnitelman kautta laajemmin koko koululaitokseen. Tämän tutkimuksen tavoitteena on osallistua keskusteluun aiheesta, puoltaako kriittisen mediakasvatuksen opettaminen koululuokassa paikkaansa. Kuten edellä on todettu, tilausta erityisesti kuvallisen median tarkasteluun on kolmesta syystä: kuvien osuus ja merkitys mediassa on kasvanut, nuorten kuvallisen median kulutus on suurta, ja nuorten kriittinen kuvanlukutaito on heikolla tasolla tai vaihtelu ikäryhmän sisällä on suurta siitäkin huolimatta, että ollaan paljon tekemisissä kuvallisen median kanssa.

Kriittisen ajattelun muodostuminen on yksilölle pitkä prosessi: se kehkeytyy hiljalleen maailmasta saatujen tietojen ja kokemusten kautta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli ennemminkin pienten kipinöiden iskeminen kuin se, että annetaan oppilaalle projektin päätyttyä diplomi: ”onneksi olkoon, olet nyt valmis kriittinen ajattelija”. Tutkimuksen tarjoamalla pienillä puitteilla ja resursseilla ei ollut mahdollisuuksia mullistaviin edistysaskeliin tai kriittisen ajattelun tyhjentävään käsittelyyn. Kyseessä oli ennemmin rohkaiseva kokeilu ja erityisesti henkilökohtainen kasvun ja oppimisen paikka. Rohkeana johtopäätöksenä voisin aavistaa, että tutkimukseen osallistuneet nuoret muistavat tämän lyhyen kohtaamisen ja saivat jonkinlaisia eväitä mediakuvien uudenlaiseen, kenties syvällisempään ja kriittisempään tarkasteluun. Moni entuudestaan kriittinen tulkitsija sai syventää taitojaan ja moni sai kokea kriittisen näkökulman ensikosketuksen.

Kaiken kaikkiaan tutkimusprosessi oli varsin rikastuttava kokemus. Vaikka pääällimmäisenä muistona onkin usein kädenvääntö auktoriteetista oppilaiden kanssa, palautteiden lukeminen lämmittää mieltä. Moni hiljainen ahertaja on saanut uutta ajattelemisen aihetta, saanut ilmaista mielipiteitään ja tutkia ympäröivää kuvatulvaa hiukan erilaisesta näkökulmasta. Luokkaan mahtuu kapinoitsijoita, hiljaisia, pidättyväisiä, kovaäänisiä, epävarmoja, herkkiä, pohdiskelijoita, ahertajia, puhelimen räplääjiä, jumittajia, vetäytyviä, ystävällisiä, itsenäisiä ja ylivilkkaita oppilaita. Näidenkin luokkien jokainen jäsen oli yksilöllinen oma persoonansa. Toisten oppilaiden kanssa tekeminen sujui helposti näinkin lyhyen projektin puitteissa, toisten kanssa olisi tarvinnut enemmän aikaa tutustumiseen. Olen kuitenkin iloinen tästä kohtaamisesta ja toivon, että oppilaatkin olisivat saaneet uudenlaisen tavan katsoa kuvia – erään oppilaan ilmaisua lainatakseni – pelkän ”töllöttämisen” sijaan ihmetellä, tutkia, nauraa, kyseenalaistaa.

LÄHTEET

Aaltola, J. & Syrjälä, L. 1999. Tiede, toiminta ja vaikuttaminen. Teoksessa H. Heikkinen, R. Huttunen & Moilanen, P. (toim.) 1999. Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena kustannus. 11–24

Aittola, T. & Suoranta, J. 2001. Henry Giroux ja Peter McLaren toivon, kritiikin ja muutoksen pedagogiikan lähettiläinä. Teoksessa H. Giroux & P. McLaren 2001. Kriittinen pedagogiikka. Toim. T. Aittola, & J. Suoranta. Tampere: Vastapaino.

Anttila, E. 2008. Taide, kriittinen kasvatus ja muutoksen mahdollisuus. Teoksessa Maija Lanas, Hanna Niinistö ja Juha Suoranta (toim.) 2008. Kriittisen pedagogiikan kysymyksiä 2. Tampere: Tampereen yliopiston kasvatustieteiden laitos, 19–50. Haettu 14.12.2011.
<http://tampub.uta.fi/tup/978-951-44-7544-3.pdf>

BBC-news 2001. Controversial golly to be shelved. Viitattu 30.3.2015.
news.bbc.co.uk/2/hi/business/1505411.stm

Buschkühle, C.-P. 2010. Freedom and dignity, Identity through creation. Artikkelijulkaisussa *International Journal of Education through Art* 6 (3). 309–325.

Chung, S. K. & Kirby, Michael S. 2009. Media Literacy Art Education: Logos, culture jamming and Activism. Artikkelijulkaisussa *Art education* 62 (1). 34–39.

Currie, D. H. 1997. Decoding femininity – advertisements and their teenage readers. Artikkelijulkaisussa *Gender & Society*, 11 (4). 453–477.

Duncum, P. 2010. 7 Principles for visual culture education. Artikkelijulkaisussa *Art education* 63 (1). 6–10.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Giroux, H. 2001. Lasten ja farkkujen välillä on muutakin kuin mainosmies. Teoksessa H. Giroux & P. McLaren 2001. Kriittinen pedagogiikka. Toim. T. Aittola, & J. Suoranta. Tampere: Vastapaino.

Hakala, J. 1999. Graduopas. Helsinki: Gaudeamus.

Hall, S. 1999. Identiteetti. Tampere: Vastapaino.

Heikkinen, H. & Jyrkämä, J. 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa H. Heikkinen, R. Huttunen & Moilanen, P. (toim.) 1999. Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena kustannus. 25–62.

Herkman, J. 2007a. Kriittinen mediakasvatus. Tampere: Vastapaino.

Herkman, J. 2007b. Televisioituminen ja simulacrumin harha, todellisuus kuvan takana. Teoksessa L.-M. Rossi & A. Seppä (toim.) 2007. Tarkemmin katsoen – visuaalisen kulttuurin lukukirja. Helsinki: Oy Yliopistokustannus. 137–156.

Herkman, J. 2006. Kriittinen kuluttaja-yrittäjä luokkahuoneessa. Artikkelinä (katsaus) julkaisussa Kasvatus 1/2006. 67–72.

Herkman, J. 2005. Mihin tarvitaan visuaalista (luku)taitoa? Teoksessa Satu Kiiskinen & Johanna Virkkunen (toim.) 2005. Tuokio kuvia. Äidinkielen opettajain vuosikirja. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto. 9–19.

Kallio, M. 2008. Taideperustainen tutkimus. Synnyt (2) 2008. 106–115.

Katainen, A. & Sava, I. 2004. Taide ja tarinallisuus itsen ja toisen kohtaamisen tilana. Teoksessa I. Sava & V. Vesänen-Laukkanen (toim.) 2004. Taiteeksi tarinoitu oma elämä. Juva: WS Bookwell. 22–39.

Kivinen-Wahlroos, M. 2002. Mediakuvien analysointia terveyden näkökulmasta. Teoksessa Sirkku Kotilainen (toim.) 2002. Kohti viestintäkompetenssia: tavoitteita ja käytäntöjä eri kouluasteilta. Tampere: Tampereen yliopisto: julkaisusarja A2/02. 117–124.

Klein, N. 2001. No logo: tähtäimessä brändivaltiaat. Suom. L. Laaksonen ja M. Tillman. Helsinki: WSOY.

Kotilainen, S. 2000. Viestintäkasvatusta perusopetuksessa. Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja A22/2000.

Kotilainen, S. & Hankala, M. 1999. Mediassa on aktiivisen oppimisen mahdollisuus. Teoksessa Sirkku Kotilainen, Mari Hankala & Ullamaija Kivikuru 1999. Mediakasvatus. Helsinki: Edita. 43–70.

Kupiainen, R. & Sintonen, S. 2009. Medialukutaidot, osallisuus, mediakasvatus. Helsinki: Gaudemus.

Laitinen, S. 2006. Media on kuvaa - mutta missä sitä opetetaan? Teoksessa Kaisa Kettunen, Mirja Hiltunen, Sirkka Laitinen & Marja Rastas (toim.) Kuvien keskellä. Helsinki: Like. 200–213

Lehtinen, V. 2008. Vastarinnan mahdollisuus: mielikuvitus ja itseilmaisuus. Teoksessa Martina Reuter ja Ruurik Holm: Koulu ja valta. Helsinki: Like. 57–65.

- Lindholm, A. 2009. Tarinaa yhden dollarin setelistä. Internet-lähde. Viitattu 27.3.2015.
cms.lindholm-fi.net/pages/teemat/henkiloeitae-paikkoja-ja-tapahtumia/ulkomaalaiset/tarinaa-yhden-dollarin-setelistae.php
- Malmelin, N. 2003. Mainonnan lukutaito - mainonnan viestinnällistä luonnetta ymmärtämässä. Tampere: Gaudeamus.
- Martinez, U. 2012. Cultur(ally) jammed: Culture jams as a form of culturally responsive teaching. Artikkelijulkaisussa *Art education* (9) 2012. 12–17.
- Menning, C. 2011. Facepalm. Verkkolähde: knowyourmeme.com/memes/facepalm Viitattu 26.3.2015
- Pullinen, J. 2003. Mestarin käden jäljillä. Kuvallinen dialogi filosofisen hermeneutiikan näkökulmasta. Väitöskirja. Taideteollisen korkeakoulun julkaisu A 40. Helsinki: Ilmari Design publications.
- Puolimatka, T. 2002. Opetuksen teoria. Konstruktivismista realismiin. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Rantala, L. 2008. Media <33333 Kulttuurin pedagogisen rakkauden mahdollisuus. Teoksessa J. Eskola (toim.) 2008. Rakkaudesta pedagogiikkaan. Lehtori Sinikka Viskarille omistettu juhlakirjan hänen jäädessään eläkkeelle. Tampere: Tampereen yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Rantala, L. 2007. Kriittiset lukutaidot mediayhteiskunnassa. Teoksessa T. Aittola, J. Eskola & J. Suoranta (toim.) 2007. Kriittisen pedagogiikan kysymyksiä. Tampere: Tampereen yliopiston kasvatustieteen laitos. 137–152.
- Räsänen, M. 2008. Kuvakulttuurit ja integroiva taideopetus. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Sava, I. 2007. Katsomme - näemmekö? Luovuudesta, taiteesta ja visuaalisesta kulttuurista. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Seppänen, J. 2008. Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, J. 2005. Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle. Tampere: Vastapaino.
- Suoranta, J. & Ryyänen, S. 2014. Taisteleva tutkimus. Helsinki: Into kustannus Oy.
- Suoranta, J. 2003. Kasvatus mediakulttuurissa. Tampere: Vastapaino.

Syrjälä, L. & Numminen, M. 1988. Tapaustutkimus kasvatustieteessä. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Varto, Juha 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.

Ziehe, T. 1991. Uusi nuoriso: epätavallisen oppimisen puolustus. Suom. Raija Sironen ja Jussi Tuormaa. Tampere: Vastapaino.

LIITTEET

LIITE 1

TIEDOTE KOTEIHIN 24.9.2013

Tervehdys vanhemmat/hooltajat!

Olen 5. vuosikurssin opettajaopiskelija Tampereen yliopistolta, ja valmistelen gradua yläkouluikäisten kuvanlukutaitojen kehittämistä kuvataideprojektin avulla. Kyseessä on tapaustutkimus, ja tutkimukseen osallistuvat kaksi 8.-luokkaa Tammerkoski-klassillisesta koulusta.

Tutkimukseen osallistuvat oppilaat pääsevät mukaan kuvataideprojektiin, jossa tarkastellaan mainoskuvastoa ja pyritään kehittämään kriittistä tapaa tulkita niitä. Projekti järjestetään kuvataiteen oppitunneilla syys-lokakuun aikana. Tavoitteena on luoda kanta-aottavaa taidetta, sekä lisätä oppilaiden tietoisuutta mainonnan luomista ihanteista ja arvostuksista.

Oppilaat saavat vapaasti päättää, osallistuvatko tutkimukseen vai eivät. Kuitenkin projekti on osa normaalia koulutyöskentelyä, eikä oppilas saa siitä vapautusta. Tutkimukseen osallistuminen tarkoittaa, että oppilas antaa luvan käyttää tekemiään kuvia ja tekstejä osana tutkimusaineistoa. Tutkimukseen osallistuvien tietoja käsitellään luottamuksellisesti ja nimettömästi, ts. tietoja ei anneta muiden kuin tutkijan tietoon, eivätkä tutkittavat esiinny tutkimuksessa omalla nimellään.

Toivon, että mahdollisimman moni haluaa osallistua tutkimukseen, jolloin aineistosta tulee riittävän kattava, ja siten voidaan kehittää mediakasvatuksen laatua yläkouluissa. Jos kuitenkin tahdotte, että lapsenne ei osallistu kyseiseen tutkimukseen, ottakaa minuun yhteyttä sähköpostiosoitteeseen: annemlatvala@gmail.com. Voitte olla yhteydessä myös, mikäli kaipaatte lisätietoa projektista tai tutkimuksesta.

Ystävällisin terveisin

Anne-Mari Latvala

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden yksikkö

1

Täytä jokainen kohta huolellisesti!

1. Löydätkö kuvasta 1 yleistyksiä, miten nainen ja mies usein esitetään kuvissa? Millaisia?

2. Kuvaile, millaisia naisia ja miehiä ei näy mainoksissa: _____

2

3. Kuvassa 2 on amerikkalainen mainos. Millaisia mielikuvia se sinussa herättää?

4. Löydätkö kuvasta 2 jotain kritisoitavaa, eli onko mainoksessa jotain mitä voi kyseenalaistaa? (tekstin käännös: Anna parasta perheellesi. Voit luottaa saavasi vain parasta McDonald's ravintoloista. Aito 100 % pihvi on todennäköisesti jopa vähärasvaisempaa kuin se, mitä tarjoat kotona. Täydelliset ranskalaiset. Kuumat piirakat. Aamiainen, joka on todella herkullinen. Ja kalaa joka ei koskaan maistu epäilyttävälle, vain hyvälle. Nämä ovat vain osa laadukkaista ruokalajeista, joita tarjoamme ylpeydellä McDonald'sissa. Mutta palvelemme aina ylpeimmin sinua. Teemme kaiken sinun vuoksesi.)

-

5. Kuvassa 3 on vastamainos. Mitä yritystä se kritisoit?

6. Kerro omin sanoin, miten kuva 3 arvostelee yrityksen toimintaa (tekstin käännös: Suora lähetys Keski-Amerikasta).

(Vain loppukyselyssä)

Osaatko mielestäsi katsoa mainoskuvia ja muita median kuvia kriittisesti?

kyllä

en

en osaa sanoa

Muuttuiko käsityksesi mainoskuvista projektin aikana? Miten? _____

Oletko kiinnittänyt enemmän huomiota mainosten ihanteisiin projektin aikana kuin ennen sitä? Kerro esimerkki.

Tuntuuko sinusta, että projektissa oppimistasi asioista on sinulle hyötyä elämässä? Perustele.

Projekti kokonaisuudessaan (opetus ja tehtävät) oli mielestäni... (valitse parhaiten kuvaavat sanat)

hauskaa, koska _____

ihan kivaa, koska _____

mielenkiintoista, koska _____

ajatuksia herättävää, koska _____

tylsää, koska _____

ikävää, koska _____

turhaa, koska _____

vaikeaa, koska _____

jotain muuta, mitä? _____

Kerro vapaasti palautetta: miten kehittäisit projektia paremmaksi? mitä mieltä olet opettajan ohjauksesta? Entä opetustuokioista?

Kiitos vastauksistasi ja mukanaolostasi projektissa!

Vastamainos

Nimi: _____

Mitä uutta opit tehtävän aikana? _____

Herättikö vastamainoksen tekeminen uusia ajatuksia? Millaisia? _____

Mitä tarkoittaa kriittinen tapa katsoa kuvia? _____

Valitse kaikki sanat, jotka sopivat mielestäsi vastamainoksen tekemiseen. Perustele halutessasi.

- hauskaa, koska _____
- ihan kivaa, koska _____
- mielenkiintoista, koska _____
- ajatuksia herättävää, koska _____
- tylsää, koska _____
- ikävää, koska _____
- turhaa, koska _____
- vaikeaa, koska _____
- jotain muuta, mitä? _____

Kiitos vastauksestasi!

Stereotyyppioita vastaan

Nimi: _____

Mitä uutta opit tehtävän aikana? _____

Herättikö työn tekeminen uusia ajatuksia? Millaisia? _____

Mitä tarkoittaa stereotyyppinen kuva? _____

Valitse kaikki sanat, jotka sopivat mielestäsi stereotyyppioita vastaan -työn tekemiseen. Perustele halutessasi.

- hauskaa, koska _____
- ihan kivaa, koska _____
- mielenkiintoista, koska _____
- ajatuksia herättävää, koska _____
- tylsää, koska _____
- ikävää, koska _____
- turhaa, koska _____
- vaikeaa, koska _____
- jotain muuta, mitä? _____

Kiitos vastauksestasi!

Mainosten salatut ajatukset

Nimi: _____

Mitä uutta opit tehtävän aikana? _____

Herättikö mainosten salatut ajatukset -työn tekeminen uusia ajatuksia? Millaisia?

Mitä tarkoittaa "photoshopattu" kuva? _____

Mitä harmia tällaiset kuvat voivat aiheuttaa? _____

Valitse kaikki sanat, jotka sopivat mielestäsi työn tekemiseen. Perustele halutessasi.

hauskaa, koska _____

ihan kivaa, koska _____

mielenkiintoista, koska _____

ajatuksia herättävää, koska _____

tylsää, koska _____

ikävää, koska _____

turhaa, koska _____

vaikeaa, koska _____

jotain muuta, mitä? _____

Kiitos vastauksestasi!

Kantaaottava taiteilija

Nimi: _____

Mitä uutta opit tehtävän aikana? _____

Herättikö kantaaottava taiteilija -työn tekeminen uusia ajatuksia? Millaisia? _____

Valitse kaikki sanat, jotka sopivat mielestäsi työn tekemiseen. Perustele halutessasi.

 hauskaa, koska _____ ihan kivaa, koska _____ mielenkiintoista, koska _____ ajatuksia herättävää, koska _____ tylsää, koska _____ ikävää, koska _____ turhaa, koska _____ vaikeaa, koska _____ jotain muuta, mitä? _____

Kiitos vastauksestasi!

If you love life **show it**

Työvaiheet:

1. Valitse mainos, joka kiinnostaa sinua

- > googlettamalla
- > lehdestä (ota digikuva)
- > kadunvarresta, bussipysäkiltä ym. (ota digikuva)

2. Valitse näkökulma, josta haluat kritisoida mainosta (katso laatikko alla)

3. Hae tietoa valitsemastasi näkökulmasta (linkkilista tai google)

4. Tee vastamainos valitsemasi mainoksen pohjalta

- > kokonaan käsin piirtämällä/kirjoittamalla
- > osittain käsin, osittain tietokoneella (esim. piirrät kuvan, lisää tietokoneella tekstin)
- > kokonaan tietokoneella (esim. otat kuvan, kirjoitat tekstin Word-ohjelmalla ja yhdistät Wordilla tai kuvankäsittelyohjelmalla)

Muista! Vastamainos

- > säilyttää tunnistettavuuden alkuperäiseen mainokseen (muuten vitsi ei "pure")
- > ottaa kriittisesti kantaa (ideasi tulee näkyä selkeästi, että sitä ei tarvitse selitellä)
- > ON HYVÄN MAUN JA HYVÄN TAVAN MUKAINEN!

Näkökulmia kriittisyyteen:

- Ulkonäkö (kauneusihanteet, lihavuus/laihuus)
- Ympäristönsuojelu
- Eläinten oikeudet
- Monikansalliset (jättisuuret) yritykset
- Hikipajatoiminta, lapsityövoima ym. ihmisoikeusloukkaukset
- Länsimaiden liikakulutus - kehitysmaiden köyhyys
- "Merkkituotteet tekee susta hyvän tyyppin!"
- "Mainoksia on kaikkialla!"
- "Kuluttaminen tekee onnelliseksi!"
- Monet pienet ja suuret epäkohdat, joita olet itse huomannut

Linkkilista avuksi!

finnwatch.org/julkaisut

adbusters.org -> [spooft ads \(engl.\)](#)

kulutus.fi

mainoskupla.wordpress.com

fifi.voima.fi/blogit/vastamainokset/5

amnesty.fi

kauppakamari.fi/lautakunnat/men/lausunnot

GOOGLAA, JOS ET TIEDÄ! Hakusanoja:

hikipaja

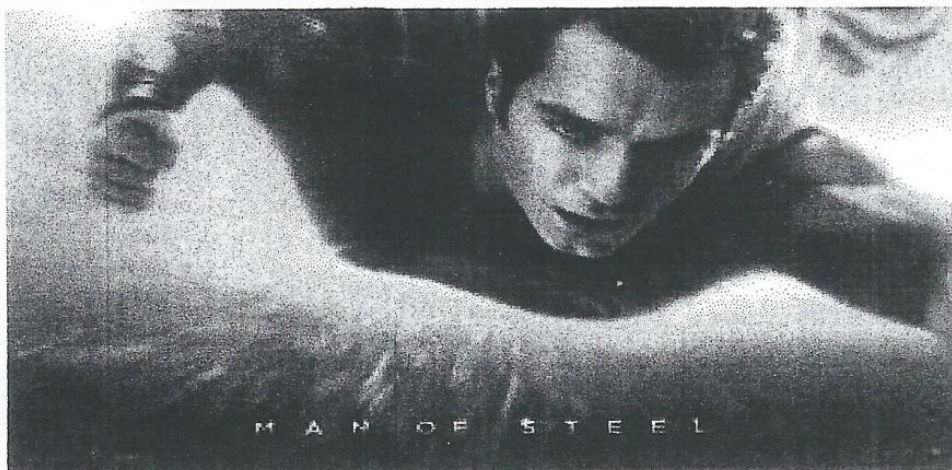
monikansallinen yritys

kaupallisuus

tuotemerkkien (esim. Coca-cola) tai yritysten

(esim. McDonald's) nimet

Nimet: _____

Stereotyyppiä vastaan!

Parityöskentely: Vaihe I

1. Valitkaa jokin ihmisryhmä: _____
2. Pohtikaa millaisia yleistäyksiä eli stereotyyppiä ihmisryhmästä on:

3. Etsikää ihmisryhmästä kuvia netistä (5-10)
4. Luokkaa kansio ja tallentakaa kuvat koneelle
5. Asetelkaa kuvat Wordin sivu(i)lle
6. Tulostetaan
7. Leikatkaa ja sommitelkaa kuvat kollaasiksi kartongille

vaihe II

1. Valokuvataan vuorotellen (kumpikin suunnittelee omat kuvat)
2. "millainen ihmisryhmä oikeasti on?"
3. 2-4 valokuvan sarja, sommitellaan kartongille

Mainosten salatut ajatukset

- 1) Hae 2-3 kuvaa, joissa on selkeästi kuvakäsitelty henkilö
- 2) Tulosta kuvat ja liimaa kartongille
- 3) Yritä nähdä kuva niin kuin se esittäisi tavallista ihmistä (pyöreämmät posket, juonteita kasvoissa, pienemmät silmät ja isompi nenä jne.)
- 4) keksi nasevia ajatuskuplia, miten henkilöt paljastavat totuuden muokatuista kuvista!
- 5) voit tehdä työn myös kokonaan tietokoneella ja tulostaa lopuksi (MS Word tai kuvankäsittelyohjelmat)

OLE KANTAAOTTAVA TAITEILIJAA!

1) Tutustu näihin kantaaottaviin taiteilijoihin:

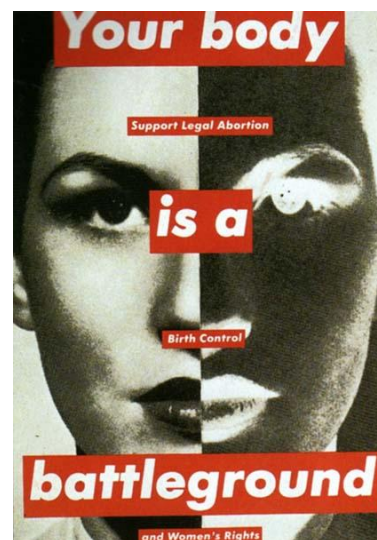
- Barbara Kruger (katso mitä Wikipediassa sanotaan, ja googlaa kuvahauulla)
- Banksy (Wikipedia ja Googlen kuvahaku)
- Jani Leinonen (paperimoniste opelta)

2) Valitse itsellesi mieleisin taiteilija

3) Valitse häneltä teos, jota haluat matkia

4) Keksi oma kantaaottava sanoma ja tee siitä taideteos valitsemasi taiteilijan tyyliin!

- lainaa taiteilijan tapaa käyttää kuvaa ja tekstiä
- jäljittele myös teoksen tekotapaa (valokuva, maalaus, graffiti...)

Haluan ottaa kantaa tähän asiaan:

Mielipiteeni voisi olla vaikka tällainen lause:

”

!”